

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

HISTORISK ÅRBOG

FOR THY, MORS OG V. HAN HERRED

1979

UDGIVET AF HISTORISK SAMFUND

HISTORISK ÅRBOG

FOR THY, MORS
OG VESTER HAN HERRED

1979

HISTORISK ÅRBOG

Redaktion: Mette Fastrup,
Hanstholmvej 185, Tved.
7700 Thisted.

THISTED BOGTRYKKERI
1979

Indhold

<i>H. A. Lund-Sørensen</i> : Torsten Balle	5
<i>Henning Skov</i> : Et engelsk luftangreb på Fårtoft	7
<i>Kristian Skammelsen</i> : Kyllingeglæder og kyllingesorger på Kragholm	19
<i>Axel Steensberg</i> : Et urmøbel fra Bedsted	23
<i>Niels Smed</i> : Niels Smed, slægt og livsværk	33
<i>Andreas Grishauge</i> : Kalkværksdrift i Klim	50
<i>Bent Rolighed</i> : Fortiden dukker op	55
<i>Robert Svalgaard</i> : Skønnert »Christian« af Thisted	61
<i>Torsten Balle</i> : Drengene passer kreaturer omkring 1900	69
<i>Torsten Balle</i> : Lidt om tøjr	74
<i>Florian Martensen-Larsen</i> : Kommunalreformen i Viborg amt	77
<i>Torsten Balle</i> : Falske penge	112
<i>Niels Åge Nielsen</i> : Dialektforskeren Torsten Balle	113
<i>Jørgen Miltersen</i> : Ved Torsten Balles død	115
Årsberetninger:	
Museet for Thy og Vester Hanherred	116
Morslands historiske Museum	119
Thisted byhistoriske Arkiv	120
Morsø lokalhistoriske Arkiv	122
Hanstholm lokalhistoriske Arkiv	123
Egnshistorisk Arkiv for Thyholm og Jegindø	124
Egnshistorisk Forening for Thyholm og Jegindø	124
Til medlemmerne	125
Regnskab for Historisk Samfund	126
Bestyrelser	127

Torsten Balle fotograferet ved J. P. Jacobsens hus få dage før sin død.

Torsten Balle

Den 24. maj 1979 døde denne årbogs mangeårige redaktør, Torsten Balle, 78 år gammel.

Torsten Balle har siden generalforsamlingen den 29. juni 1937 været medlem af bestyrelsen for Historisk Samfund, idet han på denne generalforsamling afløste overretssagfører Billeskov Jansen.

Torsten Balle har siden 1942 deltaget i årbogens udgivelse, først som medlem af et redaktionsudvalg, som foruden ham bestod af viceskoleinspektør Hald og lærer Riis-Olesen, og siden 1961 som eneredaktør.

Torsten Balle har stedse og med held stræbt efter at give årbogen en høj standard med hensyn til nøjagtighed og pålidelighed. Han leverede selv en betydelig del af årbogens indhold, og det må dybt beklages, at han langt fra nåede at udmønte sin umådelige lokalhistoriske viden i skriftlig form.

Historisk Samfund takker ham for hans mangeårige utrættelige arbejde, hvorunder han har sat sit præg på hele det lokalhistoriske arbejde i vort område. Historisk Samfund vil mindes Torsten Balle som en af de store skikkelser i vor egns historiske arbejde. Torsten Balle efterlader en plads, som det vil blive svært at udfylde.

p.b.v.

H.A. Lund-Sørensen

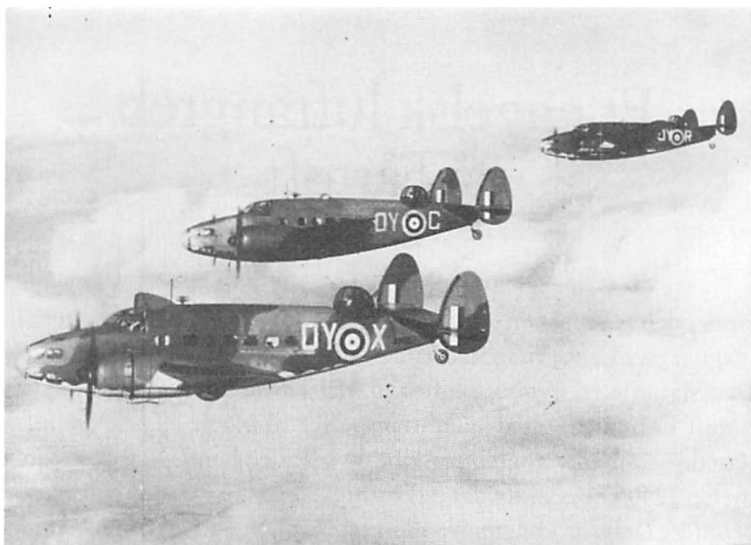
Mindestenen i Fårtoft.

Foto: Henning Skov.

Et engelsk luftangreb på Fårtoft

AF HENNING SKOV, VIBORG

Under den tyske besættelse af Danmark 1940-45 anlagde besættelsesmagten en del nye flyvepladser og udbyggede allerede eksisterende. Den vigtigste var Aalborg lufthavn, der havde stor strategisk betydning i forbindelse med tyske transporter til Norge. Tyske kampfly rettede også herfra angreb på skibe og mål i England. I løbet af sommeren 1940 påbegyndte det tyske luftvåben anlæggelse af en base for vandfly i Dragsbækbugten ved Thisted, og den 31. august udsendes fra ministeriet for handel, industri og søfart følgende bekendtgørelse, der var underskrevet af J. Christmas Møller: »I et Omraade i Thisted Bredning beliggende langs Kysten mellem Dragsbæk og Silstruphoved og afmærket med to Baaker paa Silstruphoved samt med en Bøje ved Silstruphoved og en Bøje ved Dragsbæk er Sejlads med og Ophold af civile Skibe, Fartøjer og Baade af enhver Art indtil videre forbudt. Denne Bekendtgørelse træder i Kraft straks«. Tyskerne mente, at Dragsbækbugten var ideel til formålet, idet bakkerne gav læ for vestenvinden, men det forlød senere, at strømforholdene var knap så gode. Den tyske base ved Thisted, kaldet Seefliegerhorst, blev underlagt en tilsvarende, men større, ved Aalborg, og efterhånden som anlægsarbejdet skred frem, begyndte tyske vandfly at dukke op, særlig efter at en betonmole ud i fjorden var færdiggjort. De tyske fly vakte stor opmærksomhed, såvel i — som udenfor — Thisted. Flyene anvendtes hovedsagelig til recognoscering, i forbindelse med redningsoperationer til søs samt skoleflyvning. Samtidig med anlæggelsen af basen i Dragsbæk blev der anlagt en attrap-flyvehavn i Fårtoft ned mod fjorden. Denne bestod af en stor hangarliggende bygning, og i fjorden ud herfor blev udrangerede fly, hvor al indmaden var fjernet, forankret. Tyskerne håbede på, at dette anlæg, der var ganske ucamoufleret, ville narre engelske flyvere, der måtte dukke op, og forlede dem til at angribe dette i stedet for den egentlige

Tre angribende Hudson Mk V fly.

Foto: Imperial War Museum, London.

base i Dragsbæk. At disse forventninger blev indfriet tilfulde, fremgår af følgende beretning.

Præcis kl. 11.55 den 20. oktober 1941 startede tre to-motorede »Lockheed Hudson Mk V« fly tilhørende eskadrille 608 fra en base i England med kurs mod Danmark. Denne flytype, der var af amerikansk oprindelse, anvendtes hyppigt af RAF (Royal Air Force) i krigens første år, dels til patrulje og dels til overraskelsesangreb, hovedsagelig på mål i Norge og Danmark. Hvor de tre fly fløj ind over dansk område, vides ikke, men da de dukkede op i nærheden af Thisted, blev de — pudsigt nok — først observeret af den tyske major Weimer, der senere forklarede følgende til den tyske rapport: »Jeg kørte i min bil på hovedvejen fra Aalborg mod Thisted. Der blæste en orkanagtig storm fra sydvest, og klokken var næsten 16, da jeg — kort efter at have passeret Østerild — fik øje på tre fly, der kom ind over Hillerslev fra Vigsø bugt. Jeg blev først klar over, at det drejede sig om engelske fly, da de fløj over hovedvejen bag min bil i ca. 100 meters højde. De fortsatte ned mod fjorden og drejede mod sydvest. Jeg tabte dem kort efter af syne, men blev holdende og så lidt senere en voldsom ildsøjle slå i vejret«.

Den næste, der så de tre fly, var tjenestekarl Carl Christian Niel-

○ *Den tidligere flyvebase i Dragsbæk.*

Foto: Henning Skov.

sen, der tjente hos gårdejer Theodor Oddershede i Fårtoft. Han fortalte til politirapporten, at han lidt efter kl. 16, da han var på markarbejde ca. 100 meter nord for ulykkesstedet, så flyene komme nordfra i meget lav højde vest om sognerådsformand Harald Kirkegaards ejendom ned mod attraphavnen, som de beskød kraftigt med maskingeværer og kastede en del bomber. Han iagttog herefter, hvorledes det ene af flyene drejede skarpt til venstre, tørnede ind i Kirkegaards stuehus, derfra over på staldbygningens tag og endelig havnede på en mark tilhørende Peter Nicolaj Pedersen, hvor det slog nogle kolbøtter og eksploderede, hvorved brændende benzin sprøjtede over på Pedersens ejendom, som kort efter stod i lys lue.

Peter Nicolaj Pedersen forklarede senere, at han ved 16-tiden havde opholdt sig i dagligstuen med sin hustru og seks af sine hjemmeværende børn. De havde lige drukket kaffe og var knap færdig hermed, da lyden af flyvemaskiner og straks efter stærk skydning trængte ind til dem. Pedersen løb derfor ud for at hente et af børnene, der var i færd med at tage roer op. Straks efter, at han havde fået barnet — en søn — med ind, så familien fra dagligstuen, som var beliggende mod syd, at et fly styrtede ned på marken udenfor og eksploderede. Pedersen løb ud af huset og om til naboen, Ole Bach, der boede ca. 50 meter borte mod øst, for derfra at ringe til politi og Falck, men da telefonen var afbrudt, løb han straks tilbage, og først da så han, at taget i hans ladebygningens sydvestlige hjørne stod i flammer. Sammen med tililende forsøgte han at hjælpe kreaturerne ud af staldbygningen, men da man havde fået tre køer ud, var røgen så tæt, at det ikke var muligt at komme derind mere. Ilden bredte sig med eksplosionsagtig hast i den stærke storm, og det lykkedes kun at redde et skrivebord med personlige papirer, alt andet blev flammernes bytte. Der indebrændte to heste, otte kreaturer og seks grise samt hele avlen.

På Harald Kirkegaards ejendom skete der store skader. Da flyet tørnede mod stuehuset, væltede hele vestgavlen, ligesom spærene i tagkonstruktionens vestlige ende splintredes, og næsten alle tagsten raslede ned og blev ødelagt. Taget på staldbygningen blev også svært beskadiget, en del spær knækkede, flere pandeplader revet af, og 64 af de små vinduer i bygningen blev knust. Der var ingen hjemme hos Harald Kirkegaard bortset fra landmand Christian Martinus Rasmussen, Thingstrup, der under Kirkegaards fravær havde opsyn med går-

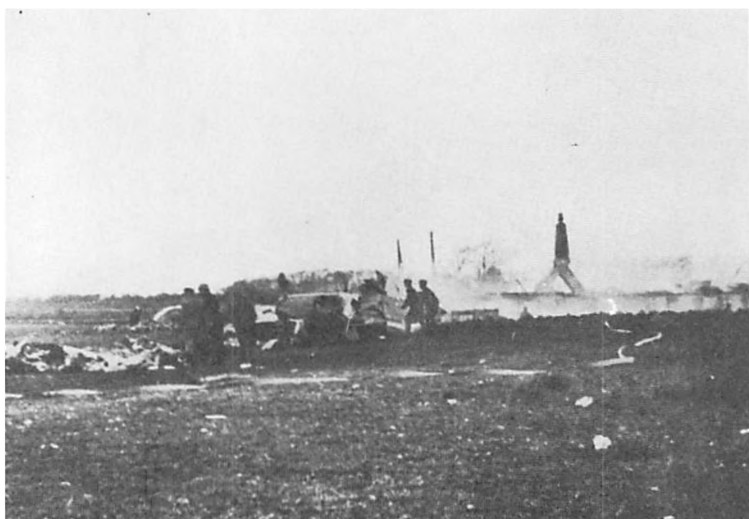
Nedstyrtningsstedet med Kirkegaards ejendom i baggrunden.

Foto: Militärarchiv, Freiburg.

den. Rasmussen opholdt sig øst for udhusene til gården, da flyet tørnede mod denne. Han blev ramt i ryggen af et eller andet, enten fra flyet eller tagkonstruktionen, blev kastet til jorden og måtte senere bringes til læge i Thisted, hvor det blev konstateret, at højre skulder var gået af led. Det forulykkede flys besætning på fire mand blev slynget rundt i alle retninger ved nedstyrtningen og den efterfølgende eksplosion. En blev fundet ved Kirkegaards stuehus, to andre på marken, hvor flyet havnede. Den fjerde var blevet slynget gennem luften tværs over vejen til Eshøj og var havnet på en mark. Tre af besætningsmedlemmerne var dræbt på stedet, medens den fjerde døde kort efter, alle havde svære indre kvæstelser.

På Seefliegerhorst i Dragsbæk berettede de to vagthavende flyveledere W. Lütten og E. Peters senere om deres iagttagelser af hændelsesforløbet til den tyske rapport.

W. Lütten oplyste følgende: »Lidt efter kl. 16 så jeg fra flyveledelsen tre fly kredse over attraphavnen i Fårtoft og antog, at det var tyske fly, der var i færd med at lande. Men ved en nøje iagttagelse så jeg nogle høje vandsøjler, og var da klar over, at det var fjendtlige maskiner, der bombarderede attraphavnen. Jeg så 3-4 vandsøjler og derefter, hvorledes et af flyene — antagelig grebet af et stormstød —

Tyske soldater på nedstyrtningsstedet.

Foto: Militärarchiv, Freiburg.

styrkede ned. De to andre fly kredsede lidt over stedet, hvorefter de satte kursen mod Dragsbæk. Vort antiluftskyts åbnede ild, flyene veg ud til siden og forsvandt i vestlig retning over Silstruphoved«.

E. Peters forklarede: »Nogle minutter efter kl. 16 blev attraphavnen i Fårtoft angrebet af tre fly, hvoraf det ene styrtede ned fra meget lav højde, antagelig slynget til jorden af et stormstød. Straks efter så jeg en stor røgsky på stedet, de to andre fly forsvandt i vestlig retning over Silstruphoved«.

En vagtpost ved navn Herb berettede følgende om sin opfattelse af hændelsesforløbet: »Kl. ca. 16.05 så jeg pludselig tre fly kredsende over attraphavnen i Fårtoft i ringe højde (20-25 meter). Flyenes nationalitet kunne jeg ikke fastslå på grund af afstanden, men antog, at det var tyske fly, der var i færd med at nødlande i det hårde vejr. Da de havde kredset 2-3 gange over havnen, gik de pludselig til angreb fra søsiden. Det forreste fly, der var i lavere højde end de følgende, foretog en skarp drejning mod venstre og styrtede ned, hvorefter jeg så en høj stikflamme og stærk røgudvikling. Næsten samtidig så jeg fly nummer to kaste 2-3 bomber mod de forankrede fly på vandet, medens det tredie tilsyneladende ingen kastede. Derefter kredsede de to fly nogle gange over ulykkesstedet og forsvandt så i sydvestlig retning efter at være blevet beskudt af vort luftskyts. Da den første

Tyske soldater på nedstyrtningsstedet.

Foto: Militärarchiv, Freiburg.

bombe blev kastet, forsøgte jeg telefonisk at underrette kommandanten for at afgive melding om det passerede, men da jeg ikke kunne få forbindelse, foranledigede jeg, at der blev givet flyvervarsel, men dette kunne afblæses kl. 17.05, uden at der var sket videre».

Den mest udførlige beretning om begivenhederne blev dog givet af den tyske efterretningsofficer, løjtnant Heinz Müller, der bagefter gav følgende skildring: »Da sirenerne ca. kl. 16.10 gav flyvervarsel i Seefliegerhorst og straks efter i Thisted, bemærkede jeg fra mit arbejdsværelse en stærk røgudvikling ved attraphavnen i Fårtoft. Da jeg antog, at de to fly, jeg så kredse over stedet, havde kastet bomber, løb jeg ud til min stabsvogn og kørte — ledsaget af to ordonnanser på motorcykler — mod Fårtoft. Da jeg ankom til stedet, så jeg et fuldstændig ødelagt engelsk fly ligge på en mark. De brændende vragele lå meget tæt ved en bondegård, der allerede var i flammer, næret af den stærke storm. Den nedbrændte til grunden. Af de fire besætningsmedlemmer var de tre døde, den fjerde døde senere undervejs til lazarettet i Dragsbæk. Jeg sendte øjeblikkelig en af ordonnanserne til Seefliegerhorst for at underrette kommandanten, dr. Weiss, og lægerne med anmodning om brandslukningsmateriel og hjælpemandskab. Dernæst var det min opgave at sørge for fremskaffelse af materiale til udarbejdelse af en rapport. Det danske brandvæ-

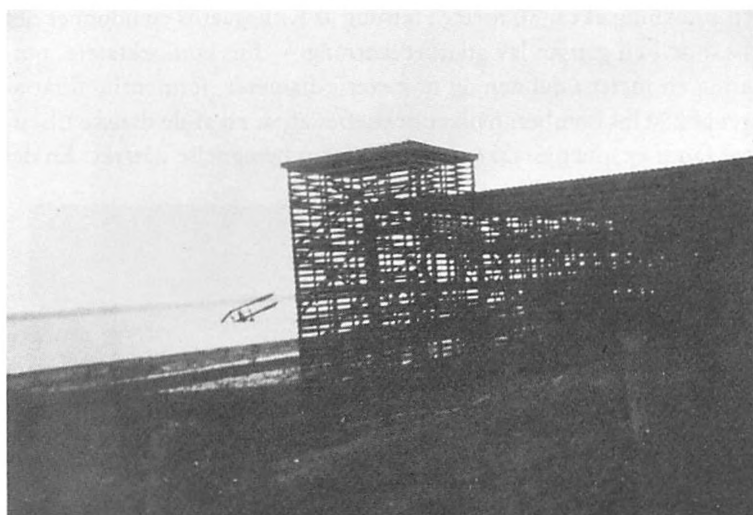

Vragrester fra det eksploderede fly. I baggrunden den nedbrændte ejendom.

Foto: Poul Vestergaard.

sen, der kom tilstede, var forsynet med fuldstændigt utilstrækkeligt materiel og kunne intet stille op mod den voldsomme brand.

Da kommandanten nåede frem, gav han straks forskellige anvisninger og overdrog mig at sørge for, at vagtposter blev udtaget til at blive på stedet natten over, hvorefter jeg foranledigede, at de døde besætningsmedlemmer blev overført til Dragsbæk. Det tyske brandvæsen og hjælpemandskab gik igang med at søge ilden bekæmpet og traf yderligere foranstaltninger til at hindre den i at brede sig, hvilket meget let kunne ske i den stærke storm. Hen mod kl. 19.30 kunne såvel brandvæsen som hjælpemandskab returnere til Dragsbæk. Efter i løbet af eftermiddagen at have foretaget et nærmere studium på og omkring ulykkesstedet mener jeg at have rekonstrueret de nærmere omstændigheder ved nedstyrtningen. De angribende fly fløj meget lavt over vandoverfladen (10-15 meter), det forulykkede, der fløj forrest i rækken af de tre, havde ligesom disse kurs fra vest mod øst, kastede bomber mod de forankrede fly, hvorefter det drejede skarpt til venstre ind mod land. Under denne manøvre lykkedes det ikke den engelske pilot at bringe sit fly i tilstrækkelig højde over terrænet på land — ca. 25 meter — samtidig med, at et stærkt stormstød slyngede flyet mod Harald Kirkegaards ejendom. Strækningen fra gårdens

Attraphangaren, et ødelagt tysk vandfly ses til venstre i billedet. Foto: Henning Skov.

stuehus til det sted på marken, hvor det nedstyrede fly eksploderede, er oversået med større og mindre vrage rester. Der findes ca. 150 meter fra Kirkegaards ejendom en attraphangar umiddelbart ved fjordbredden. Ca. 20 meter fra hangarens nordøstlige hjørne og over

Kirkegaards stærkt beskadigede stuehus.

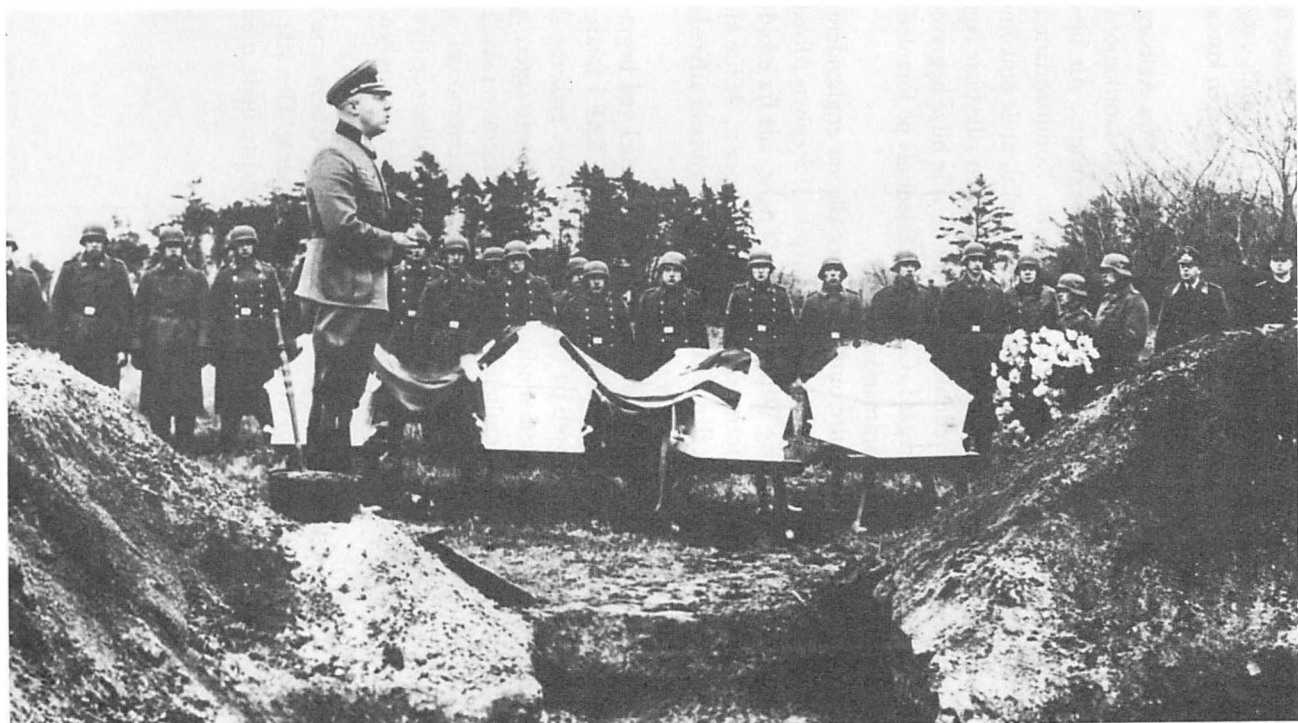
Foto: Poul Vestergaard.

en strækning af ca. 30 meter i retning af Kirkegaards ejendom er der — inde i en ganske lav granbeplantning — fire bombekratre, omkring en meter i dybden og to meter i diameter, formentlig forårsaget af 250 lbs bomber, hvilket bekræftes af, at en af de danske tilskuere fandt et sprængstykke netop med den betegnelse påtrykt. En del

Foto: Militärarchiv, Freiburg.

Tyske soldater på nedstyrtningstedet.

Før jordpåkastelsen. En tysk feltpræst taler ved de fire kister i Frederikshavn.

Foto: Bangsbo-Museet, Frederikshavn.

træer på stederne er svært beskadiget ved eksplosionerne, mange er fuldstændig ødelagt, og en telefonpæl i nærheden er slået midt over, da den blev ramt af et sprængstykke, derimod synes hangaren kun at være ramt af kugler fra flyenes maskingeværer.

Dagen efter nedstyrtningen ankom en tysk ingeniør fra Aalborg. Han undersøgte vragedelene minutløst og noterede alle fabrikanumsnumre, hvorefter opryddningsarbejdet kunne påbegyndes. Alt blev samlet sammen og afsendt til Hamburg eller Berlin. Kommandanten på Seefliegerhorst, dr. Weiss, meddelte Thisted politi, at de omkomne besætningsmedlemmer straks efter identifikationen ville blive lagt i kister og transporteret til Frederikshavn, hvor de ville blive begravet på den særlige militære kirkegård »Gefallenen Friedhof« på foranledning af den stedlige tyske kommandant.

Den 24. oktober blev de fire omkomne, der alle var englændere, stedt til hvile. Deres navne var: Alan Hendy (pilot), Stephen Alfred Symons (pilot), W. White og William Philip Wright, alle fra eskadrille RAF 608. Begravelsen forrettedes af en tysk feltpræst, de fire kister var dækket af et engelsk flag, et kompagni tyske soldater affyrede en æressalut, og et militærorkester spillede.

I perioden 1940-43 udfoldedes dette store ceremoniel ved begravelser af faldne allierede flyvere i Danmark, men da RAF i foråret 1943 rettede heftige luftangreb på byer i Tyskland, blev tyskerne så forbitrede over den uforudsete ændring, luftkrigen havde taget, at der udstedtes instruks om, at allierede »terrorflyvere« fremover skulle begraves på stedet, hvor de faldt, uden nogen form for ceremoniel, ej heller gejstlig medvirken. I årene 1940-1945 blev 1160 allierede flyvere begravet i Danmark, af disse var 134 amerikanere, resten englændere.

Nogle år efter afslutningen af anden verdenskrig rejste beboerne i Fårtoft en smuk mindesten for de fire faldne englændere. Den står i vejkanthen nær den mark, hvor disse unge mænd måtte bøde med deres liv hin stormfulde oktoberdag i 1941.

KILDER:

Rigsarkivet (fra det tyske luftvåbens arkiv 1940-45)

Thisted politis rapport.

Bundesarchiv Freiburg.

Imperial War Museum, London.

Bangsbo-Museet, Frederikshavn.

Kyllingeglæder og kyllingesorger på Kragholm

Lidt om ejendommen 15c Skyum by og sogn

AF KRISTIAN SKAMMELSEN, SKYUM

I 1912 købte min far 15c af Mads Sodborg, kaldet Mads Post. Han og hans kone ligger begravet på Skyum kirkegaard. Prisen var 1200 kr. Ejendommen var noget forsømt og bygningerne var meget gamle. Staldens nordvæg var opsat af flintesten. Når køerne var på stald, stod de og arbejdede med horn og tunge, hvorved nogle sten kom til at sidde løse eller faldt helt ud.

Der var kun een indgangsdør til stuehuset. Denne dør gik ind i hestestalden, hvorfra en dør så førte ind i bryggerstet, der havde pikket gulv, mens køkkengulvet var af brændte mursten.

Besætningen bestod af 1 islænder, 3 køer, 3 ungvæg og 3 svin. Tuberkulose var der over det hele. Det var meget udbredt dengang, og det gav fradrag i afregningen på kødet af såvel svin som kreatur, desuden var der stor risiko for, at folk blev smittet, men det skete dog ikke her.

Jorden er hovedsagelig af god kvalitet, og man kan finde spor af meget tidlig beboelse.

For tusinder af år siden, da isen trak sig tilbage, efterlod den en bakke på den sydvestligste del af jorden. Denne ø har været beboet i yngre stenalder. Talrige potteskår og flinteredskaber kan findes den dag i dag. Da Far kom hertil i 1912, var et stykke af jorden øst for bakken, »æ ower eng«, og en bred strimmel langs åen, »æ nejer eng« endnu uopdyrket, og da han pløjede det, stødte han på en række store sten, der åbenbart har været brugt som vadesten mod vest til den højere liggende mark på Irup.

Bakkeøen, der også strækker sig ud over naboejendommen mod syd, har fra gammel tid været kaldt Kragholm eller Krogholm. Navnet forblev Kragholm.

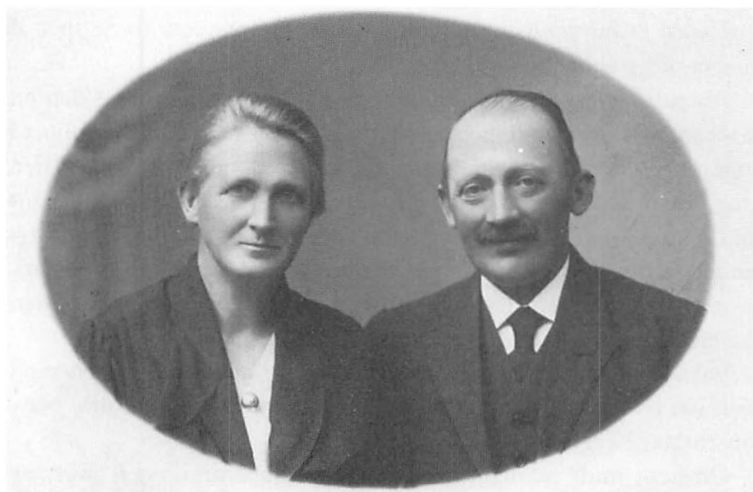
Omtrent midt på marken findes en grusbræmme tværs over, »æ grusbrink«. Den strækker sig mere eller mindre fremtrædende helt

fra fjorden, mod nord til vejen fra Skyum kirke til Koldby og markerer fjordarmens østlige kystlinie.

Ejendommens privatvej var i 1912 i så dårlig en forfatning, at da mine forældre flyttede hertil, gik de på hver sin side af flyttelæsset for at støtte det.

I 1924 blev bygningerne fornyet fra grunden. Det kostede 1200 kroner. Såvel stald som lade blev bygget så store, at folk sagde, at de blev aldrig fyldt op hverken med dyr eller avl, men det kunne mine forældre, i følge folks udsagn, jo også være ligeglade med, for de ville snart gå fallit, når de var så letsindige og storagtige at de byggede så stort og flot. Disse spådomme blev dog gjort til skamme, selv om der såvist ikke var penge til nogen form for flothed. Kun ved fantastisk flid og nøjsomhed lykkedes det mine forældre at klare at betale enhver sit, selv gennem krisen i trediverne.

I begyndelsen af trediverne begyndte de at arbejde med høns. Et hønsehus blev bygget i tre tempi. 1934 stod der et efter datiden moderne hønsehus til ca. 400 dyr. Ca. 30 æbletræer blev planter, og denne frugthave fungerede så som løbegård for hønsene. Samtidig begyndte de med udrugning af kyllinger. Først en 230 ægs fladruger, men i løbet af kort tid købtes en 400 ægs rugemaskine. Nu var folk da helt overbevist om, at Søren og Maren var blevet skøre, at tænke sig 400 æg i en maskine, det ville blive umuligt at sælge så store mæng-

Maren og Søren Skammelsen på Kragholm, fotograferet ca. 1935 - 1940.

der kyllinger, på en tid hvor folk i almindelighed højst havde en høne der gik med 25 kyllinger. Men forretningen gik så godt, at de i 1938 solgte de petroleumsopvarmede fladbrugere og købte en supermoderne maskine til 3000 æg, skriver tretusinde. Man rystede på hovedet og tænkte, »hvornår brækker de halsen?« Det var nødvendigt at få elektricitet til dette vidunder, så nu blev der lagt lys ind på hele ejendommen, og et par år efter også telefon.

Hønseriet blev drevet som kontrolhønseri, d.v.s. hver gang en høne havde lagt et æg, blev dens nummer skrevet op, og det var Fars faste aftenarbejde, at føre disse numre ind på større lister, som så en gang månedlig blev gjort op. Man vidste så, hvilke høns der var værd at bruge i avlen, og hvilke der skulle slagtes.

Hver tirsdag kørte Far til brugsen med æg og fik hønsefoder med hjem. Samtidig kørte han korn til møllen og fik grutning hjem. Det foregik i fjedervognen med de to nordbagger.

De var også med i konkurrence mellem de bedst drevne hønsehold, og adskillige sølvskeer og diplomer er det blevet til i tidens løb.

Samtidig med hønseriet blev der drevet traditionelt landbrug med 5-6 køer, 1-2 grisesøer, og en halv snes svin blev fedet op til slagteriet.

Kyllingeopdrættet er et kapitel for sig selv. Hvert år tog min mor og far 3-400 kyllinger fra rugemaskinen til eget brug. Det var almindeligvis det første hold, som blev udruget i februar eller marts. Senere var det lettere at afsætte dem. Kun få ønskede at købe kyllinger så tidligt på grund af vinteren.

Et par dage før udruget blev kyllingehuset, et simpelt uisoleret træhus, gjort klar, med et godt lag strøelse af bygavner. Midt i det hele blev der sat en briketfyret kyllingemor med en paraplylignende skærm over. Under og omkring denne skærm kunne der blive en dejlig varme, mens resten af huset var koldt. Når så kyllingerne blev udruget og kom herud, skulle de have vand og foder flere gange daglig og der skulle fyres, i begyndelsen og i senere kolde perioder også om natten. Af en eller anden grund var det altid Mor, der måtte op om natten og se til varmen. Måske betroede hun knap Far dette vigtige arbejde. Meget stod jo på spil, hvis kyllingerne ikke havde en passende temperatur omkring sig. Det kunne ellers være temmelig ubehageligt at komme ud af sin gode seng, ud gennem natten og til tider meterhøje snedriver. Jeg husker en vinter, hvor en snedrive på over 2 meters højde spærrede adgangen til kyllingehuset i

et par uger, så vi for at komme over havde gravet trappetrin op og igen ned i et hul foran døren.

De første år, mine forældre havde mange kyllinger, var det et stort problem at få afsat hanekyllingerne. Vi fik kyllingsteg flere gange ugentlig, og naboer og venner fik dem for en meget lille betaling. Mor forsøgte sig med noget så nymodens som henkogning. Det hjalp jo lidt, og det var en attraktion at servere kyllingsteg f.eks. til jul. Senere kom Andelsfjerkræslageriet i Randers, hvor de var med fra starten. Det var et stort fremskridt. Nu blev hanekyllinger og udsætterhøns til noget, der havde værdi og ikke bare noget, det var besværligt at komme af med.

Selv den omhyggeligste pasning kunne dog ikke forhindre, at der kom kyllingesorger. Blev dyrene forskrækkede eller noget andet forkert indtraf, kunne det bevirke, at de »klumpede sig« d.v.s. at de krøb ovenpå hinanden i et hjørne, så de nederste ganske simpelt blev kvalt. Adskillige kyllinger i alle aldre er døde på den måde. Eller smitsom sygdom ramte flokken f.eks. coccidiose. Det var ikke til at udrydde, for smitstoffet var i afføringen, og man kunne jo ikke give dem ble på.

Når noget sådant indtraf, indvirkede det på humøret, men når kyllingerne var sunde og gode, kunne både Far og Mor stå ganske stille og nyde synet og lyden. Så kunne man se, at de glædede sig.

I årene 1945-50 afvikledes rugeriet og kontrollering og hønsebestanden blev sat ned. Det littede på arbejdspresset. Samtidig blev installeret malkemaskine i kostalden, og i 1950 blev der indlagt kraft og anskaffet en kværn, så den ugentlige tur til møllen kunne spares.

Efteråret 1952 afstod mine forældre ejendommen til os. Købesum 58.000.

I 1960 tilkøbtes ejendommen 12c og 13e areal 2,5 ha. Pris 18.500. Stuehuset på denne ejendom blev straks nedrevet, mens stald og lade fungerede som maskinhus indtil 1969. Da blev også det fjernet og materialerne tildels genanvendt til en tilbygning til laden.

Så nåede vi op til nutiden. Omkring 1968 blev ejendommen fra-skilt matrikelnummer 15a, nu tilhørende Villy Thinggård. Som skik var skulle tre sønner have hver sin ejendom. Den ældste fik føde-hjemmet, mens to parceller frastykkedes til de yngre. Det blev til Mads Fogeds 15b samt omtalte 15c.

Et urmøbel fra Bedsted

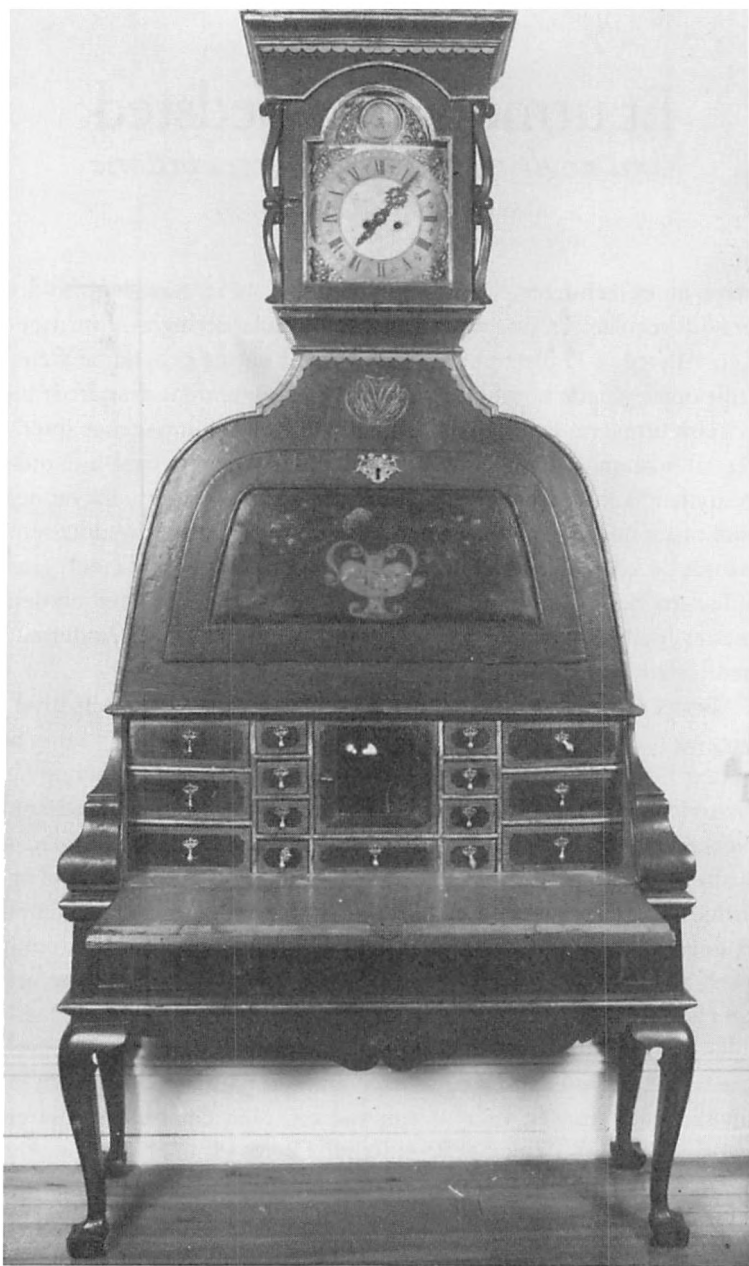
samt nogle træk af urmøblernes historie

AF PROFESSOR AXEL STEENBERG

Efter at hollænderen Christian Huygens i 1657 havde opfundet pendul-regulatoren, var vejen banet for populariseringen af urmageriet. Allerede i 1740erne var nogle drejere i Rønne begyndt at fremstille opretstående bornholmerure, og ved samme tid indvandrede en engelsk urmager, Peter Green, til Åbenrå, hvorfra urmageriet spredtes til mange af de sønderjydske landsbyer. Men også i Nordvestjylland kom der gang i urmageriet. Her som på Bornholm var det som oftest én og samme mand, der lavede både værket og urkassen. Blandt de kendteste i Thy var familien Heede fra Øster Vandet, Jens Villadsen Bundgaard fra Skjoldborg, Peder Jensen i Bedsted og den mester, der skal omtales nærmere i det følgende: Bertel Andersen, der ligeledes boede i Bedsted.

Bertel Andersen var født i Bedsted i 1765 som søn af Anders Brydberg og hustru (se Jens Lampe og Holger Hertzum: Bidrag til urmageriets historie i Thy og på Mors. Hist. Årbog for Thy, Mors og V. Han Herred, 1977, s. 58-92). Han blev gift med Maren Jensdatter Nørgaard. I 1797 lavede han et standur på Thorning Hedegaard i Visby Sogn. Ved folketællingen i 1801 opførtes han som husmand og urmager i Heltborg. Iflg. Jens Lampes undersøgelser har han lavet et ét-døgns standur, der er i privat eje i Hvidbjerg, et tilsvarende i privat eje i Vestervig, et otte-dages standur dateret 1793, der er i privat eje i Sundby, samt et ét-døgns standur med slagværk i Snedsted. Desuden findes ure af hans tilvirkning i Broager og København. Såvel uret i Visby som et andet ur af hans fabrikat på Thisted Museum er tilvirket med kun én viser — timeviseren. Men det gælder også et standur i museet tilvirket af Peter Jensen i Bedsted, 1777.

De fleste mennesker havde i virkeligheden ikke brug for at kunne aflæse minutterne på deres stueur. Om dagen var det tilstrækkeligt at vide, hvilken time det var. Og om natten mærkede man sig tiden ved hjælp af første, andet og tredje hanegal. Gustav Henningsen fortæl-

Uret fra Bedsted, et smukt, sjældent og nyttigt møbel.

ler i »Dagligliv i Danmark 1790-1870« (s.61) om en kone i Nørre Højrup på Fyn, der engang i 1830'erne bedyrede, at skulle hun vælge mellem bilæggeren og klokken, ville hun vælge den sidste, for »om aftenen vidste jeg ikke, hvad klokken var, førend kokken råbte første gang, så var det ved midnat — før kom jeg sjældent til sengs om vinteren — ved tre råbte den anden gang, hen mod dag tredje gang«. Der var folk, der på ingen måde ville slagte deres ældgamle hane, fordi de var bange for, at den ny ikke ville være så sikker til at melde klokkeslettet. Klokken var imidlertid også rar at have, når man skulle bage brød i ovnen, for det varede to timer, og man kunne ikke åbne for lemmen uden at afkøle bægten, thi lemmen var klinet til med ler.

For et par år siden kom nærværende forfatter tilfældigt ind hos en antikvitetshandler i den indre by i København. Her stod et pendulur indbygget i et slags chatol af rokoko-agtigt præg. Jeg havde aldrig set noget lignende, skønt jeg godt vidste af urmøbler at sige. Uret var signeret Bertel Andersen Bedsted, og antikvitetshandleren påstod med bestemthed, at det drejede sig om Bedsted i Sønderjylland. Med mit kendskab til bondemøbler kunne jeg nok se, at stedsbestemmelsen måtte være forkert. Dekorationen og hele stilen viste hen til det nordvestlige Jylland. Jeg lod derfor en oplysning om urets eksistens gå videre til museumsinspektør Jette Kjær i Thisted, og hun meddelte, at urmageren var velkendt og havde boet i Bedsted i Hassing herred. Urmøblet var imidlertid ikke til salg, men ejeren lovede at underrette museet, hvis, og når hun ville afhænde det. Dette skete sidste forår, og Sparekassen Thy i Thisted viste museet den store velvilje at købe stykket og skænke det til museet.

Jeg skal i det følgende beskrive urmøblet i detaljer:

Det er ikke helt dækkende at kalde urmøblet et chatol. Underdelen er ganske vist formet som et let skriveschatol stående på fire slanke »cabriole« (svajede) ben. Men ovenpå chatolafsnittet står en skænk med nedfaldsklap. Og øverst krones møblet af en firkantet urkasse af den i slutningen af 1700-årene sædvanlige form. Men hvor man sædvanligvis har en fritstående søjle på hver side af urskiven, er disse på Bedsted-uret erstattet af frit udskårne S-er, to på hver side vendende mod hinanden og forbundet med et rundt led. Topgesimsen er vandret, medens overkanten af urlågen er forsynet med en bué, der giver

plads for tinpladen med urmagerens navn og hjemsted under selve urskiven. Denne skive er også af tin og tallene romertal. Den er nittet på en metalplade, og i hjørnerne sidder tillige ansigtsmaske-ornamenter støbt i bronze samt akanthusbladværk ligeledes nitter fast på pladen. Også omkring navneskiven findes hjørneornamenter, der er støbt som akanthusslyng. Selve urvisen er udhugget af jernblik. Den er spids i begge ender, så det flygtigt kan opfattes som en stor og en lille viser i hinandens forlængelse. Men uret er i virkeligheden kun forsynet med en timeviser ligesom et par af de oven for omtalte fra samme landsdel.

På skænkklappen er i spejlmonogram malet et JBD, hvilket kunne tydes som Johanne Bertels Datter. I så fald ville det være nærliggende at tænke, at mesteren havde lavet urmøblet til en af sine egne døtre. Det er imidlertid ikke lykkedes at identificere kvinden bag disse initialer. Skabets hovedfarve er blågrøn, og Bertel Andersen har formodentlig både snedkret og malet det. En tungebort oven over og ved siderne af spejlmonogrammet er malet med en lys vissengrøn farve. Alle farver på møblet er frisket let op, således at eventuelle skrammer er blevet dækket. Men farveholdningen med de mørke blågrønne og lyse farver i samme farveskala er typisk for landsdelen. Også i egnen syd for Nisum Bredning brugte man at male i to nuancer af samme grundfarve, især blå. Muligvis var man inspireret af de i tiden meget yndede blådekorede fajancefliser, der ofte var let blålige i skærven. Øverst på klappen er der et messing nøgleskilt. Selve fyldingen på klappen er ikke opmalet, og den er midtpå dekoreret med en gul stiliseret vase med to S-formede hanke samt to små huse i hollandsk-frisisk maner. I vasen ses en rose og en tulipan. En blomstrende gren, grøn på brun bund, bøjer sig ud til hver side, og nederst er der en ranke med små blomster. I de to nederste hjørner er malet flyvende lysegrønne fugle med gule konturer samt en rød klokkeformet blomst.

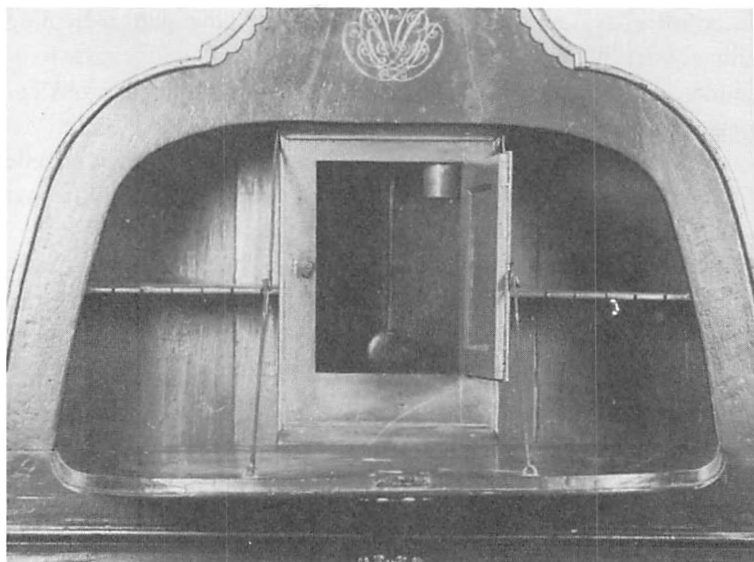
Åbner man denne skænkklap, ses midt for et lille skab med en låge, hvis fyldning på sort bund er dekoreret med en grøn blomsterbuket med en rød, udsprungen tulipan, små rødhvide roser etc. Resten af rummet er rødmalet, men denne maling er tydeligvis opfrisket i en mæner, som var meget gængs efter den sidste verdenskrig, blandt samlere nævnt »Melgaardisering« efter en kendt københavnsk møbelkonservator. Lukker man lågen op, ser man ingen hylder eller

bund men blot urets pendul, hvis grønmaledede skive svinger frem og tilbage i det lille rum. Og til siderne hænger to cylinderformede jernlodder, der fortsætter i deres bane nedad bag chatollet. Skænklappens originale toleddede, flade jernhængsler er bevaret intakt. Til begge sider for pendulskabet er der anbragt skehylder, i hvis svajede forkant der er skåret indsnit til to gange seks skeer. De største par yderst er 8 mm brede, de mindste par inderst er kun 4 mm brede.

Nedenunder skænken følger chatollet. Dets klap er dobbelt svajet, konkav foroven og med karnisprofil forneden. Klappen understøttes i udslået tilstand af to udtræks-rigler, hvis originale messingknopper er bevaret, det samme gælder nøgleskiltet af messing. Indersiden af chatolklappen er malet lysgrøn over en rød bundmaling. Midt i lågen ind til urlodderne er der anbragt en linseformet grøn rude, og i låsen sidder den originale messingnøgle. Lågens midterfelt er sortmalet med en lysgrøn ramme, der er dekoreret med tulipaner i hjørnerne samt grønne ranker skiftevis med røde roser og grønne blade. Til hver side for lågen er der to rækker skuffer malet på samme måde, og de oprindelige dråbeformede messingbeslag er bevaret intakt.

Skuffen under lågen er falsk, idet urlodderne skal kunne passere bag dens forside. Skufferne til begge sider er anbragt i to rækker. De bredeste, yderst til venstre og til højre, er 22,3 cm brede, medens de inderste rækker, der flankerer lågen, kun er 9,5 cm brede. Snedkeren har nummereret skufferne med et håndskrevet N og fortløbende numre fra 1 til 3, hvortil senere er føjet romertal og arabertal med forskellige påskrifter. De brede skuffer til venstre er under bunden nummereret med snedkerens numre begyndende med nederste skuffe, således at øverste skuffe får påskriften N3. Hertil er senere tilføjet »Bagenden 1«, og med en anden skrift: »Venstre Side fra neden«. Derunder er prentet: »Marie Mikkelsen Guntoft« (en lokalitet i Gettrup sogn). Den næstøverste skuffe har snedkeren nummereret N2, hvortil med anden skrift er føjet: »II, venstre Side No. 2 fra neden« samt med prentede bogstaver: »Ane Jensen i Gundtoft«. Den nederste skuffe er af snedkeren nummereret N1, hvortil med anden skrift er føjet »III, venstre Side foroven«. Desuden er der under bunden med gotiske bogstaver skrevet et ulæseligt navn. Af de øvrige påskrifter er kun én af interesse. Det findes på øverste skuffe til højre, hvor der foruden snedkerens N3 under bunden med anden skrift er tilføjet: »Højre Side fra oven«, samt med gotiske bogstaver: »Ma-

Et kig ind til lodderne og pendulet.

ren Lem....« Dette navns sidste del er skrevet så skødesløst, at det næppe kan tydes, med mindre lokalkendte folk kan spore urmøblets historie tilbage fra senere ejere i Gundtoft til denne person.

Under chatolafsnittet er der en sarg med to 38,5 cm brede skuffer med messingbeslag, der består af to putti og en trækknop. I disse skuffer er de indadvendte sider anbragt skævt, for at urlodderne kan passere uden at hænge fast på kanterne. Skufferne bærer ingen påskrift. Møblet står som nævnt på fire slanke cabriole ben. Dets fulde højde er 2,22 m, hvoraf foden udgør 0,48 m. Chatollets største bredde er 1,15.

Urmøblet fra Bedsted er et unikum på grund af sin form, og det hører til de ældste bevarede danske urmøbler. Der findes et adskillige år yngre urmøbel på Herning Museum, fremstillet til digteren Steen Steensen Blicher af urmageren Christen Andersen Steensberg, der levede 1797-1844. Her er standuret bygget ind i bagsiden af en kommode med fire skuffer, idet disse er udskåret i bagsiden med plads til lodderne. Urhuset er rundt som på mange af de samtidige bornholmere, men i modsætning til disse er uret fint fineret med indlagte dekorationer. Urets mester, der har vist sig at være en fjern slægtning af denne artikels forfatter, var født i den gamle slægtsgård »Stens-

bjerg« i Sinding. Han flyttede som barn med sine forældre til Thorning, hvor han i 1828 blev gift med urmagerenken Frederikke Juliane Adolphsen. Med hende flyttede han i 1832 til Viborg, hvor han tillige var skorstensfejermester og boede i Sct. Mogensgade nr. 58. Skorstensfejningen udførte han dog ved hjælp af en svend. Uret på Herning Museum har han formentlig tilvirket, medens han var pastor Blichers sognebarn i Thorning.

Det prægtigste stykke urmøbel, fremgået af et dansk provinsmiljø, findes imidlertid i privat eje i Kolding. Det var afbildet i »Jyllands-Posten« den 7.4.1979. Det er fremstillet af den kendte sønderjydske urmager Matz Wied i Vester Sottrup i Sundeved, der levede 1720-1809. Han havde oprindelig været urmager i Tandslet på Als. Det ur, der her er tale om, sidder som topstykke på et prægtigt chatol i Louis-Seize stil. Det er formodentlig lavet inden for de sidste par tiår af 1700-årene, og trods det, at Matz Wied-uret er i Louis-Seize stil og Bedsted-uret stort set i rokoko stil, kan de godt være samtidige. Både uret og møblet fra Matz Wieds værksted er imidlertid helt på højde med det bedste snedkerhåndværk i byerne og hovedstaden, og urski-ven er tillige forsynet med datoviser.

Urmøbler blev i 1800-årene populære i visse egne af Sverige, hvor man oftest kombinerede urene med senge og skabe. I Sigurd Erixons »Folkelig möbelkultur i svenske bygder« (Stockholm 1938) afbildes fig. 101-103, 105 og 823 skabssenge fra Dalarna, som alle har et standur på det frie hjørne. Skænken er i reglen anbragt i sengegavlen, således at uret kun er løseligt forbundet med selve sengemøblet. Alle disse ure er dateret til første tredjedel af 1800-årene. Samme konstellation forekommer i Jämtland og Uppland (fig. 104, 106 og 474), og i kombination med et skab kendes den fra Dalarna o. 1820 (fig. 219) og fra Uppland 1801 (fig. 411) samt Härjedalen 1817 (fig. 412). Men ingen af disse sene møbler minder om Bedsted-urmøblet.

Heller ikke et slankt chatolagtigt urmøbel fra Blekinge i Nordiska Museet eller et pompøst stykke i privat eje i Gränna i Småland ligner Thymøblet. Af en anden type er nogle møbler i hvis top er indbygget konsolur, hvoraf et fra o. 1820 er i privat svensk eje, og et andet er indbygget i en pragt-chiffoniere i Nationalmuseet i Stockholm. Disse oplysninger er velvilligt stillet til rådighed af intendent Maj Nodermann ved Nordiska Museet og professor Gösta Berg, museets tidligere direktør.

Man har ment, at den tyske »ebenist« (kunstsnedker) David Roentgen skulle være ophavsmand til idéen at forene et ur med et brugsmøbel. I Kunstindustrimuseet i København findes et pultskrivebord med et indbygget ur i det høje bagstykke. Det er fremstillet af David Roentgen eller måske snarere hans fader, Abraham Roentgen, i Neuwied ved Rhinen o. 1768. David overtog værkstedet i 1772, men han kan have udført det som faderens medarbejder. Dette møbel er afbildet bl.a. i Adolf Feulners »Kunstgeschichte des Möbels«, Berlin 1927 (fig. 454). Et andet pragtmøbel med et slags konsolur omgivet af fire lysarme som topfigur findes i Wallace Collection i London. Det er udført af Martin Calin, der var elev af Francois Oeben, og som blev selvstændig mester i 1766. Han virkede senere som ebenist ved hoffet i Frankrig og døde i 1785. Møblet er et typisk Louis-Seize arbejde (Feulner fig. 411).

Den arabiske sheik Ahram Ojeh solgte fornylig i Monaco et rokokko urmøbel, der har form som en hjørne-sekretær. Det har tidligere været i N.Rotschilds eje og stod i hans slot Schillersdorf i Wien. En helsides afbildning af dette møbel findes i »Les ébénistes du XVIIIe siècle français«, Paris 1963 (s. 100). Det er fremstillet efter Nicolas Pineaus tegning af Jacques Dubois, der var mester 1742-1763 og havde sit atelier i Charenton ved Paris. I Musée des arts décoratifs i Paris findes en af Pineau signeret næsten identisk tegning til et sådant møbel (Feulner fig. 274). I Louvre Museet står et elegant ur-chatol, der er tilskrevet den berømte André Charles Boulle og udført o. 1715 til Maximilian Emanuel af Bayern, der levede 1689-1726. Det har ligesom Bedsted urmøblet fire cabriole ben. Men Boulle ur-chatollet er kun én etage højt med en låge i midten og tre skuffer til hver side. Oven på midterskabet rejser sig et lille elegant ur med svajet underdel og rundt urhus.

Af tyske urmøbler kan nævnes en rokokko-skrivekommode med ur i toppen, flad chatolklap og et skab med to låger under urhuset. Det er fremstillet i Aachen o. 1760 og findes nu i Couven Museet i samme by (se H. Kreisel: Die Kunst des deutschen Möbels, II, München 1970, fig. 945, tekst s. 287). Fra Frederik den Andens arbejdsværelse på slottet Sanssouci stammer et dokumentskab stående på en høj plint. Skuffedariet krones af et stort ur. Dette møbel menes udført 1746 af Johan Melchior Kambly, der var af schweizisk herkomst, men

I det runde felt over urskiven ses Bertel Andersens signatur.

arbejdede for slottet Sanssouci i årene 1747-1768. Møblets forbillede er rimeligvis fransk (Kreisel fig. 765, tekst s. 246).

Blandt de ældste eksisterende tyske urmøbler må nævnes et skab med skriveklap i Sct. Florian Stift ved Linz i Østrig. Det er et barokt pragtmøbel i tre etager endende foroven i en stor firkantet urkasse. Om urmageren oplyses intet, men møblet er tegnet af Leonhard Sattler i 1722 og forfærdiget inden for det følgende tiår. Sattler var selv mester for udskæringerne, medens snedkerarbejdet blev udført af Stephan Jegg (Kreisel fig. 653, tekst s. 220). Fra omtrent samme tid, ca. 1720, stammer et ur med tilhørende bord udført i lakarbejde til det bayerske hof. Det er lavet af Benedict Firtenfelder i Friedberg ved Augsburg. Møblet, der tidligere stod på Slottet Schleissheim, findes nu i det Bayerske Nationalmuseum i München (Kreisel farvetavle V, tekst s. 127).

Urmøblerne synes altså at være en møbeltype, der dukker op i baroktiden på samme tid i Frankrig og Syd-Tyskland, idet de ældste bevarede eksemplarer kan tidsfæstes til omkring 1715-1720. Så vidt man af omtale i den internationale møbel-litteratur kan skønne, tæller de overlevende eksemplarer fra 1700-årene næppe mere end en snes — måske endda kun omkring et dusin. Uret fra Bedsted i Thy indtager således sin plads i et yderst eksklusivt selskab, selv om det ikke som Matz Wied urmøblet er noget pragtstykke. Det er imidlertid et originalt udtryk for provins-rokokoen, som den manifesterede sig i Thy. Det afspejler en lokal mesters snilde og lyst til at lave noget ud over det almindelige. Det er således ikke blot en stor sjældenhed, Thisted Museum har fået midler til at bevare for eftertiden. Det er også et markant udtryk for landsdelens gode håndværkstradition.

Foruden de i teksten citerede værker henvises til D. Yde-Andersen: Bornholmere og andre gamle ure. (2. udg., 2. oplag, Kbh. 1974). Forfatteren takker Jens Kongsted Lampe for nyttige henvisninger angående de jyske urmagere.

Niels Smed

Slægt og livsværk

Dette er skrevet af sønnesønnen Niels Smed, Hurup, for efterslægten, men der er fremdraget forskelligt, som kan have interesse for en større kreds.

Kirkebogen fortæller bl.a.:

Jakob Smit, smed i Ydby, født 4/10 1710, gift med Abelone fra »Skibstedgaard«, død 21/1 1775, 65 år.

Af deres 5 børn var sønnen:

Michel Jakobsen, smed i Ydby, født 18/4 1740. Hustru nævnes ikke — nok fra et andet sogn — død 2/2 1796, 56 år.

Af deres 5 børn var sønnen:

Anders Michelsen, smed i Odby, født i Ydby 1781, død 1852. Hustru Ane Simonsdatter født 1785, død 1850. Viet i Odby.

Flere i familien var smede, og det var vel naturligt, at navnet fulgte dem, så i 1905 antog de fleste navnet Smed.

Da vi nu er ved dette håndværk, skulle vi måske orientere os lidt om tiden og måden.

Man brugte mest stævnesmedning. Hvad der skulle laves, blev bestilt længe før, og på den fastsatte dag mødte en mand og hjalp smeden med at »blæse«. Manden havde gerne mad med, både til sig selv og smeden. Det gjaldt om at komme af med så få penge som muligt. Om søndagen måtte smeden ud på gårdene. Da havde karlene bedst tid til at holde hestene, der skulle sko. Smeden fik selvfølgelig mad, hvor han arbejdede. Der fortælles om, hvorledes konen flere gange sagde: »tag kød på brødet«. Det endte med, at smeden sagde: »det er der nok om foruden mig«. Der var maddiker i kødet.

Som regel havde smeden et jordstykke.

Af Anders og Anes 8 sønner følger vi den ældste:

Peter Andersen, født i Odby den 4/8 1809, død 23/7 1875. Hustru Karin Nielsdatter fra Semb, antagelig gift i Hvidbjerg 1831.

Peter Andersen blev også kaldt Smed, uden at være det. Efter at

han havde tjent sin værnepligt i København, tog han tjeneste hos en vintapper for at tjene penge til et landbrug. — Det blev et boelssted i Semb. Her fik de 4 sønner:

Niels født 31/1 1832. Anders født 6/9 1841. Anders Peter født 26/8 1844 og Chr. Engbert født 12/12 1846.

Det berettes, at Peter Andersen var en livlig mand og en god fortæller. Folk fra byen holdt af at komme der i hjemmet.

Det blev den yngste af sønnerne, der senere overtog ejendommen i Semb. Han drev den vist godt i begyndelsen, men senere gik det ikke så godt. Han havde været meget ude omkring, og ikke altid i god omgangskreds, og det kom til at præge ham. Han var gift og døde 16/12 1918. — Den næst yngste døde allerede omkring 1875, ugift. Han var syg i flere år. I sine unge år byggede han et hus ved hjemmet, hvor han vist behandlede sild med røgning og saltning. Han kørte med hest og vogn og solgte sine varer, mest til Østjylland. Sine sidste år tilbragte han hos broderen Niels i Helligsø.

Anders, den næst-ældste af brødrene, handlede i begyndelsen ikke så lidt for sig selv med gæs, små køer og kvier til Østjylland, men også til Husum. Senere flyttede han med broderen Niels til hans forskellige gårde og befattede sig med nogen handel sammen med ham. Men Niels syntes vist, at han var for langsom til at beslutte sig.

Niels Smeds bror, Anders Smed, Nørgaard.

Nogle år efter at de var flyttet til Helligsø, døde manden i nabogården »Nørgaard«. Enken og Anders blev i behørig tid mere end interesserede i hinanden og blev gift. — En gammel kone, der i sin tid var fulgt med fra Grurup til Helligsø som tjenestepige, drillede ham som gammel mand med, om han kunne huske, at hun altid kunne se

på hans pæne træsko, hvor han havde været henne den foregående aften.

Nogle år efter købte han en nabogård til, således at det samlet blev til 10 tdr. hartkorn. Han drev et godt landbrug og var dertil foregangsmand, altid med på det nye. Således rejste han til Aarhus for at høre la Cour, Askov, holde foredrag om elektriciteten. Det blev han så inspireret af, at han installerede den i sin gård, noget ganske uhørt der lige ved århundredskiftet. Det var, så vidt vides, det første private anlæg i Thy i den størrelse. Det var nemlig så stort, 60 accumulatorer, at det også kunne tærskes hele avlen. Det blev drevet af vindkraft med motor i reserve.

Han blev tidlig vakt, og var en stor støtte for det åndelige liv i kommunen. Han var den, der tog initiativet til oprettelsen af missionshuset. Lagde straks 500 kr. i hatten, pastor Løgstrup 200, og alle de andre gode venner spædede hurtigt til. Thomas Schelle gav grunden, og Anders Smed kørte de fleste materialer. Man yndede vist at have ham som kasserer. Manglede der noget i missionshuset, lagde han det ofte selv til.

Mange er de mennesker, præster, missionærer og andre syndere m/k, der har nydt godt af den enestående gæstfrihed i denne gård.

Lad os se lidt på, hvad den ældste af brødrene foretog sig:

Niels Pedersen Smed født 31/1 1832 i Semb, blev gift i Odby kirke 13/9 1859 med Ane Poulsen født 13/7 1838 i Serup.

Som dreng tjente han på forskellige gårde, bl.a. i Serup hos sin senere hustrus forældre. Men allerede i 17-18 års alderen viste han særlige handelsevner. Naturligvis var det gæs, der først holdt for. De blev efterhånden opkøbt i hundredvis, nogle siger tusindvis. Det må have været et flot syn, når disse flokke svømmede over ved Odde-sund, fulgt af både ved hver side. Man skulle helst have en gammel adstadig gase foran, så kom som regel de andre med. Kneb det, måtte man have brød eller korn med til at strø på vandet. Man siger, at når sådanne flokke travede henad vejen sydpå, kunne der køres helt lydløst på deres efterladenskaber, men hvad, så sled det jo heller ikke så meget på sko og hjulringe.

Også uld indgik i handelen. Det blev bekendtgjort i nogle af skolerne, at den og den dag kom Niels Smed, og så kunne man komme med varerne.

Det må have været i 1859, han købte sin første gård i Grurup, nu

Kirkevej 3. Lidt senere købte han også nabogården ved kirken, nu Kirkevej 1.

Senere i 1867 må han have solgt disse gårde, for da købte han den nyopførte »Helligsøgaard« af Niels Futtrup, der flyttede til Styvel.

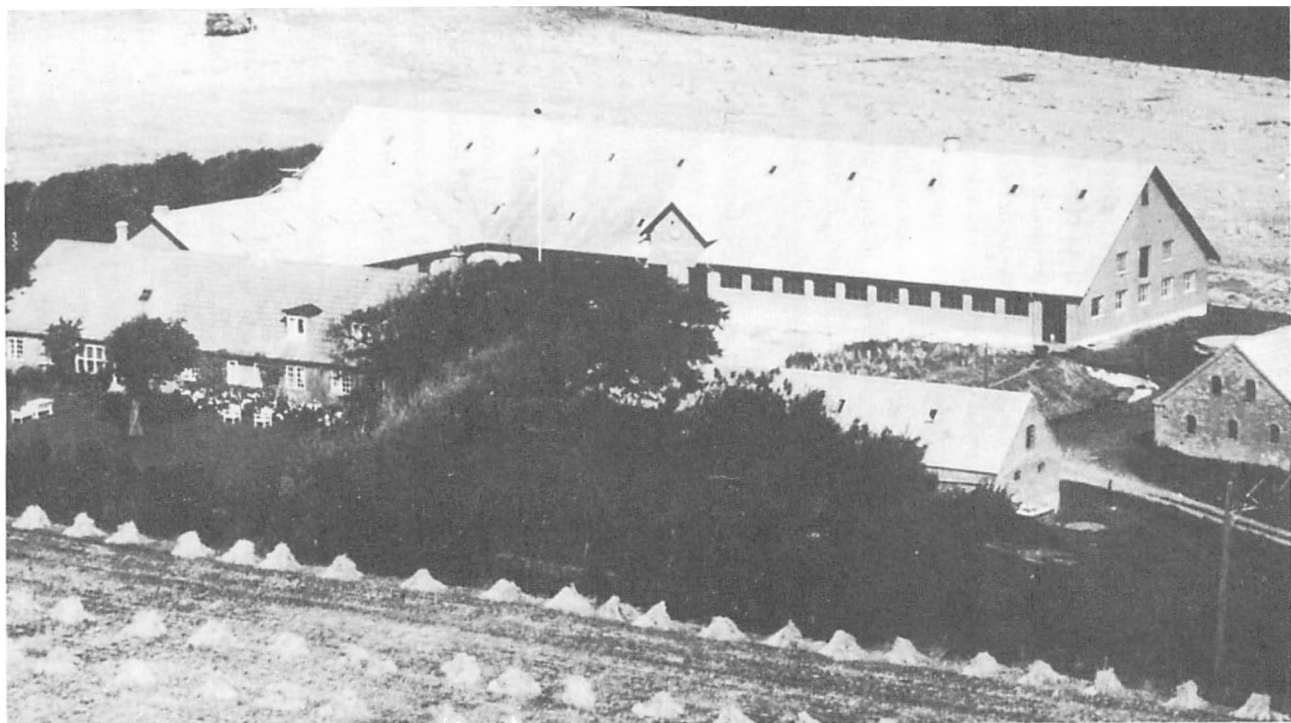
Den var i 1700-tallet en større gård, senere splittet, nu sammenlagt af to mindre Helligsøgårde og opført på en ny plads med skøn udsigt over Nissum Bredning.

Efterhånden blev det dog studehandlen til »det tyske«, som man sagde, der fik hans store interesse — en tid også til England, hvad én, der kendte det, ved selvsyn fortalte:

Niels Smed fra Helligsø var vel nok den af samtlige kreatureksportører, der drev den største forretning med stude til Itzehoe, Husum og Marsken. Han kunne til tider give færgefolkene nok at bestille i flere dage, for ikke at sige døgn, når de store drifter med kreaturer ankom — ofte ventede ude på heden mange hundrede — de største år i flokke på 2200 stk. Han var af den type, som aldrig lod sig mærke med tab eller gevinst, ligesom han var søgt af sælgerne på grund af sin reelle handelsmoral, som han gennem årene blev kendt for. Det var store dage for færgekarlene. Niels Smed gav altid gode drikkepenge, og de fik jo ingen anden løn. Det var under disse forhold tilgiveligt, at de, hvis det kunne lade sig gøre, favoriserede de folk, som altid tilgodeså dem rigeligt.◀

Det var ikke ualmindeligt, at man af og til benyttede sig af nogle små tricks. Således fortælles det også, at Niels Smed engang kom til Sundet med en flok stude, og da var der lige før kommet en anden med sine. Kromanden blev opfordret til at holde den anden hen med snak, således at Niels Smeds stude kunne komme over først. Det gik vist ikke helt stille af mellem driverne fra de to hold. Nå, men det tog man ellers med. Det kan ses af de gamle papirer, at de to handelsfolk senere havde megen samhandel, ja, endog at Niels Smed senere købte havrelandet fra hans gård, ca. 90 tdr. sæde, ved Doveroddevejen.

Lignende episoder var vist ret almindelige med tolderne, når drifterne skulle over ved Foldingbro. Der kom de jo over i hvert fald indtil 1865, da jernbanen kom til Struer. Først med den østjyske længdebane over Viborg-Langaa, senere den vestjyske over Esbjerg. Jernbanen kom jo først til Thy i 1882. Det var ikke ualmindeligt, at toget gjorde ureglementerede ophold ved stationerne, hvor der var

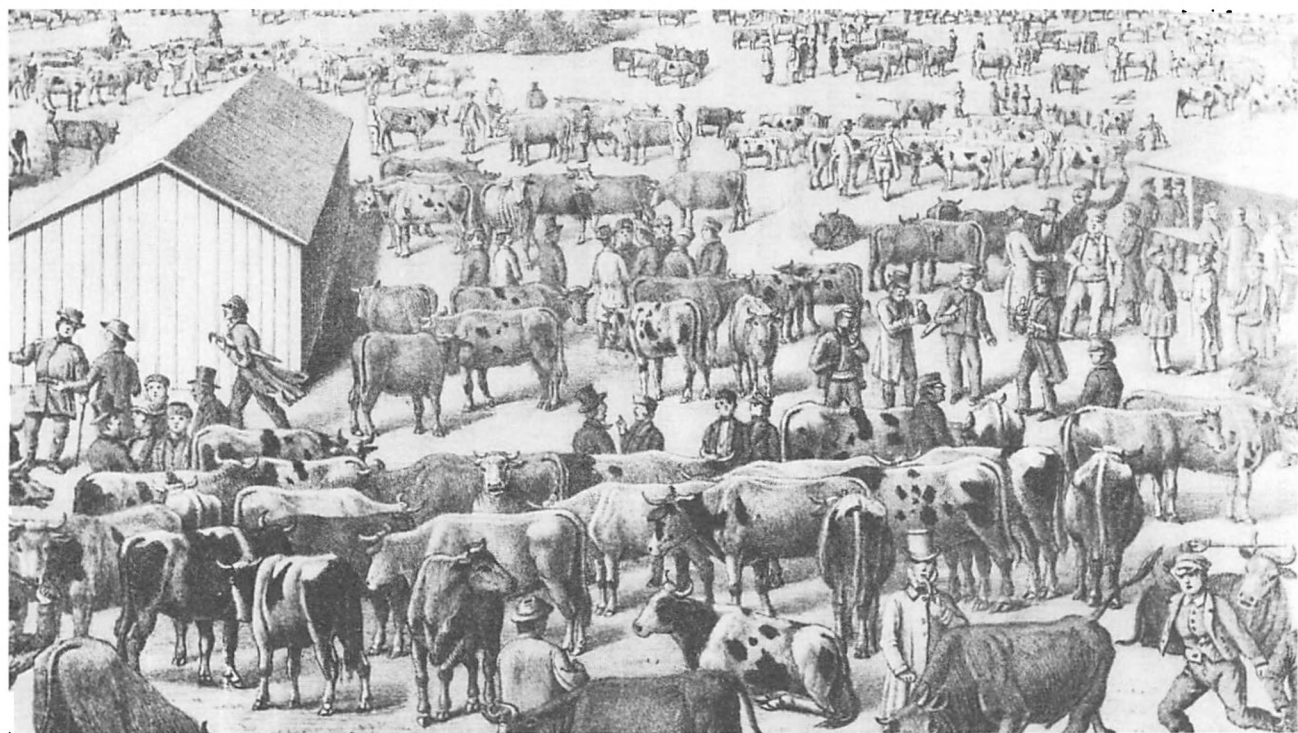
kro, så hans folk, og sikkert også andre, kom ind og blev trakteret. Selv drak han aldrig spiritus.

Turen over Oddesund foregik mest på den måde, at man bandt to eller flere stude til færgebåden og roede ud, så blev resten drevet bagefter og svømmede over. Der fulgte vist en båd med på hver side for at holde dem sammen og i drift. Dog var det ikke så sjældent, at de måtte færges over, 12 stk. ad gangen, vel alt efter strøm- og vindforhold. Det forholdt sig sådan, at på dette smalle sted, kunne der undertiden være megen strøm, ja så stærk, at dersom der kom en sejlbåd med god medvind imod strømmen, kunne den komme til at ligge stille, og bølgerne her blev kun til små krusninger.

Dernæst gik det sydpå. Før togenes tid ad den gamle vestjydske studevej i hold på ca. 50 stk. med to drivere. Fire mil om dagen, måske lidt forskellig, regnede man med. Ophold om natten ved kroer eller gårde, bestemte steder, hvor der var græs eller hø til studene. De to mand skiftedes til at holde vagt.

Det var en lang og drøj tur på den måde. De første år helt ned til Itzehoe, senere til Husum. Det første sted ses det, når markedet begyndte, at især Ditmarskbønderne flokkedes om koblerne i god tid for at købe. De var let kendelige på deres regnslag, høje hatte og paprply. Det kunne jo godt tyde på, at det var nogle selvbevidste herrer, kong Hans i sin tid var kommet i lag med. Når så Niels Smed var ankommet, gik det hurtigt med håndslag på håndslag. Man vidste, at der var lidt eller intet at prange om, når der var forlangt. Blandt storkøberne, som han kom i forbindelse med, var Frits Kruse og Könsche fra Elmshorn. Den første af disse, dyrkede Niels Smed og hans kone særligt venskab med. Han besøgte dem både i Grurup og Hellicsø. Den tredieældste søn blev endda opkaldt efter ham, og han var her til konfirmationen. Den yngste søn blev opkaldt efter en anden god ven og handelsmand.

Det var ikke så let for en ung mand at komme igang med handelen. Han mindedes med taknemlighed den daværende ejer af Odbygård, Dueholm, der havde så megen tiltro til hans evner, og så megen tillid til hans personlighed, at han lånte ham penge, så han kom i gang. Senere kom han til lidt penge gennem sit giftermål. Respekt og tillid måtte en kreaturhandler kunne opnå, da det var skik, at de først betalte studene, når de igen var solgt. Det kom Niels Smed dog over, hvilket følgende beviser. Han kunne vel naturligt nok blive lidt

overlegent behandlet, når han kom ind til større jordbesiddere. Således kom han, støvet og uordentlig i sit grove tøj ind på gården »Ullepup« på Mors. Ejeren Stadil, tog ikke noget hensyn til denne bonde-
mand med knortekæppen i hånden, men lod ham dog stå og kigge lidt på sine 120 stude. Han blev vist temmelig forbløffet, da Niels Smed resolut gik hen til ham og sagde: »Jeg tager dem alle til den pris, men 40 stk. ad gangen, og de bliver betalt, inden de forlader stalden«. Hans handelsområde var Thyholm, Thy, Salling, Hanherred og ind i Vendsyssel. Dels var han gående, dels ridende eller kørende.

På turen hjem fra markederne i »det tyske«, og man havde penge-
ne i klingende mønt med — sedler brugtes ikke — var det ikke uden risiko at køre alene. Lædertasken, som kaldtes »pengekatten«, opbe-
vares endnu. Af dem, han slog følge med, nævnes Stokholm og Breinholt fra Vestervig og Nyboe fra Koldby. Der foreligger regnska-
ber fra 1863, men der nævnes mærkeligt nok ikke noget om krigen i 1864. Det ser ud til, at handelen er gået sin gang ganske uanfægtet. Man har vel haft travlt med at tjene penge — ligesom vi gjorde si-
den. Er dette et nationaltræk hos os? Og at fjenden ofte tog os uforberedt på sengen. Danmarks historier er ikke altid skøn læsning.

Det kan måske for nutiden have interesse med et par blade af regn-
skabsbogen:

Købt stude til Mikkelsdag 1864.

8 stude af Peder Harregård, Fladskjær, ... pr. par 94 rdl	376 rdl
4 stude af Peder Boier, Gammelby, ... pr. par 98 rdl	196 rdl
2 stude af Hans Morsing	87 rdl
2 stude af Anders Larsen, Villerup, ...	87 rdl
2 stude af Niels Kristensen	75 rdl
2 stude af Lars Jensen, Balle, ...	75 rdl
12 stude af Poul forpagter, Visby, ... pr. par 91 rdl	546 rdl
24 stude af Jens Skriver, Sennels, ...	1.668 rdl

Et sted købt stude til Kruse og Könche, Elmshorn
til Itzehoe marked ca. 150 stude . . . . . 7.231 rdl

Indkøb af stude til foråret 1866.

40 stude af Hjardemål, Bubbøl, ... pr. par 170 rdl	3.410 rdl
16 stude af Jens Skriver, Sennels, ... pr. par 151 rdl	1.210 rdl

12 stude af Olesen, Astrup, ...	pr. par 130 rdl	780 rdl
12 stude af Niels Mortensen, Hedegr., . .	pr. par 112 rdl	676 rdl
14 stude af Chr. Mikkelsen, Tøving, Mors,	pr. par 140 rdl	980 rdl
6 stude af Gammelby		315 rdl
14 stude af Niels Vestergård, Ullerup, ...		700 rdl
8 stude af Chr. Holdgaard, Barslev, ...		544 rdl
12 stude af Foget, Hvidbjerggård, ...		810 rdl
22 stude af Christen Kræmer, Kallerup, ...		1.628 rdl
80 stude af Gjørup, Vestergård, ...		6.800 rdl
14 stude af Peder Smed, Kløv, ...		1.160 rdl
14 stude af Lars Mon, Sennels, ...		819 rdl
10 stude af P. Chr. Bangsgaard, Hassing, ...		496 rdl

Endvidere har jeg i dette forår optalt endnu 733 stude bl.a.:

110 stude købt hos kammerjunker C. Arentstoft, Dronningegård.

112 stude købt hos kammerjunker C. Arentstoft, Dronningegård.

52 stude købt hos jægermester S. de Skeel, Birkelse
pr. par 150 rdl, og til hans frue 20 rdl

En side fra 1867.

432 stude til Itzehoe (vist til Kruse og Könche) overført . .		7.327 rdl
50 stude til Tandrup		5.200 rdl
56 stude til Vestervig kloster		5.432 rdl
48 stude til Gl. Ørum		5.088 rdl
36 stude til Ullerupgaard		3.690 rdl
40 stude til Vesløsgaard		3.610 rdl
60 stude til Rastrup	1892 rdl, 2090 rdl, 906 rdl	4.888 rdl
40 stude til Gammelbygård		3.500 rdl
40 stude til Vesløsgård - anden uge til Husum		3.610 rdl
40 stude til Breinholt, Vestervig		4.100 rdl
60 stude til Djernis		6.320 rdl
40 stude til Skårupgård 3384 rdl Råstrup 344 rdl		
46 stude til Neergård		4.029 rdl
48 stude til Lyngholm		4.356 rdl
59 stude til Kløv 1922 rdl, Vorring 1162 rdl,		
Claustrup 1505		4.727 rdl
39 stude til Niels Odgaard, Smerup		2.915 rdl

24 stude til Refs Hedegård	1.872 rdl
42 stude til Nørbo 1500 rdl, Revsgård 1485 + 125 rdl . . .	3.110 rdl
	<hr/>
	97.503 rdl
150 mindre til græs	15.056 rdl
	<hr/>
	112.559 rdl

Som sjovt lille indslag et sted i regnskabet: Vores lille pige på hendes bøn 5 rdl.

Senere i 70erne er handlen forsat på samme måde, måske til priser en anelse højere, men det gik lidt op og ned. Det var i disse år, der var nogen eksport til England.

Det må også nævnes, at Niels Smed købte og solgte flere gårde og mindre ejendomme. Vist ikke så meget til spekulation som for at få jorden velfordelt og byttet omkring, dels til hans egen gård og dels til andre. Det vidner nogle endnu bevarede gamle skøder om. En mark fra hans egen gård, ca. 8 tdr. sæde, øst for kirken blev solgt til opførelse af en ny skole.

Præstegården havde han i forpagtning. Den lå jo bekvemt lige syd for gården. I »Aalborg Stifts Præste- og Sognehistorie« af Pedergaard fortæller Th. Løgstrup, præst i Helligsø fra 1880 til 1890 følgende: »Da jeg i september 1880 kom til poststationen i Ydby (før jernbanens tid), ville præstegårdsforpagteren, den ansete gårdmand Smed først ikke kendes ved mig. Kun 27 år og skægløs, så jeg yngre ud end da. »Han will da ett gjø sæ te nar ve aa ta den dreng for æ præjst.« Da postvognen var kørt, og ingen anden lod sig til syne, og jeg synes, at nu havde han set nok på mig, hilste jeg og sagde hvem jeg var, og så kom jeg da op at køre.«

Det var i hans præstetid, at den store åndelige, meget stærke indre missions vækkelse nåede disse sogne og satte et afgørende præg på befolkningens stilling både til kirken og dagligdagen. Løgstrup blev selv en af de skrappeste og mest nidkære af præsterne i Thy.

Det er betegnende herfor, hvad den da så bekendte herredsfoged Jansen fra Vestervig sagde til sin sikkert uvorne karl, efter at han havde givet ham en ordentlig røffel: »Hvis du ikke ter dig skikkelig, skal jeg sende dig ned til den Helligsø-præst.« Og senere udtalte han til stor glæde for Løgstrup: »Fra Helligsø har jeg nu aldrig mere noget

besvær med drukkenskab, klammeri og lignende. Der må jo alligevel være noget om det, med det »liv« dernede.»

Det var også denne hr. Jansen, der efter et gilde i Vestervig med påfølgende bal, hvor også den ældste af Niels Smeds døtre (landinspektør Smed Søndergaards mor) var med, senere sagde til ham: »Deres datter var skam den smukkeste dame på gulvet.« En anden datter bemærkede sarkastisk nogle år efter »De' ku Niels ves godt lii og hør«.

Som egentlig landmand var han vist ikke særlig fremragende. Han var jo også meget hjemmefra. Han skulle ellers have været god til at lede og sætte børn og tjenestefolk i sving, krævede meget og havde stemme dertil. Når han buldrede op, kunne det høres langt væk.

Allerede i 10-12 års alderen begyndte de ældste af sønnerne at komme med på studedriften. Det var deres fars tanke, at børnene skulle have en god uddannelse. Han mente selv, at han savnede noget i den retning. I hans tid lod barneskolen jo også noget tilbage at ønske, særlig hvor man ofte var tilbøjelig til at holde drengene hjemme på grund af arbejde. Som et led i disse bestræbelser, kom de ældste af sønnerne også med til markedet i Husum. De skulle lære tysk og ellers lære at begå sig, vel også med henblik på, at de senere skulle aflaste ham. Poul, den ældste, havde endda plads på en gård dernede i »det tyske«, for at lære noget om forholdene der. Det var også tanken, at alle børnene (ti ialt) skulle på højskole eller landboskole. Det nåede de også alle, i hvert fald sønnerne. Den ældste søn kom på landboskole i Lyngby, og det synes at have været meningen, at det skulle fortsætte med de næste. Herom vidner interessante breve med forstander la Cour. Et lille uddrag af et brev til denne fra vinteren 1881-82. »Modtag nu herved min kones og min fulde anerkendelse af Deres virksomhed, og vil Gud at vi lever og bliver ved helsen, så jeg nogenlunde kan undvære den næste igen til efteråret, ser De ham, såfremt som jeg vil håbe, at Poul Kollerup har skikket sig således, at De vil modtage hans bror, Peter...«

Og et lille uddrag af et langt brev den modsatte vej — (hvordan kunne en forstander dog få tid til at beskæftige sig således med en enkelt elevs forældre?) Man kom hinanden ved:

Hr. gårdejer Niels Smed til Helligsøgaard. Det har glædet mig særdeles meget at modtage Deres venlige brev, og jeg takker Dem meget derfor, samt benytter lejligheden til at udtale, at Deres søn,

fra det første han kom her på skolen, har været en af de flinkeste og braveste elever, der med stor flid...«

Senere (da der havde været nogen uro på skolen): »Når De kære Niels Smed nævner, at det må være svært at holde orden på så mange urolige unge mennesker, må jeg give Dem ret heri, men det er dog en fornøjelse at hjælpe unge til rette og med Guds hjælp, at kunne nedlægge en sæd i deres hjerter, som kan bringe dem gavn, glæde og signelse senere i livet. ... og takker Dem for den tillid De har vist mig og skolen ved at sende Deres søn herover.

Venlig hilsen til Dem og Deres hustru
fra Deres forbundne J. C. la Cour.

Det sidste halvårstid gik det stærkt tilbage med helbredet. Brev til sønnen i Lyngby:

P.t. Kolding d. 16. marts 1882

Kære søn

Jeg er her på turen til Elmshorn. Kruse er død, og jeg tager dertil i aften. Han skal begraves i morgen. Tager til Husum på lørdag, og vil være der og træffe sammen med Heins og Jacob. Det har gjort et dybt indtryk på mig med hans pludselige død. Jeg har i 2 dage været til strandauktion og købt meget — og så nu her ovenpå. Det tager på mig, men det går vel. Vær nu hilset. Jeg skal afsted.

Lev vel, din fader

Niels Smed døde ret pludseligt den 26. november 1882 af det man kaldte blodstyrting, kun 50 år gammel. Et virksomt liv var til ende.

Også dette hjem berørtes dybt af før omtalte vækkelse. Især sønnerne havde gode sangstemmer, og stuerne genlød af de stærke sange. Nok især før missionshuset blev opført, var der ofte møder med fremmede talere. En af sønnerne har senere fortalt, at han engang skulle hente Indre Missions formand, Vilhelm Bech, ved stationen, men denne skulle først en tur rundt for at se på de to stærke »jydske«, der var for vognen. Han drev jo selv den store Ørslev præstegård. Det var ham, der sagde, at når man kom ud til folk med Guds ord, skulle man begynde med flæsket (grisen) og ende i ånden. Man skulle altså også interessere sig for det daglige. Det var også nok især ham, der fik de røster, der ville holde bevægelsen udenfor folkekirken, dæmpet ned. Man kan rigtig forestille sig denne myndige, meget dygtige taler, og vist noget officersagtige herre, da han efter af have hørt på de

mange ofte forskellige meninger hin minderige dag ved Indre Missions stiftelse i Stenlille skole i 1861 rejste sig op, og efter en ret skarp tale fik gemytterne dasket ind i geleddet. — Ja hvad har et par åndskæmper som Grundtvig og Vilhelm Bech ikke betydet. Og man tænker på, hvad de i dag havde at sige til velfærdslandet Danmark.

Ved Niels Smeds side stod hans trofaste hustru, Ane Smed, født Poulsen, som var ham til umådelig stor støtte. Hun var den gæstfrie og konverserende hustru, når handelsfolk arriverede, og det var mange. Hun drog omsorg for de mange børn og tjenestefolk, når manden var på farten. Der var jo mange folk på gården dengang. Om høst blev der sendt fem mand med le og fem opbindersker afsted, på et vist tidspunkt til fire gårde. Sikke bjerge af mad, der skulle smøres, og hun gjorde det mest selv. Engang tog hun turen med ned til »det tyske«, så vidt vides med hest og vogn, det var en drøj tur på disse grusveje.

Da Niels Smed døde, var hun 44 år og stod tilbage med ti børn, de seks ukonfirmerede, den yngste tre år. Men de ældste af sønnerne, og senere de yngre, skiftedes nu til at hjælpe med bedriften. Men stadig var der jo meget at stå i. Det hjalp måske til at mildne tabet af den kære afdøde mand. Man kan godt tænke sig, at hun fandt trøst og glæde i at have den mindste dreng liggende hos sig om natten. Det varede nu ikke længe, før han følte sig for stor til det. Men det ordnedes ved, at han fik lov til at bage æbleskiver en dag, mod at han ville ligge hos hende et år til. Det var samme kvikke fyr, der nogle år senere bemærkede, at farbroderen Anders Smed skulle giftes tredie gang. »Han har egentlig snart haft mange hvedebrødsdage.« En betegnelse for tiden efter et bryllup.

Sorger blev gammelmor, som hun jo altid senere kaldtes, ikke skånet for. Fire børn måtte hun følge i graven, de tre vist af tuberkulose, som hærgede slemt dengang. Det syn og dette bevis på moderkærlighed og sorg, da gammelmor for sidste gang sad ved den næststingste søns kiste og strøg ham over håret, glemmer en lille dreng aldrig. Men hun sad uden tårer, afklaret, afventende, hun vidste hvor rejsen gik hen. Ja, som om hun ventede næste skib til landet bag hav, til idel glæde, ingen tårer, end ikke muligheden af en syndig lyst.

Følgende lille digt, som hun vist selv har skrevet, gengives her:

Til Niels Smeds Minde

(synges som: Der er et saligt glædens hjem)

Den søndag morgen, kjære Gud,
da brat vi fik at se,
den visse død, det sendebud,
der bragte sorg og ve.

Min elskte mand, min mage god,
o han var ikke mer,
o smerte, — og en tåreflod
på kinden randt da ned.

O herre stå mig nådig bi
og giv mig kraft og trøst
giv mig samt hver af mine ti
i sorgen frejdigt bryst.

Den morgen ej vi glemme kan,
o tak for os så stort,
ak ham vi lød og elsked, han
er lig — er gangen bort.

Han gik til dødens skyggers dal,
vort håb der er forvist,
i paradís, i himmel sal,
vi ses hos Jesus Christ.

Og gjensyns håbet i vor barm,
med mindet om ham her,
skal gjennem livets megen larm
os følge fjern og nær.

Din sjæl farvel, dit støv farvel,
farvel til hvilen sød,
fra venner hjertelig farvel,
farvel til morgen rød.

Ane og Niels Smed.

De ti børn ved Niels Smeds død var:

- 1) Karen Pedersen f. 16/1 1860, død 8/12 1886, gift 9/11 1882 med Niels Søndergaard, Søndbjerg.
- 2) Poul K. Pedersen f. 24/8 1861, død 12/1 1892, gift med Elisabeth Sofie Isaksen fra »Kobberødgård«, boede på gården i Dover.
- 3) Peter Pedersen Smed f. 25/2 1865, død 19/3 1940, gift med enken 30/4 1893, Elisabeth Sofie Isaksen, boede også på gården i Dover.
- 4) Frits Kruse f. 1/3 1867, død 17/5 1945, gift 26/10 1894 med Anna Poulsen, plejedatter fra »Østergård«, Kobberød, boende »Odbygård«.
- 5) Kristine P. Smed f. 23/6 1869, død 9/3 1929, gift 19/11 1888 med nu afdøde søsters mand, Niels Søndergaard, boende »Gadegård«, Helligsø fra 1890.
- 6) Petrine P. Smed f. 1/1 1871, død ugift 22/10 1941.
- 7) Ane Marie P. Smed f. 13/9 1873, død ugift 16/2 1917.

Forreste række fra venstre: Marie P. Smed og Petrine P. Smed. Anden række fra venstre: Kirstine Søndergaard, Ane Smed, Peter P. Smed, Elisabeth Smed og Jens Skriver Pedersen. Tredje række fra venstre: Niels Søndergaard, Frits Kruse, Anne Kruse, Anders Peter Smed, Ane Kirstine Andersen og Chresten Andersen.

- 8) Anders Peter P. Smed f. 21/4 1876, død 28/12 1912, gift med Kristiane Jensen, »Kirkegården« Helligsø 19/6 1902, boende »Helligsøgården«.
- 9) Ane Kristine P. Smed f. 19/1 1878, død 13/7 1933, gift 9/4 1897 med Chr. Andersen, »Korsgård«, Helligsø, boende »Toppenbjerg«, Vestervig.
- 10) Jens Skriver P. Smed f. 12/3 1880, død 10/5 1942, gift 16/8 1919 med Karen Johansen, »Dalhavegård«, Taps boende »Aarslev, Skovgård, Brabrand.

I 1902 byggedes hus til »gammelmor«. Det blev på hjørnet af marken ved kirkevejen, skole og præstegård. Det blev senere altid kaldt »Helligsøhus«, og blev et skønt samlingssted for børn og børnebørn. To syge døtre fulgte hende. Her døde hun mæt af dage, som hun selv udtrykte det, 16/2 1918.

Det blev sønnen Anders Peter Smed, der overtog »Helligsøgården« i 1902, først en kort tid som forpagter. At det var ret stærkt på tale med en fiskeri- og måske trafikhavn ved Røjensodde, Nissum Bredning, fremgår af skødet, idet de andre søskende skulle have del i for tjenesten på jorden der, der hørte til gården.

Det blev naturligt nok ham, som »gammelmor« mest støttede sig til i det daglige. Han havde et dårligt helbred og døde allerede 28/12 1912. Samtiden berømmede især hans enestående sikre dømmekraft og dermed handelstalent. Men opsvinget 1914-18 fik han ikke med. Forholdet »gammelmor« og svigerdatter imellem kan bedst belyses ud fra udtalelser. »Ingen kan have haft en bedre svigermor end jeg.«

Kalkværksdrift i Klim

AF ANDREAS GRISHAUGE

Kalkbrænding som håndværk sluttede i september 1977, da Vejby Andersen fyrede sidste gang i sit værk ved Klim Bjerg. På dette tidspunkt var Klim Kalkværk det sidste privatejede i Danmark. Hvornår det begyndte, vides ikke bestemt, men det menes — ifølge »Traps Danmark« — at der omkring 1875 var tre værker i Klim, hvoraf de to tillige var teglværker.

Blandt de tre var »Bjerggårdens Kalkværk«. Dette værk ejedes af Clemmen Nielsen, og han solgte til Søren Chr. Myrup omkring 1860, men i 1883 fik plejesønnen Kresten Kristensen Myrup skøde på værket af Søren Chr. Myrups enke, Ellen Kirstine Kristensen, der stammede fra Rykind i Vendsyssel. Kr. Myrup drev så værket til omkring 1915. Der var den fordel ved dette værk, i den daværende skovfattige egn, at de havde tørvejord, hvor de gravede det fornødne brændsel, og under tørvejorden var der ler, som brugtes til sten. Der brugtes normalt 20.000 tørv til hver brænding, indtil der blev mulighed for at supplere med kul. Fra dette værk blev der kørt kalk rundt på egnen af sønnerne Karl og Horslev Myrup, som kørte en del til Brovstegen, ja, helt til Jetsmark i Vendsyssel.

En sort skærm var anbragt ovenpå skorstenen. Denne skærm kunne drejes, så vinden ikke slog ned i skorstenen. Arbejdet i kalkgraven var et meget krævende kropslid, idet alt blev udført med håndkraft. Store hamre og stålstænger var eneste hjælpemidler. En stor lettelse blev det, da man borede og satte sprængladninger ned til at løsne — ofte ret store stykker, som derefter blev findelt så meget, at de kunne læsses med håndkraft i en vogn. En lettelse blev det, da traktoren med skovl kunne løfte alt det, der ellers blev løftet med hænderne.

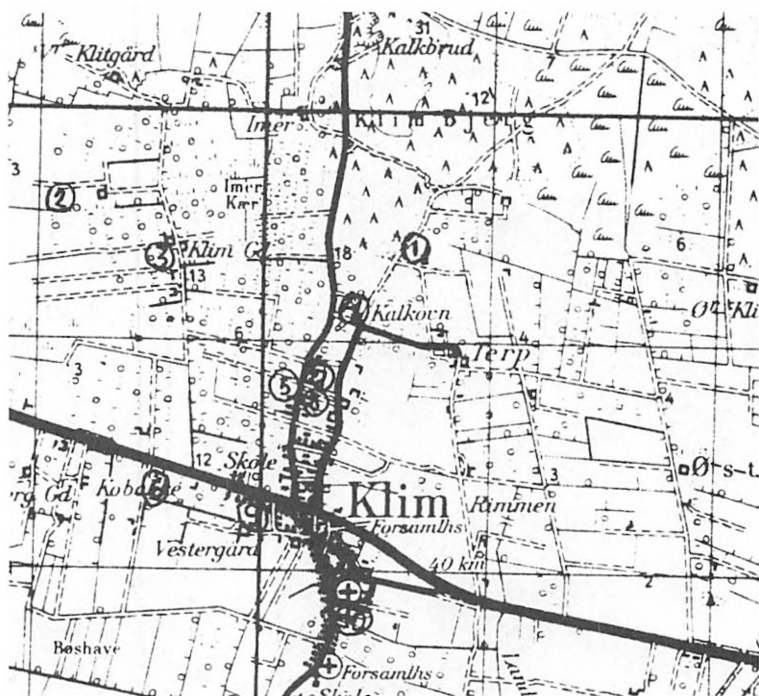
Men een ting fortsatte lige fra starten i forrige århundrede og til slutningen i 1977. Det rå materiale skulle før brændingen findeles med håndkraft for at blive gennembrændt i ovnen. Arbejdsgangen, fra ældste tid og helt til 1946, var meget besværlig og dermed også tidkrævende, idet ilden skulle slukkes for hver brænding, så kalken kunne køres ud og en ny portion køres ind. Fra 1946 kørtes der på

De tre sidste kalkværksarbejdere i Klim, fotograferet august 1977. Fra venstre Verner Pedersen, i midten ejeren Vejby Andersen, til højre Ejvind Christensen.

døgndrift fra tidligt forår til efteråret, kun afbrudt af ferie eller tekniske vanskeligheder, der bestod i, at kalken kunne sætte sig fast i ovnen, så det ikke var muligt at fortsætte. I den nye ovn fyredes ca. for hver time døgnet rundt, og der blev påfyldt og udtaget fire gange. Efter påfyldning blev der lagt to børfulde træ ovenpå og fyret 20 meter længere nede med træ og kul. Der produceredes ca. 5 tons kalk i døgnet og brugtes ca. 7 rummeter træ og en halv tons kul. Det færdige materiale blev opbevaret i lufttætte kamre eller kørt direkte til mørtelværker eller brugt til privat huskalkning. For at køre uden stop krævede det fire mand i hårdt arbejde. Een i bruddet og tre ved værket, hvoraf den ene hentede de ca. ti tons råmateriale og hjalp at findele ved værket, medens der var to på skift i hver sin uge med dag- og natarbejde.

1. Kr. Myrups tegl- og kalkværk. 2. »Teglbrændergården«. 3. Klimgårdens teglværk, startet allerede omkring 1841. 4. Vejlbj Andersens kalkværk. 5. Anders Andersens kalkværk. 6. Osto Jensens og Lars Vestergårds kalkværk. 7 og 8. Anders Jensen og Kr. Kudsk's kalkværker. 9. Per Jacobsens kalkværker. 10. Svend Kiibs og senere Hans Stierslevs kalkværk.

Sidst i forrige århundrede var der flere småværker på Klimeggen. Disse værker kørte under datidens meget primitive forhold og dermed også beskeden omsætning. Der fortælles om et værk i den vestlige bydel nær Vestergård. Det blev drevet af P. Jacobsen. I den nordlige bydel lå et værk, Aksel Jensen drev, foruden et værk tæt ved, som Kr. Kudsk ejede. Midt i byen lå Svend Kiibs kalkværk, som var forholdsvis stort med to ovne og drejeskive i banelegemet, så en godsvogn kunne køres ind og læsses direkte. Det var dog først efter Thisted-Fjerritslev banens oprettelse omkring 1904-1905. Dette værk blev ved Svend Kiibs død overtaget af Hans Stierslev Hansen, der opførte med brændingen omkring 1945. Han var derefter en tid leder af Gøttrup Kalkværk A/S, men dette værk havde ikke lang levetid. Det bedste råmateriale fandtes i Klim Bjerg, hvor alle i Klim hentede det, undtagen Otto Jensen ved Kobakken. Han havde sin egen grav nær værket ved siden af gården. Dette værk blev i 1909-1910 startet af Otto Jensen og Lars Vestergaard. Det stoppede omkring 1950.

Ved indledningen blev nævnt Vejby Andersens værk. Dette blev i 1909 startet af hans far, Anders Andersen. Værket lå vest for strandvejen. Gamle protokoller fortæller, at en 36 timers brænding blev betalt med en krone og halvtreds øre plus kosten. Før tegl- og kalkbrænding i Klim blev der savet sten i Klim Bjerg — berettet af Jens

Vejby Andersen findeler kalken før brændingen.

Vejby Andersen fyrer.

Rolighed i 1953: »Limstenssavning«. Problemet for brænding var det dengang næsten skovløse Thisted Amt. Men omkring 1860 kom de første værker — deriblandt også »Bjerggårdens«. »Traps Danmark« fortæller således om befolkningstallet i Klim sogn, der i 1840 var ca. 500 og i 1890 over 1000 — altså en fordobling på 50 år. Tilgangen må for en del tilskrives »egnsindustrien«.

Kunsten at brænde kalk har været kendt helt tilbage til middelalderen. Dengang var det mest klostre og godser, der drev brændingen som bibeskæftigelse. Efter udskiftning og især efter den store landbrugskrisens ophør i 1828 blev mange gårde flyttet ud fra landsbyerne. Og der blev efterhånden anvendt teglsten i stedet for de lerklinede bindingsværkshuse. En mængde teglværker opstod da omkring i landet til dækning af det lokale behov. I sidste halvdel af forrige århundrede udskilte teglværker sig som en selvstændig industri, og derved opstod de små kalkværker — bl.a. også i Klim, hvor der var store kalkforekomster af fin kvalitet.

Af statistiske værker fra 1850 fremgår det, at der dengang var mange små kalkværker i Thisted Amt i forhold til det øvrige land. Alligevel kan man læse i Landhusholdningsselskabets beskrivelse af Thisted Amt 1842, at kalkbruddene i amtet ikke benyttedes, som de for tjente, efter den mængde og righoldighed, hvori kalken forekom. Der var ialt 61 værker i amtet, langt de fleste var i Sydthy. I Hanherred var der kun to, hvoraf det ene lå ved Aagaard i Kettrup sogn.

Fortiden dukker op

Et sjældent fund fra Klim

AF BENT ROLIGHED

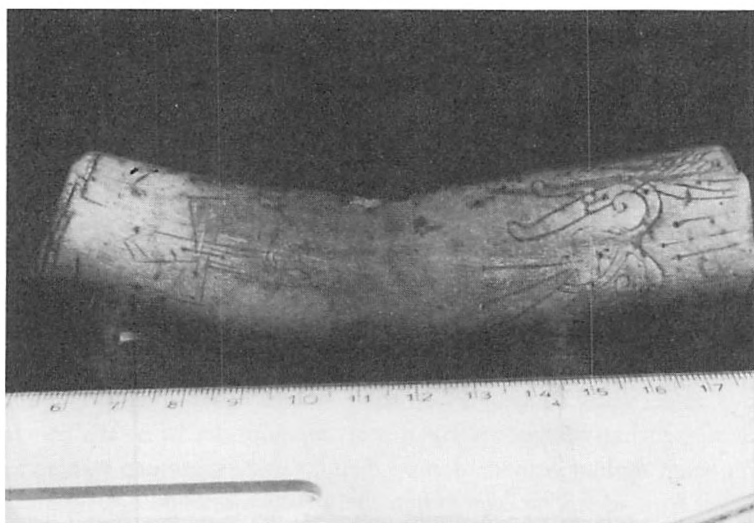
En vinterdag for et par år siden gik gårdejer Egon Nielsen fra Klim en tur på markerne sydøst for byen. Lige ved kanalen så han noget, der lignede en pind, stikke op af jorden. Han tog det op og »konstaterede«, at det var et håndtag fra en skovl, hvorefter han smed det fra sig igen. Idet han kastede stumpen bort, forekom det ham, at den var ret tung, og han samlede den op igen og undersøgte den nærmere. Nu så han, at den var lavet af ben eller måske hjortetak, og at der var ridset en del tegn og mærker i den.

Da han senere fik den rensset for smuds, viste overfladen et mylder af ornamenters, mærkelige dyr og planter, tillige med tre kors af forskellig udformning. Virkelig et sjældent fund!

Men hvad betød de mærkelige figurer, hvor gamle var de, og hvad havde denne stump hjortetak været brugt til? Disse spørgsmål gav anledning til megen undren, hvilket resulterede i en forespørgsel til Nationalmuseet, bilagt tegninger og fotografier. Her var man meget interesseret i fundet og mente, endnu før man havde set det, at kunne fastslå, at fundet var en pærestang, d. v. s. den del af et sværd, der beskytter hånden, og som i form af en kort tværstang er fastgjort mellem håndtag og klinge.

Som det ses af fotografiet, er hjortetaksstykket ca. 13 cm langt. Det er svagt krummet, og tværs gennem dets midte er boret et hul ca. 1,5 cm i diameter. Hullet er regelmæssigt rundt i den ene side og har en rektangulær udformning i den anden, som om saven — eller hvilket redskab der nu havde været brugt — har været af en primitiv art. Sådant er formen i store træk. Dernæst fanges interessen af de mærkelige tegn og billeder på overfladen.

Disse må være skåret med en skarp kniv, men et lille fint bor har også været i brug. Hårdt arbejde har det været, men klart og tydeligt fremtræder de fleste af ornamenterne, selv om de måske er tusinde år gamle.

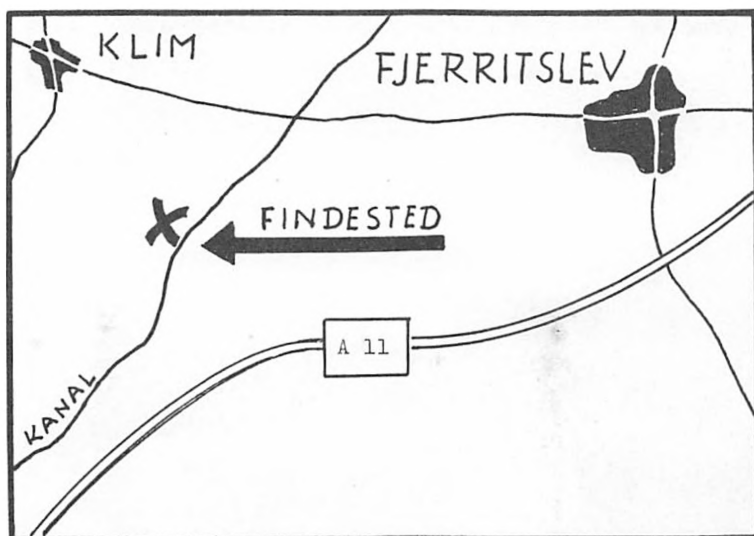

Den udskårne hjortetak i sin helhed, 13 cm lang.

Fantasien sættes igang, når man ser de underlige billeder. F.eks. den mærkelige figur med de blæksprutteagtige fangearme, hvor imellem tydeligt et slangehoved stikker frem. Figuren er klart aftegnet, og den dominerer næsten en fjerdedel af billedfladen. Nu kan det spørgsmål melde sig, om figurerne har nogen forbindelse med hinanden. Har de det, er det oplagt at se slangebilledet som et modstykke til korset overfor. Dette kors har en ejendommelig afslutning. Den nederste del, korsets rod, er lavet i form af et dyrehoved. Det er et lidt kantet hoved med slyngværk, som det iøvrigt kendes fra Jellingstenens ornamenter. Men hovedet findes altså i forlængelse af korsets nederste del, og det synes at være vendt mod det før omtalte uhyre. Antager vi nu, at disse to billeder hører sammen, ser det ud til at være et symbol på slangen og Kristus, kampen mellem ondt og godt.

Man har set det i så mange udformninger: Orm og tyr, Sct. Jørgen og dragen, osv., og så ser man her igen på særdeles original måde den gamle beretning om den evigtstående strid mellem gode og onde magter.

Et andet sted ses en figur, der kan minde om en trebladet propel. I Ravnkjærs leksion læses, at symbolet kaldes en triskele, og at det oprindeligt stammer fra Asien. Det blev anvendt i græsk og romersk

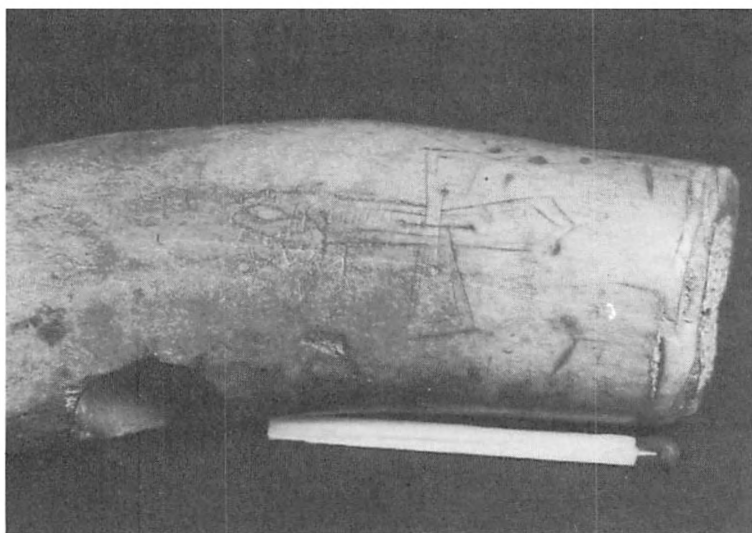

Findestedet mellem Klim og Fjerritslev. Måleenheden på kortet angiver kilometer.

kunst, og derfra blev det videreført til den germanske og keltiske verden. Betydningen nævnes der desværre intet om, og under alle omstændigheder har den vel været en anden, da billedet i sin tid vandrede fra Asien til Danmark. Man har åbenbart til forskellige tider syntes, at der var noget stærkt og smukt over de tre blade, der fastholdes i et centrum. Det har han vel sagtens også tænkt, manden, der engang tegnede billeder på Klimstokken. Måske forbandt han noget særligt ved de tre spidser, han ristede ind i det hårde materiale. Var det et billede på svinefylkingen, som var den hæropstilling, Odin lærte Harald Hildetand? I så fald et godt og stærkt tegn at bære på sit sværd.

I en senere tid blev triskelen brugt som et kristent symbol, den blev opfattet som et billede på Treenheden og nævnes som gotikkens hovedornament. Men også i allernyeste tid er den blevet brugt. Det kan således nævnes, at et ølbryggeri har den på sine flaskeetiketter, og at der sidste efterår udkom en bog om USA's historie med triskelen som omslagets eneste prydelser.

Foruden det førnævnte kors findes på billedfladen to andre kors-

Korset, der kan ses som et modstykke til »byrets« på stokkens anden ende.

former. Et latinsk kors, der bortset fra dyrehoved minder om det første, men som er svagere i snittet, hvilket kan skyldes slid eller den omstændighed, at konturen ikke har været skåret så dybt. Det tredje og sidste kors har lige lange arme, og det er smykket med en udfyldning, der kan minde om perler.

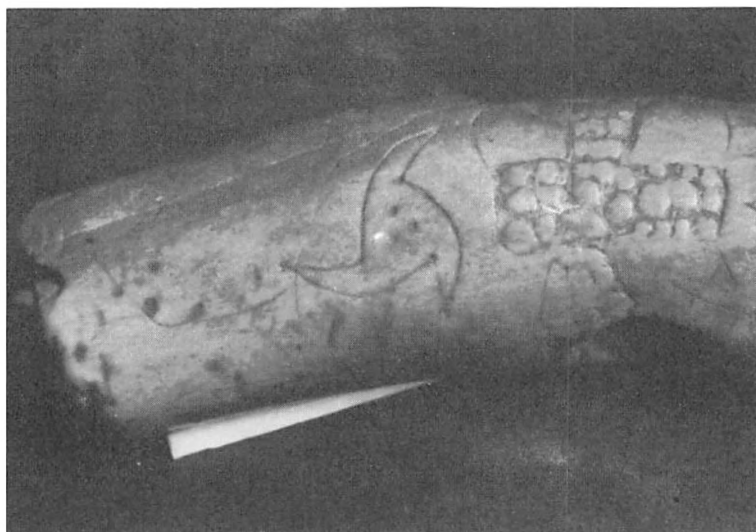
Endvidere findes en del ornamenters, der minder om planter, men de fremtræder ikke så karakteristiske som de øvrige tegn. Måske har de været til dekoration af den tomme flade, men nogle er skåret med et dybt snit, der lader formode, at den ukendte kunstner også ved disse ville udtrykke noget væsentligt. Måske kan motivet have tilknytning til kristendommen, idet en del landsbykirker har sådanne plantemotiver udhugget i sten, som pryder indgangsdøren.

Netop på grund af ornamenterne har det været muligt at bestemme fundets alder. Dog ikke helt præcist, fordi billedfladen viser flere forskellige stilarter fra vikingetiden. Der er således træk, som kan sammenlignes med ornamenters på Jellingestenen fra Harald Blåtands tid, ca. 940-985, mens planteornamenterne stammer fra en noget senere tid, idet man regner med, at de østjydske landsbykirker, hvor disse ornamenters findes, er opført i første halvdel af 1100-årene.

Hvad hjortetakken i øvrigt har været brugt til, er endnu ikke helt

klarlagt. Parerstang var den betegnelse, fundet fra første færd fik medgivet af folk fra Nationalmuseet. Den slags kendes bl.a. fra fund i Lund i Sverige, hvor en lignende parerstang af hjortetak og dekoreret med ornamenter er fremdraget. Men som noget afgørende har den svenske parerstang et fladt hul, der således bedre skulle passe til den flade sværdklinge, og man mener derfor nu, at fundet fra Klim må have haft en anden funktion.

Det trebladede symbol stammer fra Asien og kaldes en triskele.

Der er så gættet på, at det, man først antog for at være en parerstang, i stedet skulle være håndtag til en stok eller krykke. Unægtelig en degradering til en mindre spændende sag. For når vi tænker på vikingerne, er det vel mest som en skare af unge, stærke og handlekraftige mænd, der med overskud af livsmod kastede sig ud i opgaver, som ofte krævede hårde kampe. Men naturligvis havde de, der overlevede kampen, mulighed for at blive gamle og svage. Og så kunne det gå, som det gik den berømte kriger, Stærkodder, der med hæder havde kæmpet i alle betydelige kampe på sin tid, at han til egen beklagelse blev gammel og svag. Kort før sin død kvad han en vise, og et af versene lyder i N.F.S. Grundtvigs fortolkning af Saxo: »Danmarks Krønike« således:

Ja, Tøfler min Lykke
til visse fik på,
ved Kjæp og ved KRYKKE
jeg kroget mon gaa,
jeg stønner, jeg hiver,
jeg hvæser, jeg piber,
naar mæle jeg vil!

(Fjerde udg. s. 355)

Der kan være god grund til at tro, at fundet kan være en del af en stok eller en krykke. Dog kan det undre, at så megen kunstfærdighed og så stort et arbejde blev lagt i et sådant emne. Måske er sandheden om fundets tidligere brug endnu ikke blevet endeligt klarlagt.

Skonnert »Christian« af Thisted

AF ROBERT SVALGAARD

Blandt de skibe, som grosserer Chr. Jacobsen i Thisted var med til at indkøbe til byens handelsflåde, er skonnert »Christian«, som var hjemmehørende i Thisted fra 1870 til 1877.

I efteråret 1869 afsluttede Jacobsen sammen med fuldmægtig Frederiksen og skibsfører P. Jensen kontrakt med skibsbygmester Lambert Bonnesen i Aalborg om køb af en skonnert på ca. 60 commercelæster (120 tons), som Bonnesen var i færd med at bygge på sit værft i Nyhavn i Aalborg. Prisen blev aftalt til 85 rigsdaler pr. ton, og da skibet senere blev opmålt til en total-drægtighed på 121,53 tons, har købesummen ialt udgjort ca. 10.400 rigsdaler. At Chr. Jacobsen har været toneangivende i handelen ses af, at skibsbyggeren til toldvæsenet angiver ejeren af skibet som Chr. Jacobsen og medredere.

Arbejdet på værftet skred frem, og den 28. december 1869 var nybygningen så vidt fremme, at toldvæsenet kunne foretage første del af opmålingen. Den ene af de to toldassistenter, der foretog denne, var en tidligere »Thisted-tolder«, Frantz Christopher Bülow, der i årene 1843-1859 havde været ansat som strandtoldassistent i Hanstholm.

2 dage senere var der stabelafløbning, og nybygningen fik ved dåben navnet »Christian«. Nu var skibsskroget i vandet, men der gik godt et par måneder, før »Christian« var helt færdig til aflevering. Den 7. marts 1870 blev skibet færdigmålt og tonnagen beregnet således:

	Kubikfod	Tons
Rummet under dækket	9.889,82	107,98
Halvdæk agter	575,96	6,29
Ruf agter	664,79	7,26

Skibets total-drægtighed	121,53
+ godtgørelse for folkerum ifølge lov af 15. maj 1868.	5,75
	<hr/>
Drægtighed, som er afgiftspligtig.	115,78
	<hr/>

Det vil her være på sin plads lige at tilføje nogle få oplysninger om skibets bygningsmåde:

Forskibet . . . . . Almindelig stævn med gallionsfigur i een krølle.

Agterskibet . . . . . Flad hæk.

Antal master 2

Bygget på krael af eg.

Ved afleveringen til ejerne udstedte Lambert Bonnesen et bilbrev (byggeattest), som skulle tjene som adkomst for disse. Bilbrevet ordlyd er anført i det følgende, og det ses af dokumentets indhold, hvorledes byggesummen er skaffet til veje, idet en række mænd fra Thisted og omegn her står anført med den andel i skibet, som de havde betalt for:

BILBREV

Undertegnede Lambert Bonnesen, Borger og Skibsbygmester i Staden Aalborg, bevidner herved, at jeg i Aarene 1869 og 1870 med mine underhavne Skibstømmermænd har paa mit Skibsværft ved Nyhavn ganske af nye og sunde danske Egematerialier bygget skonnertskib »Christian« kaldet.

Dette Skibs Dimensioner i dansk Maal er:

Længden i Kjølen . . . . . 78 Fod 6 Tom

Længden over Stævnen . . . . . 86 Fod

Breden over Midten . . . . . 21 Fod Paa yderkant af

Breden Forefter . . . . . 19 Fod 3 Tom Tømmeret.

Breden Agterefter . . . . . 20 Fod

Dyb paa ovennævnte trende Steder:

Midten . . . . . 9 Fod 4 Tom Fra overkant af

Forefter . . . . . 10 Fod 5 Tom Kjølen til over-

Agterefter. . . . . 9 Fod 8 Tom kant af Bjelken
i borde

Og da Eierne af bemeldte Skonnert nemlig:

Fuldmægtig C. Frederiksen	for 1/8 Part
Skibsfører P.C. Jensen	for 1/8 Part
Fuldmægtig C. Skibsted	for 1/10 Part
Postfører L. Carstensen	for 1/16 Part
Havnefoged J.P. Kløvborg	for 1/20 Part
Gaardeier P. Overgaard	for 1/16 Part
Grosserer C. Jacobsen	for 1/20 Part
Consul I.C. Jørgensen	for 1/32 Part
Kjøbmand P.L. Vestergaard	for 1/40 Part
Sognefoged J. Mikkelsen	for 1/16 Part
Gaardeier C. Frøkjær	for 3/80 Part
Kjøbmand N. Andersen	for 1/20 Part
Fuldmægtig C. Lomborg	for 1/32 Part
Contorist L. Frost	for 1/16 Part
Gaardeier L.C. Clemmensen	for 1/32 Part
Slagter C.F.A. Ballhausen	for 1/32 Part
Proprietær P. Hagensen	for 1/16 Part

har til mig erlagt fyldestgørende Betaling for mit og mines Arbeide, saa udstedes dette Bilbrev under min Haand og Segl, Saavidt hjælper mig Gud og hans hellige Ord.

Aalborg d. 16. Marts 1870.

L.S.

L. Bonnesen.

Nu da bilbrevet forelå kunne fuldmægtig Frederiksen anmelde »Christian« til optagelse i skibsregistret, idet han herunder afgav en ejer-erklæring underskrevet af samtlige ejere af skibet, og da certifikatet herefter var blevet udstedt, var »Christian« klar til at stikke til søs.

Der gik et par år, hvor ejer-forholdene var uændrede, men så kom der skred i handelen med skibsparter, hvilket fremgår af følgende:

Skødets dato	Sælger/køber	Anpartens størrelse	Købesum (rigsdaler)
1872:			
1/11.	Fuldm. N.C.F. Frederiksen til partikulier og skibsreder M. N. Schibbye	1/8	2.270

2/11. Købmand N. Andersen til M. N. Schibbye	1/20	900
2/11. Købm. P. L. Vestergaard til købm. N. Andersen	1/40	400
21/11. Fuldm. Chr. Skibsted til M. N. Schibbye	1/10	1.610
21/12. Gårdejer Niels Chr. Klemmesen, Korsø, til fuldm. Skibsted	1/32	500
27/12 Fuldm. Kristjan Lassen Lomborg til C. Jacobsen	1/32	550
1873:		
16/5. Kontorist Frost's dødsbo til købm. N. Andersen ved auktionsskøde. .	1/16	810
28/6 Købm. N. Andersen til Fuldm. L. Lomborg	1/40	425
2/7. Partikulier M. N. Schibbye til havnefoged J. P. Kløvborg	1/16	1.000
5/7. Fuldm. Skibsted til fuldm. Lomborg	1/32	500

Og fordelingen af anparterne i skibet var herefter:

Skibsfører P. Jensen	1/8	20/160
Grosserer C. Jacobsen	1/20 + 1/32	13/160
Købmand N. Andersen	1/16	10/160
Postfører L. Carstensen	1/16	10/160
Konsul I. C. Jørgensen	1/32	5/160
Fuldmægtig K. L. Lomborg	1/32 + 1/40	9/160
Havnefoged J. P. Kløvborg	1/20 + 1/16	18/160
Slagter C. F. A. Ballhausen	1/32	5/160
Gårdejer P. Overgaard	1/16	10/160
Sognefoged J. Mikkelsen	1/16	10/160
Proprietær P. Hagensen	1/16	10/160
Gårdejer C. Frøkjær	3/80	6/160
Partikulier M. N. Schibbye	1/8 + 1/20 + 1/10 + 1/16	34/160
Ialt		<hr/> 160/160

Men lad os vende tilbage til skibet. Hvad ved vi i dag om dets rejser?

Det fremgår af de tidligere nævnte skøder, at »Christian« den 1. november 1872 var på rejse fra England til Vordingborg, og den 21. samme måned beliggende i Vordingborg, den 21. december 1872 i England, og endvidere den 28. juni 1873 på rejse til Finland.

»Christian« kom imidlertid kun sjældent på besøg i sin hjemhavn. En gennemgang af de gamle mønstringsprotokoller på toldkamret i Thisted viser således, at skibet kun har mønstret mandskab 3 gange her. Første gang er i november 1871, da skibet vender hjem fra en Hollands-rejse og den 10. afmønstrer hele sit mandskab bestående af:

Styrmand, Anders Lauritz Nielsen, født i Randers 1841,
matros, Niels Peter Carl Nielsen, født i Holbæk 1850,
letmatros, Nicolai Marinus Christensen, født i Hals 1850 og
kok, Anthon Christensen Henrich Aasted, født i Løgstrup 1853,
hvorefter »Christian« — som der var almindeligt dengang — blev lagt op for vinteren.

Alt får jo en ende, og det fik vinteren også. Den 28. februar 1872 mønstres der en besætning for årets togter. Desværre er den gamle mønstringsprotokol beskadiget netop på det sted, hvor indførselerne om »Christian« findes, men der kan dog ses, at Anders Lauritz Nielsen igen mønstrer ud som styrmand, og at hans hyre er 28 rigsdaler, månedlig. Matrosens navn kan ikke læses, men hyren er for hans vedkommende 17 rigsdaler. Da alt er klar, lægger »Christian« fra kaj den 29. februar 1872 på rejse til Sverige i ballast.

Skal vi vide yderligere om skibets rejser, må vi ty til de oplysninger derom, som Thisted Amtsavis bragte med mellemrum, men som var så detaillerede, at de kan give et billede — omend ufuldstændigt af »Christian«s vej over havene.

Den 4. oktober 1873 melder et telegram således, at skibet efter 13 dages lykkelig rejse fra Afrika er ankommet til Falmouth. Denne havn i den engelske kanal, var i sejskibstiden meget benyttet af skibe, som kom med laster fra så at sige hele verden til europæiske havne. Her modtog de ordrer om, hvor lasterne skulle losses — i engelske, tyske, franske havne etc.

Snart er »Christian« igen i Afrika — i Larache i Marokko for at la-

ste, og den 16. februar 1874 når skibet efter 20 dages rejse til Antwerpen.

Samme sommer er »Christian« i salt-fart fra St. Ybes i Portugal, og på 32 dage når skibet til Frederikshavn med sin last for ordre. Destinationen bliver Aalborg, og efter endt losning her, står »Christian« og en anden Thisted-skonnert »Nicoline« Hals ud den 27. juni 1874 med kurs mod St. Petersborg, hvortil skibene ankommer den 7. juli. Herfra går turen til Amsterdam — formentlig med en last korn, og »Christian« er fremme søndag den 23. august 1874.

Så gik turen nordpå. Fra Amsterdam får skibet en last stykgods til Trondhjem med ankomst hertil den 26. september 1874. Nu er der et slip i nyhederne om skibets færden, men man kan med nogen rimelighed formode, at »Christian« fra Trondhjem er gået op i Hvidehavet til Arkangelsk, idet det på den tid var almindeligt, at skibene fik laster til nordnorske havne når de skulle op og laste i de russiske havne Onega eller Arkangelsk ved Hvidehavet.

Vi springer lidt i tiden til den 24. juli 1875, på hvilket tidspunkt »Christian« ankommer til London fra St. Petersborg. Desværre indeholder avisernes omtale af »Christian«s rejser ingen oplysninger om lasterne, men farten mellem England og Rusland bestod almindeligvis dengang af kul eller stykgods fra England og korn eller tømmer fra Rusland.

Farten går videre. Den 28. august 1875 på Bornholm — i Allinge fra Burnt Island i Skotland. Den 17. september 1875 i Gl. Karleby, og på rejsen herfra til Yarmouth anløbes København. På grund af en heftig storm varede det imidlertid 3 dage før kaptajn Jensen kunne få forbindelse med land og afsende et telegram til rederiet i Thisted. Da vejret blev bedre, gik turen videre mod bestemmelsesstedet Yarmouth, som nåedes den 24. oktober 1875. Hvilken last på denne tur? Man gætter næppe forkert, når man siger træ.

Den 12. december 1875 er »Christian« igen i Sverige, og denne gang i Helsingborg efter en stormfuld rejse på 23 dage. Nogle måneder senere er »Christian« på varmere himmelstrøg — i Larache for at laste. På denne plads ved Marokkos Atlanterhavskyst måtte skibene, som f.eks. også ved Rio Grande do Sul i Sydamerika, passere en barre, der højst tillod et dybgående af 11 fod. Derfor måtte større skibe indtage en del af lasten inde ved Larache og derefter laste færdig uden for barren, idet lasten — korn, bønner, uld eller ben — blev lægret ud

Grosserer Chr. Jacobsen, Thisted, kendt som »Kræn Skude« og J. P. Jacobsens far.

til skibene. Denne begrænsning ramte dog ikke skibe af »Christian« størrelse.

Den 24. april 1876 var »Christian« fremme i Falmouth for at modtage ordre om destinationshavn for lasten. Næste omtale af skibet beretter, at »Christian« er ankommet til London den 24. maj 1876 efter at have været ude i hårdt vejr, der havde medført skader på sejl og

ankre, hvilket tyder på, at kaptajn Jensen har ankret op ved den engelske kyst for at ride stormen af.

Nu går turen op i Hvidehavet, idet »Christian« sluttes for en rejse til Arkangelsk, hvorfra skibet den 17. august 1876 er tilbage i Wick i Skotland. Rejsen fra Arkangelsk hertil har været 32 dage. Lasten er utvivlsomt korn bestemt til Lybster i Skotland, hvorfra skibet går videre til Stettin med ankomst her den 19. september.

Næste position, der meldes, er London med ankomst her den 23. november 1876, idet der meldes alt vel. Nu er »Christian« timeglas imidlertid ved at rinde ud. Den 9. december 1876 forlader skibet London med en ladning bestående af 163 tons palmekærner bestemt til Århus.

I Nordsøen bliver »Christian« overrasket af en af de hyppige vinterstorme, og denne kan skibet ikke klare, for det når aldrig frem til sit bestemmelsessted, og der høres aldrig noget til skibet eller dets mandskab.

Det var en frygtelig ulykke, der med normal besætning ombord, har kostet 5 menneskeliv, men desværre var det ikke det eneste forlis, der ramte Thistedes handelsflåde, idet galeasen »Cecilie« af Thisted, drægtig 78,88 tons, ført af kaptajn H. Jensen også forsvandt i Nordsøen under den samme storm.

I maj måned 1877, da der stadig intet var hørt til skib eller mandskab, måtte købmand N. Andersen som korresponderende reder for »Christian« varetage sin sidste pligt over for skibsregistreringsmyndighederne og anmelde skibets forlis med anmodning om, at »Christian« måtte blive slettet af skibsregistret. Denne anmeldelse blev afgivet til registreringskontoret (toldkamret) i Thisted, og det fremgår af anmeldelsen, at 137/160-andele af skibet var forsikret for 20.550 kr.

Den 2. juni 1877 slettedes både »Christian« og »Cecilie« af det danske skibsregister og Thisted-flåden havde mistet to af sine kendte skibe.

Kilder:

1. Skibets ældre papirer i arkiver på distriktstoldkamret i Thisted.
2. Thisted Amtsavis, årgangene 1870 til 1877.
3. Thisted mønstringskontors protokoller: 1851-1874 og 1874-1883 (arkivet på Thisted distriktstoldkammer).

Drenge passer kreaturer omkring 1900

AFTORSTEN BALLE

En magister fra København var engang med mig inde på en gård. To drenge kom ind fra marken. De havde været ude at flytte, sagde de. »Vil det sige, at børn arbejder?« spurgte magisteren forfærdet. Drengene grinede.

For selvfølgelig bestilte de da noget. Det gjorde alle i gården, hver efter evne, og at passe kreaturer, det var ikke arbejde for voksne mænd. Det kunne drenge bedre. Der skulle ikke særlig mange kræfter til, men et par gode raske ben, for før man fik fænger (indelukker), blev alle kreaturer tøjret. De skulle trækkes ud, og de skulle flyttes og trækkes hjem igen, og de skulle løbes ind, når de kom løs. Der var nok at rende efter. Drenge var uundværlige. Havde man ingen selv, måtte man have en tjenestedreng. Tit begyndte de så småt, når de var 7 - 8 år — så snart de kunne løfte en kølle, som én sagde. Sådant en dreng kaldte man blot en dræng' (drenge), ikke hyrdedrengen eller hjorddrengen eller vogterdrengen, for det var kun meget få steder, man kunne wu't (vogte) kreaturer løse. På Lille Djernæs vogtede Jens Rask får om foråret og stude og ungekreaturer en måned om efteråret. Der var vide marker. Øst for Vigsø vogtede Marie Andersen stude og får på strandengene i lange, ensomme dage, men i almindelighed måtte man holde alle dyrene i tøjrbåde for at få græsset udnyttet, og for at de ikke skulle komme ind på kornmarker eller andre folks agre og gøre skade. Enkelte sagde, at de havde en flø't-dræng' (flyttedreng). Det var egentlig en rammende betegnelse, men den blev meget sjældent brugt.

Det er midt om sommeren, tidligt om morgenen. Klokkeren er fire, og solen er ved at stå op. Så kommer manden og kalder, måske som Jeppe Dige i Vigsø: »No, bette dræng, no ær ed tikh å kom op. Ja, de wa ræt, kom så!«, og drengen tumler søvniq ud af sengen. Han er nu ikke den eneste, der er tidligt oppe. Hvis hestene skal i marken, må karlen op og røgte dem nogle gange, for de skal være for døren klok-

ken seks. Tit bliver manden oppe. Det har han jo været vant til, fra han var dreng.

Drengen tager bukser og bluse på, finder sine træsko og går ud i stalden. Køerne har været inde hele natten. Nu er de sultne og brøler drengen i møde. Først henter han sin førerko, e tré'k-kow' eller e tré'ker (trækkoen). Den står ligesom de andre køer med sit oprinkede 4-5 favne lange tøj. Det hægter han på en krog ved stalddøren og går ind efter den næste ko, som han trækker hen ved siden af den første. Dens tøj bliver hængt om halsen på trækkoen, og så kommer den tredje ko ud og bliver på samme måde fæstet til den anden. Endelig kommer den fjerde ko til, og så har han en lænk (lænk, geled).

Er der flere køer, samler han en ny lænk og hægter den bagefter den første på den måde, at den første kos oprinkede tøj også bliver lagt om trækkoens hals, men mellem oprinkningen og koen skal der være et stykke tøj, en del længere end en ko, så den ikke kommer til at gå med mulen i trækkoens hale. Det var sjældent, en dreng havde mere end to lænk, otte køer, på den tid, men det ville ikke være noget problem for ham at hægte endnu en lænk på. Skal køerne gå på en smal markvej mellem korn eller i siden af en offentlig vej, kan han måske ikke have fire køer ved siden af hinanden. Så må han nøjes med tre eller to i en lænk.

Når køerne er samlet, tager han sin kølle over skulderen og trasker af sted med hele flokken. Han går mest i sine træsko, for køer kan træde hårdt på bare fødder, hvis han må ind mellem dem. Det kan ske, hvis en ko er tyregal og springer op på ryggen af koen foran. Så kan den glide ned mellem to køer, og så må drengen ind i flokken for at ordne den igen. Det kan give sved, knubs og tårer, for »så ær ed it te' å tu'r mæj, de mog'!«. Det sker heldigvis ikke så tit, men de klodsede dyr kan også komme til at træde drengen over tærerne ude på marken.

Der er han nu landet med sin flok. Nu skal han fæj:st (fæste) køerne i en lang række, og mens han fæster én ko, skal han holde styr på alle de andre. Han lader tøjrepælen dingle i rebet, så den lige rører jorden, giver den et lille pik med køllen, så den får fat med spidsen, og knalder så sin kølle med fuld kraft ned på pælen, sådan at den går lodret ned i jorden. Kommer den til at stå skævt, kan den let rykkes op.

Hver ko kan nu gå så langt som tøjret rækker, til alle sider fra pæ-

len. Det område den kan nå at æde på, kaldes en ty:rvel (tøjrevold), men en hel tøjrevold græs må den sjældent få, når tøjret er 4-5 favne. Den må ikke få mere, end den kan æde op, inden den skal flyttes, for ellers går den bare å swener i'kh ed (sviner i det, træder det ned) eller levner noget.

Når drengen sætter køerne i siden af en ny mark, må manden — eller han selv, hvis han har erfaring nok — skønne efter græsmængden, hvor stor en tøjrevold, han må give dem, og så korter han tøjret op til en passende længde ved at lave en løkkeknude på det. Det lyder let nok, men hvis det er tørt, når knuderne bliver knyttet, og der så kommer regn, er de næsten umulige at løse op for små drengefingre.

Køerne må ikke komme for nær til hinanden, når de græsser, og derfor sætter drengen dem sådan, at der bliver en snes trin mellem tøjrevoldene.

Det er en lettelse, når køerne er fæstet. Så tager drengen træskoene i hånden og løber barfodet hjem. Mange år efter kan han endnu mindes fornemmelsen af dugvåd græs mellem tærne og markvejens støv under fodsålerne.

Men der venter arbejde hjemme. Han skal muge i stalden, så der kan være rent til malkningen. Gødningen skal han skovle op i en slo:f (sluffe, møgbør) og køre den over staldgulvets toppede brosten ud gennem en dør og ud på de lange fjæl, der ligger på møddingen som en kørebro. Der skal øvelse til at balancere over de smalle møddingsfjæl med en tung sluffe, og mange drengene har været en tur i møddingen. Så skal stalden fejes, og når det er gjort, kan han endelig gå ind og få sin davre.

Køerne skulle nu også have ædt deres morgenmåltid, og drengen render ud for at flytte. Nu behøver han ikke de tunge træsko, og han kommer hurtigt derud. Tøjrepælen rykker han op ved at lægge tøjret over skuldrene bagfra og trække til, og så går han hen i græsset midt mellem to afgnavede tøjrevolde og banker den ned. Sådan bliver han ved, til den sidste ko er flyttet, og så kan de stå og æde igen, til de skal hjem for at blive malket.

Nu i den varmeste sommertid skal de tidligt hjem, tit omkring klokken syv, inden oksebremserne rigtig vågner, for når en ko hører, at bremsene summer omkring den, stikker den halen i vejret og løber sanseløst af sted. Intet kan stoppe det tunge dyr, når det er i fart.

Holder tøjrepælen, så brister tøjret! Og så stikker koen af. Om formiddagen kan det endda gå, for da søger koen hjem, men om eftermiddagen løber den gerne væk over agre, gennem korn, ud på veje. Så må drengen efter den, alt hvad benene kan rende, og han når den som regel, inden den får trådt alt for meget korn ned, og vender forpustet og svedende tilbage til marken for at fæste den igen — og så er måske en anden ko stukket af! Det kunne ikke undgås, at enkelte køer bissede. Ellers skulle de da stå inde både nat og dag i den varme tid, men i de varmeste timer kunne de bisse allesammen, og så var det næsten håbløst at få dem samlet igen. For Peter Laursen i Helligsø skete det, at hele koblet bissede, da han trak det hjem. Køerne løb over ham og fra ham og brasede sammen i en klump foran stalddøren, de råbelige dyr!

Oksebremserne var en stor, men gennem århundreder tilvant plage. Deres larver lever under dyrenes hud, og der hvor de sidder, bliver der smertende bylder. Køerne bliver utilpas af dem og af den uro, bremserne volder dem, og så giver de mindre mælk. I hver byld er der et hul over larven og hullerne gør hudens værdi mindre, så bremserne gav landbruget store tab, voldte dyrene lidelser og drengene meget besvær. Men sådan var det nu engang, og man levede med det, indtil man fandt på at klemme larverne ud af byldeerne eller tage dem med en pincet. Det virkede så godt, at der i 1922 kom en lov der satte udryddelsen i system. For dem, der blev ansat som udryddere, var det en sand fornøjelse at myrde de små asener, hvis forfædre havde voldt så mange kvaler.

Når drengen kom hjem med køerne, skulle de vandes. Der står et langt vandingstrug ved brønden, så flere kan drikke på én gang, og så går køerne én for én ind i deres båse, og pigerne kommer for at malke. Derfor har drengen dog ikke fri.

Måske skal han i skole. På landet er det to halve dage om sommeren fra kl. 7 til kl. 12, men tit bliver det til mindre, for det er ikke let at undvære drengen, og de mulktter der skal betales, hvis han forsømmer, er små. Er han endelig i skole og sidder i uvant ro på sin plads, falder han tit i søvn, og en forstående degn lader ham sove den første time. Så er han friskere resten af skoledagen.

Ellers er der ungmåserne, der står længere ude på marken. Måske skal de også hjem på grund af bremserne, måske kan de blot flyttes, men drengen skal i hvert fald ud til dem, og det giver mange lø-

beture. Sognefoged Niels Rask i Torsted var dreng i en gård, der havde mark en halv mil mod vest og en halv mod øst. Han sagde i spøg, at han var så lille, fordi hans ben blev slidt kortere, når han løb frem og tilbage mellem østenden og vestenden af marken, en hel mil hver gang. Det havde han nok ellers ikke taget skade af, for han blev 93.

Og så er der fårene. Alle havde får dengang, få eller mange. De nøjsomme dyr står på den ringeste jord, på noget skratværk, hvor der tit er meget lidt græs. De står to og to sammen. Det sparer tøj, og får er glade for at have selskab. Det viser sig, hvis et par eller flere kommer løs. Så løber de ikke bort, men hen til andre får — til megen ulejlighed for drengen, for de kommer tit i snæ:r (i snære) i tøjrene, der bliver filtret sammen i løkker og knuder, så de næsten ikke er til at rede ud fra hinanden, især da fårene ikke står stille. Må han tage grimen af et får for at løse en knude, så løber det! Ellers volder fårene ikke mange kvaler. Det er fromme, kælnе dyr, og især lammene giver ham mange glæder.

Det gør kalvene også. De står gerne sammen to og to, så længe de er små, og så nær gården, at han kan slæbe drikke ud til dem i en spand, flytte dem tit og kæle meget for dem. Men de kan godt få nykker, så de vil en anden vej, end han vil, især når de bliver større. Store kalve er ikke nemme at have med at gøre, når de skal ud eller hjem, for dem kan han ikke koble sammen som køerne. Så vil de ikke gå.

Køerne har nu stået — eller ligget — inde i mange timer, og de er blevet malket til morgen og til middag. Måske har de ingenting fået i den tid, måske er der slået noget græs til dem eller noget grønt korn, hvis det er en tør sommer, men om eftermiddagen eller hen mod aften, når bremserne er faldet til ro, skal de ud igen, somme tider ikke før kl. 7.

Når de ikke skal stå i kanten af marken, bliver tøjrene i regelen ikke knyttet op, men græsset bliver rationeret på en anden måde. Drengen skal no:g eller ty:r (tøjre) køerne ind. Tøjrepælen bliver nu ikke sat i det lange græs, men i en afgræsset tøjrevold, nogle trin længere inde på marken, end den stod før. Få eller mange trin, som der er græs til. I meget tørre somre kan det ske, at der næsten intet græs er. Så kan en dreng græde, fordi der ikke er nok til hans køer, selv om han giver dem fuldt tøjreslag.

Nærmer rækken sig den anden kant af marken, og der er korn ved

siden, må han »måle til kornet« og sætte tøjrepælene sådan, at køerne ikke kan nå kornmarken.

Ud på aftenen, når han har spist sin nadver, skal han ud og flytte igen. Solen er nu ved at gå ned, og græsset er måske allerede dugvådt, men køerne skal helst have vommen fyldt, inden de skal hjem. Derfor skal de stå ude længe, og tit nærmer klokken sig 11, inden han får dem ind til aftenmalkningen. Så er han tjenlig til sin seng, for det er ikke sikkert, han har fået en middagssøvn som de voksne.

Heldigvis er det kun i den varmeste tid, det går til på den måde, og endda ikke hver dag. Der kan komme kølige dage og »øde dage«, regnvejsdage, da man ikke kan arbejde i marken, og ingen brems er på vingerne. Så kan alle tage det med ro, og der bliver tid til mere søvn, måske også til leg. I sådanne dage har han det bedre end vogterdrengene, der må ud med deres hjord, hvordan vejret så er, og blive ved den. Andre dage er det omvendt. Da kan en vogterdreng ligge og hygge sig ved et dige, sludre med nabodrengen og stege kartofler i et bål, men en flyttedreng må hjem til andet arbejde, når han har sat dyrene, luge stenbro, hente redskaber, løbe ærinder, hjælpe til alle vegne. Så er der ingen fritid, men det er ens for de fleste i gården, enten de er tjenestefolk eller børn af huset. Markarbejde om foråret i driftens tid, høslæt, tørvebjergning og høst, alt krævede ligesom dyrenes pasning lange arbejdsdage fra tidlig morgen til sen aften, når vejret var til det.

Lidt om tøj

AF TORSTEN BALLE

Tøj og kølle er drengens redskaber. Til et tøj hører forskellige dele, e hæ'l (tøjrepælen), e hæ:lsom (tøjrepælsstrikken), e ty:r (det egentlige tøj), e leg:n (legnen, et mellemed) og hovedtøjet.

E hæ'l er af eg eller andet stærkt træ. Den er lavet hjemme i huggekammeret, kløvet ud af en træklods, og bliver først spidset lidt til i den ene ende. Her bliver e hæ:lsom, der er lavet af tyndt stærkt reb, lagt om i et fast stik, og så bliver endetræet flosset ud over stikket

med en hammer. Den anden ende af hælsommen (der er dobbelt) bliver knyttet til det egentlige tøj, der er af sværere reb, måske hjemmelavet med en wend:-krog' (vindekrog, en slags hånten) og en større sél:-wender. Det kan laves af, hvad man nu har af egnet materiale, hamp, blår, kohår og optrævlet tovværk.

Tøjrets anden ende bliver stukket gennem et hul i e leg:n (legnen), en stærk pind med to huller, og der bliver knyttet en knude på enden. Gennem det andet hul, men fra modsat side, går et tyndere reb, e leg:n-stré'k (legnestrikket), der også får en knude på enden. De to reb kan nu ikke trækkes ud, men de kan dreje frit i hullerne. Legnestrikket er igen fæstet til hovedtøjret, og legnen gør, at tøjret ikke bliver snoet under en kos uberegnelige vandringer rundt i tøjreslaget. Til får og små kalve, der står to og to sammen, bruger man ikke en legne, men en lå:n (låne, dobbeltlegne) med tre huller, et i midten til tøjret og et ved hver ende til strikkerne, der så hedder lå:n-stré'ker.

Hovedtøjet til kreaturer er på den tid mest len:k-grimer (lænkegrimer) af jernkæde. Nogle bruger endnu kle'ter (klaptræer) som til heste, men de sidder ikke så godt på en ko. De kan sno sig til siden og klemme munden sammen. Klaptræer med småpigge er dog gode, hvis en ko vil malke sig selv. Landmænd er endnu så gammeldags, at de tøjrer en ko med hu:nreb (hornreb), der blot er lagt om de lange horn og det ene øre.

Fårenes grimer er i regelen lavet af hampesnor. Måske er de købt af en mand, der skaffer sig en lille bifortjeneste ved at sy dem, men nogle laver dem selv.

Drengene skal altså ligesom mænd lære at omgås reb. De skal kunne rinke det pænt og hurtigt op, lave forskellige knuder og løkker, og spe:sk (splejse) reb, så det kan holde, for tøj skal tit repareres.

Drengen skal også lære at bruge en kølle sikkert. Med den skal han slå flere tusinde slag i løbet af en sommer, så det skal være en god kølle, der passer til ham, hverken for let eller for tung, for lang eller for kort. Hovedet skal være af hårdt træ og sidde urokkeligt fast. Om slagfladerne er der jernringe, for at hovedet ikke skal flække. Skaftet skal være af sejt træ, for at det ikke skal knække.

Thisted's gamle amtsgård i Skovgade er nu ramme om dommerkontoret.

Kommunalreformen i Viborg amt

AF FLORIAN MARTENSEN-LARSEN

Ved kommunalreformen i 1970 gennemførte man langt det betydningsfuldste reformarbejde inden for de kommunale forhold, der er foretaget, siden de danske kommuner blev oprettet i det forrige århundrede.

Da reformen også fik stor betydning for Viborg amt, og den har sin specielle historie netop hos os, præget af vore geografiske forhold og de folk, der havde arbejdet her i mange år og hver for sig havde virket med gennemførelsen af en række ideer, vil der blive gjort et forsøg på i store træk at skildre den historiske baggrund for reformen, og hvorledes den blev sat i værk i vores område.

I. Den oprindelige primærkommunale inddeling

Inden 1970 var der 2 slags primærkommuner, nemlig sognekommuner og købstadkommuner.

Den inddeling i sognekommuner, som fandtes før kommunalreformen, hvilede på reglementet for fattigvæsenet på landet af 5. juli 1803, der i § 1 fastslog, at de trængendes forsørgelse på landet skulle deles efter *sognedistrikterne*, således at ethvert af disse antager sig de til samme henhørende fattige. Det blev yderligere udtalt i denne bestemmelse, at så mange hoved- eller annexsogne, som er forenede under ét præstekald, tilsammen skulle udgøre et sognedistrikt. Dette betød altså, at det i realiteten var inddelingen i pastorater, der var afgørende: hvis en præst havde flere sogne, udgjorde disse tilsammen et sognedistrikt, hvad der var ganske naturligt, fordi man i reglementets § 15 pålagde sognepæsten, »hvem Omhu for de Trængende nærmest er betroet, med Nøiagtighed og Iver at sørge for disses Understøttelse, i Overensstemmelse med Anordningerne«. Den lokale bestyrelse af fattigvæsenets anliggender blev henlagt til en sognekommision, bestående af præsten, politimesteren, en af de største lodsejere og 3 eller 4 af de bedste sognemænd.

For købstæderne, der siden middelalderen havde haft en række privilegier, som bl.a. gav sig udslag i en særlig styreform, blev der givet tilsvarende regler ved et reglement af samme dato, der oprettede fattigkommissioner for købstæderne og pålagde sognepræsterne og nogle for købstæderne specielle fattigforstandere det direkte ansvar for omsorgen.

Den inddeling af landet, som man fastlagde i 1803, og som hvilede på en meget fin kombination af på den ene side præsten, der dengang var den eneste med højere uddannelse på stedet og derfor havde en meget betydelig autoritet, og på den anden side »de bedste sognemænd«, skulle vise sig at have en overordentlig livskraft.

For det første blev den også lagt til grund, da man ved § 36 i anordningen af 29. juli 1814 om almueskolevæsenet på landet oprettede skolekommissioner. Her benyttede man samme idé, idet kommissionerne skulle bestå af sognepræsten, der havde forsædet, og samtlige »skolepatroner« i sognet samt én eller to skoleforstandere. Skolepatronerne var de, som ejede mindst 32 tdr. hartkorn, medens skoleforstanderne skulle vælges af amtsskoledirektionen »blandt de hæderligste Bønder i Sognet«, dvs. man ønskede igen at kombinere den akademiske viden med de bedste og mest fremstående blandt landmændene.

Man gik videre med den samme inddeling med anordningen om landkommunevæsenet af 13. august 1841, der oprettede sogneforstanderskaber i ethvert sognedistrikt, og hvor man for første gang indførte lokale valg til disse, men beholdt præsten og ejerne af det store hartkorn som fødte medlemmer.

Efter at vi havde fået grundloven af 1849 med dens løfteparagraf om, at »Kommunernes Ret til under Statens Tilsyn selvstændigt at styre deres Anliggender vil blive ordnet ved Lov«, fandt der naturligvis også en diskussion sted om, hvor store kommunerne skulle være: Den endte med, jfr. § 1 i loven om landkommunernes styrelse af 6. juli 1867, at man også under den nye ordning, hvor alle sognerådernes medlemmer skulle være valgte, fortsatte med den gamle inddeling, uanset at den ikke mere på grund af bortfaldet af sognepræstens fødte medlemskab havde den samme indre nødvendighed.

Ved revisionen af kommunallovgivningen, der fandt sted ved landkommunalloven og købstadkommunalloven, begge af 25. marts 1933, fandt man heller ikke anledning til at ændre på princip-

Florian Martensen-Larsen, amtmand over Thisted amt fra 1961, stiftamtmand i Viborg fra 1970.

pet i kommuneinddelingen, den stod fast, uanset hvad der var sket siden 1803. Den havde en indre bærekraft — og efterhånden også en vældig tradition — der gjorde, at man dengang nøjedes med at oprette et nævn til at behandle løbende sager om ændringer i den kommunale inddeling. Det blev kaldt »indlemmelsesnævnet«, fordi dets mest betydningsfulde sager vedrørte indlemmelse af landkommuner i de stærkt voksende købstadkommuner, der bredte sig langt ud over deres oprindelige grænser.

II. Ændringerne i den kommunale inddeling før 1970

Som nævnt er det ganske overvejende hovedindtryk af den kommunale inddeling op til den seneste tid, at der har hersket en overordentlig stabilitet. Dette gælder også Viborg amt, hvor landets store udviklingsbyer jo ikke findes.

En vis ændring fandt dog sted, idet der i hele landet var en tendens til, at en del af de kommuner, der bestod af flere sogne, blev splittet op, så at hvert sogn for sig kom til at udgøre en kommune — sogneinddelingen var altså i disse tilfælde stærkere end inddelingen i pastorater, hvad der jo var såre forståeligt i betragtning af, at præstens fødte medlemskab af den kommunale bestyrelse som nævnt

var faldet væk med ikrafttrædelsen den 1. januar 1868 af den første landkommunallov.

For Viborg amts vedkommende bevirkede det i tiden op til kommunalreformen en forøgelse af kommunernes antal med 13, sådan at antallet fra 1850 til 1960 steg fra 76 til 89.

Det drejer sig om følgende adskillelser:

1902: Levring og Hørup.

1906: Frederiks og Karup.

1908: Grønbæk og Svostrup.

1911: Vium, Almind og Sjørslev.

1915: Kragelund, Funder og Engesvang.

1917: Hinge og Vinderslev.

1920: Klejtrup og Hersom-Vester Bjerregrav.

1920: Serup og Lemming.

1920: Vester Bølle og Øster Bølle.

1924: Roslev og Rybjerg.

1926: Gødvad og Balle.

Også i Thisted amt fandt der et par delinger sted, idet Hunstrup og Østerild blev adskilt i 1923, medens Vestervig-Agger og Thyborøn blev adskilt i 1954, samtidig med, at Thyborøn blev overført fra Thisted amt til Ringkjøbing amt.

En anden ændring i den sognekommunale inddeling, der var særdeles betydningsfuld, bestod i, at der — som følge af oprettelsen af jernbanen mellem Langå og Viborg — var opstået en meget stor bymæssig bebyggelse omkring jernbanestationen i Bjerringbro, der gjorde det påkrævet i 1955 at danne en ny Bjerringbro kommune bestående af den gamle Hjermind-Lee-Hjorthede kommune samt Bjerring og Bjerringbro sogne af Bjerring-Mammen kommune og Sønderbro af Sahl-Gullev kommune.

Også på et andet punkt havde den bymæssige udvikling krævet ændringer i den kommunale inddeling, idet der både i 1925 og 1950 blev indlemmet dele af Skive landsogn — Resen kommune i den stadig voksende Skive købstadkommune. På samme måde blev dele af Balle og Gødvad kommuner i 1941 indlemmet i Silkeborg købstadkommune, som de var naboer til.

Den statelige amtsgård på Nytorv i Viborg er bolig for stiftamtmand Florian Martensen-Larsen og sæde for den statsamlige funktion.

I Thisted amt skete der den ændring, at Nykøbing købstads land-distrikt fra 1. januar 1902 blev indlemmet i Nykøbing købstad.

Men i betragtning af, at inddelingen i 1960 var over 150 år gammel, må det betegnes som krusninger på overfladen. Det kommunale net var i hovedsagen uændret.

III. Gennemførelsen af den primærkommunale reform i 1970

Den gennemgribende ændring i systemet, der blev forberedt i 1960'erne og blev gennemført fra 1. april 1970, og som gik stik imod den tidligere tendens til at opdele enkelte af de gamle kommuner og derved gøre det gennemsnitlige befolkningstal lavere, begyndte forholdsvis sent i Danmark.

Det samfund, som kommuneinddelingen var skabt til, havde ændret sig overordentligt stærkt i tidens løb.

I begyndelsen af forrige århundrede boede der i alt knap 1 million mennesker i Danmark, men heraf boede ca. 80 pct. på landet, medens resten var omtrent ligeligt fordelt mellem hovedstaden og samtlige købstæder. Byerne var små, idet langt det overvejende antal købstæder havde under 2000 indbyggere. Alligevel var forskellen imellem land og by langt større end nu, fordi købstæderne dengang havde en omfattende eneret til handel og håndværk, medens man på landet levede ganske overvejende af landbrug og fiskeri.

Dette havde ændret sig radikalt — i 1960'erne var befolkningstallet steget til over 4,5 million, hvoraf halvdelen boede i hovedstaden og købstæderne, og befolkningen i de bymæssige bebyggelser i landkommunerne udgjorde en stor del af deres indbyggertal. Dette bevirkede store vanskeligheder, når de fælles opgaver skulle løses, ikke mindst fordi mange købstæder havde sprængt deres rammer, og bebyggelsen havde bredt sig langt ud i de omliggende landkommuner. Hertil kom, at mange sognekommuner var så små, at de ikke egnede sig til enkeltvis at løse de problemer, der var forbundet med at tilvejebringe tidssvarende skoler og alderdomshjem. Knap 100 af sognekommunerne havde et indbyggertal på under 500, medens 450 havde imellem 500 og 1000.

Indenrigsminister Carl Petersen pegede allerede på disse problemer i et foredrag, som han holdt på De samvirkende Sognerådforeningers delegeretmøde den 17. november 1956. Han pegede her på den kraftige debat, der havde fundet sted i de andre nordiske lande

og i England, og som havde sin baggrund i den fælles europæiske udvikling, der bundede i den store befolkningstilvækst, befolkningskoncentrationen i byerne, de tekniske fremskridt og den almindelige højnelse af den sociale standard. I Sverige havde man allerede med ét slag reduceret landkommunernes antal fra 2300 til ca. 800, der havde et gennemsnitsindbyggertal på ca. 4000, og i Norge havde man nedsat en kommuneinddelingskomite, der ville stræbe mod, at en landkommune skulle have mindst 2500-3000 indbyggere.

Han så godt de betænkeligheder, der kunne være ved en forøgelse af kommunernes størrelse, navnlig angsten for at sognerådene skulle miste kontakten med borgerne og angsten for, at sognerådene skulle blive for afhængige af de kommunalt ansatte.

Men han anså denne frygt for ubegrundet og udtalte, at de hensyn, der talte for en forøgelse af kommunernes størrelse, navnlig tilvejebringelsen af tidssvarende skoler og alderdomshjem i den enkelte kommune, talte for, at ingen kommune burde være under 2000 indbyggere, og at man burde stille imod et gennemsnit på ca. 5000. Han anså en reform for højt påkrævet og mente, at vanskelighederne kun ville forstærkes ved en udskydelse.

Stemningen i sognekommunale kredse var imidlertid imod ministerens forudseende opfattelse af problemerne, og sognerådsforeningernes formand, Gotfred Knudsen, udtalte som svar høfligt, men bestemt, at han ikke kunne undlade at pointere, at han troede, at man skulle være noget forsigtig med at lave en anden inddeling på den måde, at man tvangsmæssigt begyndte at lægge kommuner sammen, ligesom forholdet med de mere bymæssigt bebyggede kommuner kunne ordnes ved at give dem lov til under én eller anden form at være købstæder.

Den modstand, som tankerne om en mere omfattende kommunalreform således mødte i sognekommunale kredse, blev støttet af amtsrådene. Disse var betænkelige ved købstædernes ønsker om udvidelser, fordi en imødekommelse af dem betød, at amtskommunerne mistede forstadskommunerne med deres gode skatteydere.

Fra købstadkommunernes side blev presset for at få ordnet forholdet til deres nabokommuner imidlertid stærkere og stærkere. Forstadskommunerne fungerede — støttet af amtsrådene — som skattely for en række af bysamfundenes velhavende borgere, og samtidig nægtede de at deltage i finansieringen af bysamfundets naturlige fælles facili-

teter. Derfor var både den økonomiske udligning og et fælles ansvar for planlægning et stærkt krav fra købstadkommunerne og dette så meget mere som reguleringerne af de købstadkommunale grænser praktisk talt var hørt op i 1950'erne til trods for, at byernes befolkningsmæssige udvikling på tværs af de kommunale grænser netop i denne periode var stærkere end nogensinde.

Hertil kom, at sognekommunernes indstilling til sagen var delt, idet det var et ret udbredt ønske nogle steder at få større landkommuner, navnlig fordi skolelovgivningen medførte krav om større skoler, og det derfor var naturligt, når en sådan kommunal hovedopgave ikke kunne løses inden for en kommunes geografiske område, at udvide kommunegrænserne, så at der blev sammenfald mellem de administrative og skoledistrikternes grænser.

Som følge af disse ønsker om en reform, der blev fremsat med stigende styrke, nedsatte indenrigsministeren den 18. december 1958 en kommission med departementschef Zeuthen som formand til revision af de 2 kommunale styrelseslove fra 1933, landkommunalloven og købstadkommunalloven, med henblik på at fremkomme med de ændringsforslag, der måtte findes ønskelige. Det forudsattes, at kommissionen herunder skulle tage stilling til, om en samling af kommunallovgivningen i en enkelt kommunal styrelseslov ville være hensigtsmæssig, ligesom det forudsattes, at spørgsmålet om en tilvejebringelse af en mere hensigtsmæssig kommunal inddeling blev taget op til overvejelse.

I de første år efter kommissionens nedsættelse virkede disse tanker om sammenlægninger ret stilfærdigt. Navnlig på grund af et ønskeligt samarbejde om centralskolerne viste der sig enkelte steder i landet interesse for at lave frivillige sammenlægninger, og kommissionens sekretariat gennemførte derfor i 1960 og 1961 nogle undersøgelser vedrørende sognekommunerne i Præstø, Randers og Ribe amtskommuner. I Præstø amt var interessen så stor, at der allerede i 1962 var sammenlagt 24 kommuner til 8 storkommuner. Flere steder havde det endda vist sig, at der havde været interesse for skabelsen af større enheder end de kommuner på 3-4000 indbyggere, som i de 3 amtskommuner var taget som udgangspunkt for de skitserede storkommuner.

Oprindeligt havde man fra kommissionens side tænkt sig at begrænse undersøgelserne til disse 3 amtsråds kredse. Imidlertid kom

der en henvendelse fra Holbæk amt, som man gerne ville imødekomme, og allerede der udvidede man sigtet, idet man også inddrog købstæderne under undersøgelsen. Dette ansås for nødvendigt, fordi man ellers ville kunne komme ud for problemer, hvor der var forstadsbebyggelse i en sognekommune, der ønskede sammenlægning med en anden kommune, eller hvor en købstadkommune måske ikke selv havde en befolkning på 3-4000 indbyggere. Endvidere måtte man erkende, at sognekommunerne i mange tilfælde selv ønskede sammenlægninger til større enheder end de 3-4000 indbyggere, man oprindeligt havde regnet med. I den konklusion, som man nåede frem til i Holbæk-undersøgelsen, nåede man således, når man ser bort fra Orø og Sejro, hvis selvstændighed man fandt at burde bevare, frem til 20 storkommuner med et gennemsnit på 4700 indbyggere. For fuldstændighedens skyld bør det tilføjes, at det endelige resultat blev, at der i det gamle Holbæk amt kun blev 14 kommuner, og at begge de nævnte øer blev lagt sammen med de nærmest liggende kommuner på Sjælland.

Efterhånden blev der gennemført undersøgelser for samtlige amter ved et samarbejde imellem de lokale myndigheder og kommissionens sekretariat.

I øvrigt blev der i alle undersøgelser lagt megen vægt på at påvise, at gennemførelsen af et mere udviklet skolevæsen krævede et ret stort befolkningsunderlag.

Efter yderligere at have arbejdet nogle år med problemerne, blev det klart, at der måtte skabes lovhjemmel for at løse dels problemerne omkring etableringen af nye amtskommuner, dels fastlæggelsen af den kommunale inddeling omkring byerne. Man havde høstet praktiske erfaringer under det tidligere arbejde, men man kunne ikke regne med, at en egentlig kommunalreform, hvorved samtlige kommunegruppers problemer ville blive løst, kunne gennemføres ad frivillighedens vej. Der blev derfor ved loven af 3. juni 1967 skabt hjemmel for, at indenrigsministeren kunne gennemføre forslag herom, der var vedtaget af flertallet inden for en dertil nedsat kommunalreformkommission.

Denne lov forudsatte fortsat, at de problemer, der opstod i forbindelse med tilvejebringelse uden for byområderne af »større og mere bærekraftige kommuner«, kunne løses ad frivillighedens vej.

Med hensyn til kommunernes størrelse udtaltes det i loven, at man

burde tilstræbe en sådan størrelse og geografisk afgrænsning, at de danner et hensigtsmæssigt grundlag for en selvstændig varetagelse af de kommunale opgaver, og at hver kommune som centrum får en bymæssig bebyggelse af passende størrelse. I folketingsudvalgets betænkning over lovforslaget var det yderligere blevet udtalt, at 5-6000 indbyggere normalt burde være det absolutte minimum for de nye kommuner.

Efter at man havde arbejdet i nogen tid med loven af 1967, viste det sig imidlertid, at der var en del problemer, som det var vanskeligt at løse. Kommunalreformkommissionen havde således i sine forslag til en ny kommuneinddeling omkring byerne holdt visse landkommuner uden for sine sammenlægningsforslag, når der var tvivl om den rigtige inddeling, hvad der havde vakt kritik.

Indenrigsministeren stillede derfor forslag om og fik gennemført en bestemmelse i lov af 24. marts 1969 om, at også sammenlægning af kommuner uden for byområderne skulle kunne gennemføres af indenrigsministeren efter indstilling af kommissionen, altså også i tilfælde, hvor fuld enighed ikke kunne opnås.

Det blev under hensyn til, at forhandlingerne mellem kommunerne i flere tilfælde havde peget på enheder på 7000 til 10.000 indbyggere, overvejet at øge det ønskelige antal af indbyggere i de nye kommuner, men man fastholdt som en kompromisløsning den mindstestørrelse på 5-6000 indbyggere, som man 2 år tidligere var kommet frem til.

Den kraftige bevægelse, der gik hen over landet, virkede naturligvis også i de gamle Viborg og Thisted amter. I Viborg amt begyndte det med, at Viborg amts sognerådsforening startede et arbejde med at lave et skitseforslag til en sammenlægning af kommuner i amtet. Fra sommeren 1964 deltog Viborg amtsråd ved sit kommunaludvalg i dette arbejde, og der blev nedsat et arbejdsudvalg med 5 medlemmer af sognerådsforeningens bestyrelse og kommunaludvalgets 5 medlemmer med stiftamtmand Egede Larsen som formand.

Udvalget fremsatte et skitseforslag i august 1965, hvori det udtrykkeligt blev betonet, at skitsen ikke måtte tages som udtryk for noget ønske om en tvungen almindelig sammenlægning, men alene som en vejledning i de tilfælde, hvor der af egen drift fra vedkommende kommunes side tages initiativ til sammenlægning.

Det blev endvidere understreget, at hovedsynspunktet, nemlig at

indføre kommuner med bymæssigt bebygget centralområde og en nogenlunde ligelig fordeling af landbrugerhverv på den ene side og andre erhverv på den anden side, kun i begrænset omfang havde kunnet tilgodeses på grund af amtets overvejende landbrugsprægede karakter.

Forslaget gik ud på, at man skulle opretholde Viborg praktisk talt uændret, uanset at Viborg byråd havde udtalt ønske om en hel eller delvis sammenlægning med Asmild-Tapdrup kommune, og at der også havde været ført forhandlinger om en sammenlægning. Men arbejdsudvalget fandt dog ikke noget »presserende behov for sammenslutning«. For Skives vedkommende lå det således, at der allerede var opnået enighed om en sammenlægning pr. 1. april 1966 af Skive landsogn og Resen kommune med Skive købstad. Uden for købstæderne regnede man med en reduktion af kommunetallet til 26, og ingen af de nye kommuner kom op på over 8000 indbyggere.

Der foregik imidlertid i Viborg amt en parallel udvikling med det øvrige land, idet der i mange af de små kommuner, der var foreslået lagt sammen til forholdsvis rene landkommuner, opstod ønske om at blive lagt sammen med byområder. Den svaghed, der var fremhævet ved det oprindelige forslag, at man kun i ringe omfang opnåede en ønskelig erhvervsmæssig spredning, har utvivlsomt ligget bagved en række forhandlinger imellem kommunerne med større bymæssige bebyggelser og de rene landkommuner og bevirket, at der blev opnået enighed om større sammenlægninger omkring bycentrene.

Allerede i december 1968 måtte der derfor udsendes en ny skitse af Viborg amtsråd, der tog hensyn hertil. For Viborgs vedkommende var der således opnået enighed ikke blot mellem Asmild-Tapdrup og Gråbrødre landdistrikt, men også med Vinkel, Sdr. Rind og Almind kommuner om en sammenlægning, og tilsvarende gjaldt det for Skives vedkommende, at der var enighed mellem købstaden og Hem-Hindborg-Dølby, Estvad-Rønbjerg (der lå i Ringkjøbing amt) og Højslev-Dommerby-Lundø kommuner om en sammenlægning pr. 1. april 1970.

Derimod bestod der megen tvivl om, hvorledes grænsedragningen skulle ske i en række af de mere rene landkommuner, hvor et tilhørsforhold til et bycenter ikke kunne være vejledende.

Det samlede resultat af den ændring, der var sket i opfattelsen siden 1965, var, at man pegede på i alt 20 kommuner, altså en væsent-

lig reduktion i forhold til de 2 bykommuner + 26 landkommuner, som man havde arbejdet med 3 år tidligere.

Det endelige resultat, man kom frem til kun godt et år senere, kom til at betyde en yderligere koncentration.

I Thisted amt indkaldte Thisted amtsråd til et møde den 9. marts 1964, hvor repræsentanter fra amtsrådet, byrådene og sognerådene i Thisted amt vedtog at nedsætte et udvalg, hvis opgave det skulle være at søge udarbejdet en skitse til en ændret kommuneinddeling i amtet. Mødet var indkaldt, efter at Thisted amts sognerådsforening den 11. oktober 1963 havde henstillet til amtsrådet, at der blev taget initiativ til udarbejdelse af en skitse til en ændret sognekommunal inddeling. Det var af sognerådsforeningens bestyrelse stærkt understreget, at henvendelsen ikke måtte tages som udtryk for et øjeblikkeligt ønske om sammenlægning, men alene som en tilkendegivelse af, at man anså det for værdifuldt, at der blev tilvejebragt et diskussionsgrundlag til brug ved sognerådernes kommende overvejelser om dette spørgsmål.

Der var enighed om straks at inddrage købstædernes forhold i undersøgelserne, idet man mente alene derved at kunne give skitsen fornøden realitet.

Det udvalg, der herefter blev nedsat til at søge skitsen udarbejdet, bestod af repræsentanter for såvel amtsrådet (4 medlemmer) som byrådene (2 medlemmer fra Nykøbing M. og 2 fra Thisted) og de to sognerådsforeninger (3 medlemmer fra Morsø sognerådsforening og 3 fra Thisted amts sognerådsforening).

Amtmand Martensen-Larsen ledede udvalgets arbejde. De rent tekniske undersøgelser og det redaktionelle arbejde i forbindelse med planens udarbejdelse blev overdraget amtets og købstædernes embedsmænd i samarbejde med kommunallovskommissionens sekretariat.

Den skitse, der blev resultatet af udvalgets arbejde, blev i 1965 forelagt samtlige kommunalbestyrelser og var ment udelukkende som et diskussionsgrundlag, hvad der også fremgik af, at der omtales alternative muligheder, og at der til brug ved overvejelserne om, hvor vidt man bør gå ved eventuelle aktuelle sammenlægninger, blev søgt opstillet et skøn over mulighederne for en eventuel videre udvikling i den kommunale inddeling.

Ved udarbejdelsen af skitsen til den fremtidige kommuneinde-

ling var der et synspunkt, som der blev lagt en meget betydelig vægt på, og som i adskillige tilfælde var afgørende for den løsning, man lagde frem til debat i skitsen, nemlig ønsket om, at der i hver kommune måtte være et område med en købstad eller en bymæssig bebyggelse af et sådant omfang og med så store udviklingsområder, at den i en årrække havde kunnet give området en passende tilvækst i befolkningen. Hvis dette havde været tilfældet gennem en periode, måtte man regne med, at den pågældende by takket være sin beliggenhed og naturlige ekspansionsmuligheder også i fremtiden ville være i stand til at udvikle sig og støtte hele egnen på en effektiv måde, ikke mindst når den blev det administrative og erhvervmæssige centrum for en kommune med en ofte betydelig større befolkning end den, som den dengang lå i.

I den forbindelse pegede man på, at der, siden næringsloven af 1857 trådte i kraft, men især i indeværende århundrede, havde været stærk vækst inden for en række bymæssige bebyggelser på grund af deres beliggenhed ved jernbane. Denne vækst ved disse naturlige centre i amtet var der megen grund til at støtte, således at den administrative, den erhvervmæssige, den uddannelsesmæssige, den sociale og den sundhedsmæssige udvikling inden for visse områder bevidst søges placeret i disse byer, hvor ikke særlige modhensyn gør det uønskeligt. Hvis man ikke gør det, men spreder de økonomiske kræfter over flere punkter, ville egnen, der i forvejen ikke har nogen stærk tiltrækningskraft på økonomisk aktivitet, blive dårligere stillet i konkurrencen, og man ville have mindre at byde på af goder for dem, der søger at oprette en ny virksomhed. Hvis man derimod koncentrerer områdets ressourcer, og man gør en indsats på de punkter, hvor man har nogen tiltro til, at de sammenlagt kan få en vis effekt, ville der være mulighed for på disse steder at skabe en fornemmelse af aktivitet, der yderligere ville understøtte det tilbud om bymæssige goder, som vedkommende by kan give både dem, der allerede hører hjemme på vedkommende sted, og dem, der søger et nyt virkefelt, f.eks. fordi de ikke kan finde beskæftigelse inden for landbruget i omegnen. I den forbindelse burde der naturligvis også tænkes på at skabe gode koncentrerede bycentre, parkeringsmuligheder, udbud af grunde, gode vejforhold, bevarelse af æstetiske værdier osv. for at skabe helt igennem så værdifulde byer, som det er gørligt.

På dette grundlag undersøgte man, hvilke bymæssige bebyggelser,

der kunne være tale om at gøre til centre i de fremtidige kommuner, og kom til et ret beskedent antal. På Mors gjaldt det et område omkring Nykøbing inklusiv Tødsø-Erslev og Lødderup-Elsø kommuner, medens øen iøvrigt ikke havde bymæssige bebyggelser af større betydning.

I Thy fandtes mod syd et udviklingsområde, der omfattede Hurup og Bedsted-Grurup kommuner. Derefter fandtes et område, der omfattede Snedsted og Haring-Stagstrup kommuner, der var påvirket af Vildsundbroen. Thistedområdet var præget af, at befolkningstilvæksten især er sket i de to forstadskommuner, Thisted landsogn og Tilsted, medens selve Thisted i de senere år praktisk talt ikke havde haft nogen andel i væksten. Nord for Thisted fandtes Hanstholmområdet, der var det ubetinget stærkest ekspanderende i hele amtet, idet befolkningen i året fra 1. januar 1964 til 1. januar 1965 steg fra 1479 til 1676 eller med over 12%, hvad der var en i amtet hidtil ukendt vækstrate.

Øst for Thisted lå der to områder, der var i vækst, nemlig Hunstrup-Østerild, der i perioden 1960-65 var i ganske svag vækst, og området omkring Fjerritslev. I Fjerritslevområdet havde Thorup-Klim og Hjortdal kommuner en vis vækst i perioden fra 1945-1960, men denne vækst var afløst af fravandring efter 1960, således at det kun var Fjerritslev, der var i befolkningsmæssig fremgang.

Ved siden af de overvejelser, som udvalget selv gjorde sig, bad det imidlertid også professor Peter Bredsdorff, der medvirkede ved udarbejdelsen af regionplanskitsen for Nordjylland (publiceret 1966), om at prøve at skitsere en mulig inddeling af området i væsentlig større kommuner end de storkommuner, man dengang sigtede imod og havde praktiske muligheder for at få tilslutning til.

Bredsdorff mente ikke at kunne udelukke en fremtidig udvikling henimod endnu større kommuner af en række grunde.

Han fremhævede bl.a., at der i visse dele af landet forestod en betydeligere afvandring fra landbrugserhvervet, og dette gjaldt i høj grad for Thisted amt. Ifølge regionplanskitsen burde der gøres en kraftig indsats for at kompensere afvandringen med vækst i byerhvervene i de pågældende egne, men man anså det ikke for realistisk at regne med nogen fuld compensation i et område som Thisted amt, hvor de hidtidige byerhverv jo for en væsentlig del levede af at betjene landbrugsbefolkningen. Dette ville sige, at selv hvis man regnede

med, at kommunerne ud i fremtiden kun skulle løse de dengang kendte opgaver, måtte man i valget af kommunistørrelse tage højde for denne befolkningsnedgang.

Endvidere fremhævede han, at der havde været en tendens til at henlægge stadig flere opgaver til kommunerne, opgaver som havde krævet større befolkningsunderlag end tidligere for at kunne løses tilfredsstillende af den enkelte kommune. Der var vel næppe grund til at tro, at denne tendens skulle ophøre. Specielt i et stagnationsområde som Thisted amt ville man højst sandsynligt efterhånden føle, at der ville blive brug for særlig stærke (altså store) kommuner, hvis kommunerne effektivt skulle kunne medvirke til at stimulere udviklingen.

På denne baggrund udtalte han, at *hvis* man, ligesom kommunallovskommisionen, lagde stor vægt på, at hver af de fremtidige storkommuner rummer et livskraftigt bycenter, *hvis* man antog, at dette længere ud i fremtiden simpelthen ville blive anset for en nødvendighed, og *hvis* man antog, at den daværende normerede mindstestørrelse for storkommunerne på 5-6000 indbyggere i fremtiden ville blive ønsket sat noget op (f.eks. til 10.000), så kom langtidsskitsen naturligt til kun at rumme fire storkommuner:

1. Nordthby storkommune:

Med en sandsynlig yderligere nedgang i landbrugsbefolkningen på den ene side, men en relativ stærk byudvikling langs Thisted-Hanstholm akse på den anden side, kunne en sådan kommune tænkes på længere sigt at få en væsentlig forøget befolkning.

2. Sydthby storkommune:

Hurup ville i dette område klart være centralbyen. Inden for dette område var der engang ca. 15.000 indbyggere.

3. Mors storkommune:

På Mors, der danner en klar enhed, var der kun een bydannelse, som kunne danne centrum i en storkommune, nemlig Nykøbing. Den var ud fra alle synspunkter hele øens oplandsby (og havde endda et mindre opland i Salling, som kunne ventes noget udvidet, når den faste forbindelse over Sallingsund kom). Øen havde ca. 27.000 indbyggere. Der måtte forudses en betydelig yderligere nedgang i ø-

ens landbrugsbefolkning, som kun delvis kunne påregnes modsvaret af en vækst af Nykøbing.

4. *Vester Han Herred storkommune:*

Den nordvestlige del af amtet var ligesom Sydthy svagt stillet med hensyn til overordnet oplandsbetjening. Et område med Fjerritslev som centralby ville dengang have ca. 15.000 indbyggere, mens en sådan storkommune på længere sigt måtte ventes at få en væsentlig befolkningsnedgang.

Disse udtalelser fra Bredsdorffs side medvirkede til, at man senere, da man kom ind i det praktiske arbejde med fastlæggelsen af kommunegrænserne, nåede frem til, at der kun skulle være fire kommuner i den del af Thisted amt, der gik ind i det nuværende Viborg amt. Man tænkte i dristigere baner end mange andre steder.

Den nye Thisted kommune blev således den arealmæssigt største i landet.

Den væsentligste afvigelse fra Bredsdorffs skitse bestod i, at man opdelte Nordthy i 2 kommuner, Thisted og Hanstholm, hvad der især var motiveret i, at man anså det for at være den gunstigste baggrund for en kraftig udvikling af Hanstholmhavnen og det stærkt ekspanderende byområde omkring havnen, at man havde en speciel Hanstholmkommune, der kunne koncentrere sine kræfter om denne hovedopgave.

Den tidligere nævnte lov af 24. marts 1969 fastlagde grænserne for de nye amtskommuner og bestemte, at den fremtidige Viborg amtskommune i hovedsagen skulle bestå af de gamle Viborg og Thisted amter, og det tilkom efter denne lov kommunalreformkommissionen at gøre indstilling til indenrigsministeren om den primærkommunale inddeling i de enkelte amter, hvorefter ministeren skulle træffe afgørelse.

Den tendens, der allerede i nogen tid havde gjort sig gældende blandt landkommunerne til at søge mod bykommunerne, blev efterhånden så stærk, at den vakte en meget stor betænkelighed i de samvirkende sognerådsforeninger, hvis formand Arnold Daugaard var sognerådsformand i Houlbjerg-Granslev kommune i Viborg amt. Han frygtede en »panikagtig flugt« af kommuner i anden række omkring købstæderne, der kunne medføre, at antallet af primærkom-

muner blev væsentligt under de 300, som man dengang skønsmæssigt regnede med.

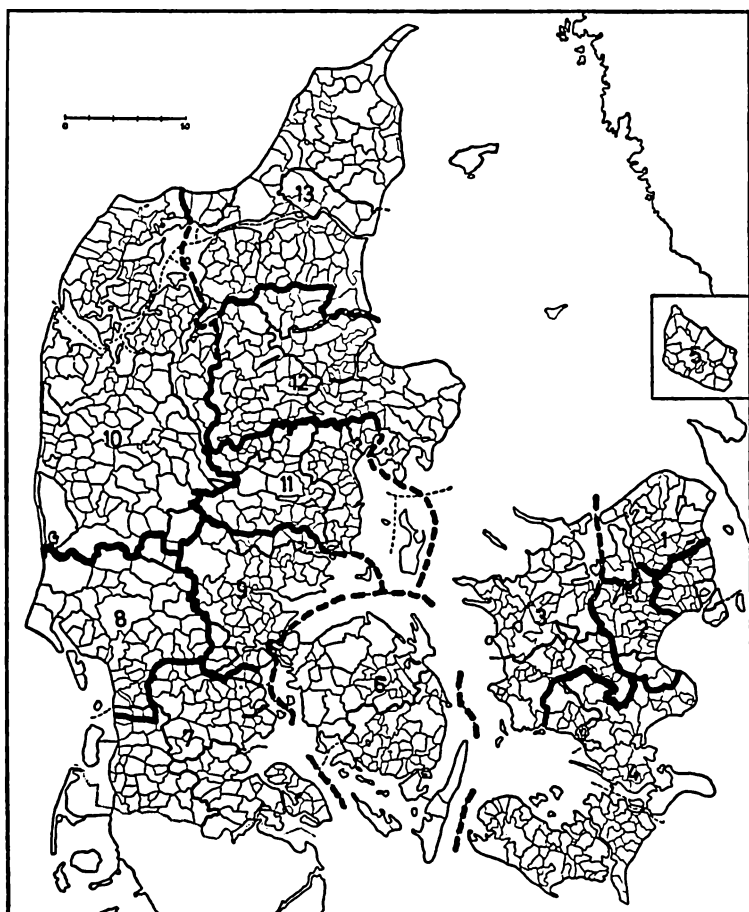
På grundlag af 1969-loven foretog kommunalreformkommissionen en landsomfattende undersøgelse af de primærkommunale forhold i alle landets amter. Resultatet af denne sidste omgang blev, at kommissionen indstillede og fik ministerens godkendelse af, at der i det nye Viborg amt blev i alt 17 kommuner med et folketal pr. 1. januar 1969 på i alt 220.101 indbyggere, jfr. tabellen side 105.

Af disse kommuner lå de 4 i det gamle Thisted amt, nemlig Hanstholm, Morsø, Sydthy og Thisted, og da der i dette område var opnået fuld enighed imellem samtlige kommunalbestyrelser og det daværende amtsråd om grænserne, og man yderligere i hver af disse nye kommuner havde et naturligt bycentrum, voldte grænserne ikke større vanskeligheder her.

De resterende 13 kommuner lå i det gamle Viborg amt, og der skete altså herved atter en væsentlig reduktion i antallet i forholdet til de 20, hvormed man opererede i 1968. De nye kommuner blev Bjerringbro, Fjends, Hvorslev, Karup, Kjellerup, Møldrup, Sallingsund, Skive, Spøttrup, Sundsøre, Tjele, Viborg og Aalestrup. Det er karakteristisk for udviklingen, at de store bysamfund blev sammenlagt med flere landkommuner, Viborg modtog således yderligere Vorde-Fiskbæk-Romlund, Tårup-Kvols og en del af Ravnsbjerg, medens Skive yderligere fik Ørslevkloster, Ørum og en del af Kobberup-Feldingbjerg-Gammelstrup. Men også de 2 store byer Bjerringbro og Kjellerup fik forøgelse i forskelligt omfang.

Størst vanskelighed voldte naturligvis de mere rene landkommuner, hvis befolkning havde meget divergerende opfattelser af, hvordan deres tilhørsforhold bedst kunne ordnes.

En meget betydningsfuld faktor i det tit meget spegede spil, der blev spillet omkring oprettelsen af de nye kommuner, var skolevæsenet. De øgede krav, der lige siden gennemførelsen af folkeskoleloven af 1937 var stillet til kommunernes skolenævn, bevirkede ikke blot, at der måtte oprettes centralskoler i de enkelte kommuner til afløsning af de gamle landsbyskoler, der ikke kunne årgangsdeles, men også at langt den overvejende del af landets sognekommuner blev henvist til at søge samarbejde med andre kommuner for at løse deres skoleproblemer. Dette samarbejde kom til at virke som en forløber for kommunalreformen, det viste vej mod den sammensmeltning af

Det oprindelige forslag til amtsinddeling forelagt oktober 1968 i folketinget.

langt større befolkningsenheder, der skulle ske i 1970'erne. Men det forberedte også reformen på en anden måde, fordi de kommuner og sogne, der var fælles om en skole, ganske naturligt måtte høre sammen, når de nye kommuner skulle oprettes. Maskerne i det kommunale net fandtes allerede i et vist omfang, da man begyndte at undersøge, hvordan nettet skulle være.

Som et eksempel fra det gamle Viborg amt kan det nævnes, at man i den daværende Vorde-Fiskbæk-Romlund kommune nordvest for Viborg i 1958 havde vedtaget at oprette en centralskole i Løg-

strup, der var centralt beliggende i kommunen, samtidig med at kommunens øvrige skoler skulle nedlægges. Allerede få år efter indgik kommunen imidlertid aftale med den tilgrænsende Taarup-Kvols-Borris kommune om, at Taarup og Kvols kom med i samarbejdet omkring skolen i Løgstrup. Borris-området fik derimod skolemæssig tilknytning til Sparkær i Daugbjerg-Mønsted-Smøllerup kommune.

Denne skolestruktur fik varig betydning for området. Efter nogen diskussion om muligheden af at oprette en »fjordkommune« blev resultatet, at Vorde-Fiskbæk-Romlund søgte mod Viborg, hvad der bevirkede, at Taarup-Kvols-Borris måtte deles, idet Taarup og Kvols takket være skolesamarbejdet fulgte med til Viborg, medens kommunens sydlige del, Borris-området, kom til den nyoprettede Fjends kommune.

Den gennemsnitlige kommunistørrelse efter reformen blev på ca. 13.000 indbyggere. De 4 kommuner, der rummede gamle købstæder, fik i alt 114.408 indbyggere, dvs. ca. 28.600 i gennemsnit. Disse 4 kommuner blev nogenlunde lige store i indbyggertal, idet Morsø fik 25.283, Skive fik 24.537, Thisted fik 28.973, og Viborg fik 35.615 indbyggere. De 13 kommuner, der udelukkende blev sammensat af sognekommuner, fik knap halvdelen af amtets indbyggere, 105.693, hvad der svarer til et gennemsnit på godt 8.000. Den mindste af amtets kommuner blev Hanstholm med 4728 indbyggere. Der blev altså ikke en eneste kommune med det indbyggertal på 3-4000 indbyggere, som man til henimod 1967 på grundlag af de oprindelige erfaringer om sammenlægninger regnede for passende — så hurtigt skiftede opfattelsen af mål og midler i dansk kommunalpolitik i det 10-år.

IV. Gennemførelsen af reformen af amtsinddelingen

Som nævnt havde kommunalreformen sin oprindelse i de ønsker om sammenlægning af sognekommuner, der spontant opstod i tiden henimod 1960. Af mange grunde måtte problematikken omkring disse imidlertid føre til overvejelser også om den amtskommunale struktur.

Oprindelse til denne er udførligt beskrevet i arkivar Hans H. Worsoes artikel i årbogen: »Fra Viborg amt 1978«, hvortil jeg derfor henviser med hensyn til det historiske.

Når man måtte komme ind på spørgsmålet om en ændring i amtsinddelingen, der havde været en stort set urokket del af det danske administrative system, siden det blev lovfæstet i 1793, var det bl.a. fordi man under forhandlingerne om sammenlægning af sognekommuner og købstæder — og ganske særligt omkring de mindre købstæder, hvor sognekommunernes samlede indbyggertal undertiden oversteg købstædernes — mødte vanskeligheder. Amtskommunerne omfattede før kommunalreformen kun amtets sognekommuner — købstæderne stod uden for som en konsekvens af den særstilling, som de havde haft lige siden middelalderen. Amtsrådene gjorde derfor i disse tilfælde tit modstand på grund af den dermed forbundne svækkelse af disses økonomi, og en sammenlægning på den måde, at de nye kommuner fik sognekommunal status og derved bevarede for amtskommunen, mødte modstand hos købstæderne. Hertil kom, at der i visse tilfælde opstod betænkelighed hos amtsrådene og modstand mod afgivelse af arealer i tilfælde, hvor der mellem sogneråd var opnået enighed om en sammenlægning på tværs af amtsgrænserne.

Man iværksatte derfor på et tidligt tidspunkt i kommunallovkommissionen en undersøgelse på Fyn vedrørende forholdene imellem amtskommuner og købstæder, der blev publiceret i 1963 under navnet »Fynsundersøgelsen«. Den påviste, at hovedparten af de større lokale opgaver blev løst på et andet grundlag, end den kommunale inddeling egentlig forudsatte, og at det ud fra almindelige økonomiske og beskatningsmæssige forhold ville styrke de lokale enheders muligheder, hvis by og land indgik i samme sekundærkommune.

I første omgang førte dette dog ikke kommissionen ind på særlig radikale tanker med hensyn til amtsinddelingen, og det samme var heller ikke tilfældet, da indenrigsministeren i 1966 fremsatte sit lovforslag om revision af den kommunale inddeling. Den bærende idé i dette forslag var, at de nye amtskommuner både skulle omfatte den hidtidige amtsrådsreds og amtets købstadkommuner. Med hensyn til grænsereguleringerne udtaltes det, at disse skulle kunne foretages, hvor de daværende amtsgrænser gik på tværs af den befolknings- og erhvervmæssige udvikling, eller det i øvrigt fandtes tilrådeligt. Endelig udtaltes det, at der »i ganske særlige tilfælde« skulle kunne foretages sammenlægning af 2 eller flere amter eller nedlægges en amtskommune.

Indenrigsminister Poul Sørensen (kons.). Forelagde i oktober 1968 det forslag til ny amtsinddeling, der i stærkt ændret form blev gennemført i marts 1969.

Under folketingsdebatten om dette forslag viste det sig imidlertid, at der var større sympati end ventet for en omfattende reform af landets regionale inddeling, idet man fandt det rigtigt, at »der sker en vis reduktion af antallet af amtskommuner«. Det gav sig udslag i, at man under udvalgsbehandlingen af forslaget slettede ordet »ganske«, således at loven af 3. juli 1967 i § 2, stk. 3, udtalte, at der »i særlige tilfælde« kunne foretages sammenlægning eller nedlæggelse af amtskommuner. Denne tilsyneladende lille ændring i lovteksten skulle få store konsekvenser.

For at følge de tanker op, der var kommet frem fra mange sider under folketingsdebatten, udarbejdede kommunalreformkommissionens sekretariat i 1968 2 publikationer, der kunne være udgangspunkter for de videre drøftelser i offentligheden af problemet. Baggrunden for dem var den opfattelse, at man for at opnå en rationel løsning af de amtskommunale opgaver, specielt sygehusvæsenet, burde stræbe henimod amtskommuner med et befolkningsgrundlag på så vidt muligt mindst 200.000-250.000 indbyggere. Først udsendtes i juli »Nye amtskommuner«, 4 skitseforslag til en ny amtsinddeling, der gik ud på reduktion af de daværende 22 amtskommuner til

henholdsvis 16, 13 og 12. Der vistest også en skitse med 8 amter, som kommissionen dog selv anså for urealistisk.

Denne fremgangsmåde svarer på en morsom måde til den, man valgte i 1780'erne, da man forberedte den i 1793 gennemførte reform af amternes grænser ved at udarbejde 4 forslag til nye amtsinddelinger, varierende fra 15 til 18 amter.

Senere kom en større publikation »Amtskommuner — befolkning, opgaver, økonomi, oplande«, der tog en række regionale spørgsmål op til mere dybtgående behandling.

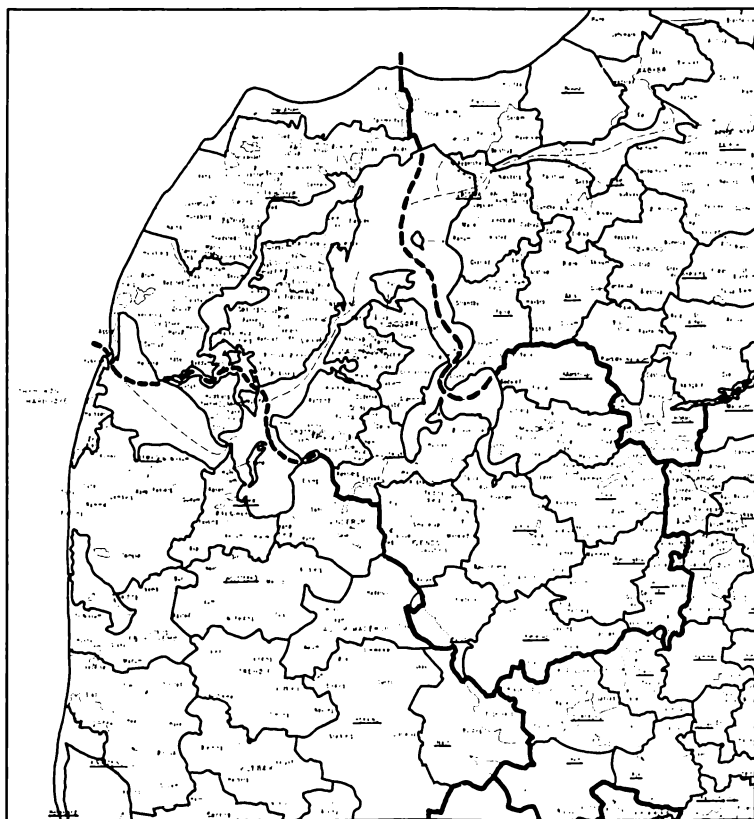
Det forslag, som den konservative indenrigsminister Poul Sørensen i oktober 1968 forelagde i folketinget, var forskelligt fra alle de tidligere skitserede: det gik ud på at oprette 14 amter. For alle de nye amters vedkommende foretog man den fundamentale ændring, at de hidtidige købstæder blev en del af de nyoprettede amtskommuner. Med hensyn til det hidtidige Viborg amt foretog ministeren en radikal ændring, idet området vest for Fiskbæk Å foresloges sammenlagt med Ringkjøbing og Thisted amter, medens området øst for Fiskbæk Å (hele området omkring Viborg) foresloges lagt sammen med Randers amt. Nogle sydlige kommuner med tilknytning til Silkeborg skulle dog lægges sammen med Århus amt. Hele det daværende Thisted amt skulle indgå i Ringkjøbing amt, dog skulle Fjerritslevområdet indgå i Nordjyllands amt.

Forslaget blev lagt frem til fri debat i folketinget, hvori lå, at indenrigsministeren ville være lydhør over for ændringsforslag.

Dette forslag fandt en forholdsvis god modtagelse i Thisted amtsråd, hvor et flertal havde den opfattelse, at en sammenlægning med Ringkjøbing amt var det bedste, hvis Thisted amt ikke kunne oprettholdes som selvstændig enhed.

I Viborg amtsråd vakte forslaget derimod forbitrelse, idet man fandt, at den sprængning af samarbejdet mellem amtets forskellige dele, det ville medføre, var helt ødelæggende for amtets institutioner. Dette gjaldt især for sygehusvæsenet, idet Viborg amt havde placeret et fælles centralvaskeri i Kjellerup, en tuberkuloseafdeling og en fysiurgisk afdeling i Skive og en gynækologisk, en neurologisk og en pædiatrisk afdeling samt en sygeplejeskole i Viborg. Hertil kom, at man som det eneste sted i landet havde placeret et statshospital for sindssyge i umiddelbar nærhed af et centralsygehus, og at man ved

den kommunale inddeling i det nye Viborg amt efter 1. april 1970, således som den blev fastlagt ved indenrigsministeriets bekendtgørelse af 27. februar 1970.

en deling af amtet ville risikere at fratage statshospitalet en væsentlig del af dets indlæggelsesområde.

Man indkaldte derfor til et møde den 18. oktober 1968 i Viborg med repræsentanter for Viborg og Thisted amter for at sondere stemningen for en sammenlægning mellem Viborg og Thisted amter, hvad der var Viborg amtsråds primære ønske — derved ville man samtidig opnå at holde sammen på det hidtidige Viborg amt og at øge befolkningstallet til den optimale størrelse.

Da der ikke på mødet var nogen særlig stemning for en samlet henvendelse om en ændring af forslaget på den fra Viborgs side ønskede måde, og man fra Viborg amtsråds side også bedømte mulig-

Amtsrådsmedlem og folketingsmand P.E. Eriksen (V) taler ved et møde om kommunalreformen. Fra 1970 amtsborgmester i Viborg amt.

hederne for at sammenlægge Viborg amt i sin helhed med Randers amt som ringe, måtte man gå anderledes til værks.

Det skete på den måde, at P. E. Eriksen, der både var medlem af folketinget (valgt af Venstre) og af Viborg amtsråd, ved folketingets første behandling af lovforslaget den 30. oktober 1968 benyttede lejligheden til at fyre en bredside af imod det og pege på, at amtet i sin helhed burde sammenlægges med enten Thisted eller Randers amt. Han fik følge af både Svend Haugaard (radikal) og Chr. Thomsen (soc.dem.), der begge gik ind for Thisted-løsningen.

Afgørende for sagen blev det, da den tidligere indenrigsminister Hans Hækkerup, der var socialdemokratisk ordfører i sagen, midt i januar 1969 i det udvalg, som folketinget havde nedsat om sagen, i sit partis ændringsforslag gik ind for at sammenlægge Thisted og Viborg amter og fik først de radikales og senere — efter mange tovtrækkerier — en meget bred tilslutning hertil.

Folketingsudvalget afgav betænkning over lovforslaget den 25. februar 1969, hvor indenrigsministeren med tilslutning af udvalgets medlemmer med en enkelt undtagelse gik ind for oprettelsen af et Viborg-Thisted amt. Denne løsning blev efter en længere debat ved-

taget af folketinget ved 3. behandling den 18. marts og stadfæstet som lov den 24. marts 1969.

I henhold til indenrigsministeriets bekendtgørelse af 24. marts 1969 blev der nedsat et fællesudvalg med repræsentanter for byrådene og amtsrådene inden for det nye Viborg amt, der skulle behandle de spørgsmål, der opstod i forbindelse med amtets oprettelse. Det fik folketingsmand P. E. Eriksen til formand og amtmand Fl. Martensen-Larsen, Thisted, til næstformand.

Det resultat, der kom ud af den omtumlede debat, som fandt sted i vinteren 1968-69, blev i detaljer fastlagt ved indenrigsministeriets bekendtgørelse af 27. februar 1970. Den blev underskrevet af H. C. Toft, der var valgt som konservativ folketingsmand i det gamle Thisted amt, og som var blevet indenrigsminister efter Poul Sørensens død. Det kan kort gengives på den måde, at Viborg og Thisted amter blev lagt sammen, jfr. bilaget, hvori der er givet en oversigt over det nye Viborg amts 17 kommuner og deres oprindelse.

Denne hovedidé blev dog på en række punkter modificeret, for Viborg amts vedkommende derved, at man yderligere fra Ringkjøbing amt modtog Estvad-Rønbjerg kommune, der var en del af Skives opland, og en del af Grove kommune omfattende Karup flyveplads og Kølvrå, der hørte naturligt sammen med Karup, medens det gamle Viborg amt til Århus amt afgav dels nogle østlige områder, der hørte sammen med Langå og Randers kommune (Ø. Velling-Helstrup-Grensten og Houlbjerg-Granslev kommuner samt Langå og Torup sogne og en del af Vellev kommune), dels mod syd 7 kommuner (Funder, Balle, Gødvad, Kragelund, Serup, Sejling-Sinding og Lemming), der hørte til Silkeborgs opland.

For Thisted amts vedkommende blev der afgivet Thorup-Klim, Vust, Fjerritslev, Hjortdal og Kettrup-Gøttrup kommuner til den nye Fjerritslev kommune i Nordjyllands amt, medens den nye Thyholm kommune, der opstod ved sammenlægning af Hvidbjerg-Lyngs, Søndbjerg-Odby og Jegindø kommuner, blev afgivet til Ringkjøbing amtskommune på grund af området tilhørsforhold til Struer.

V. Vurdering af kommunalreformen. Langå-undersøgelsen.

Efter at kommunalreformen er blevet gennemført, har der naturligvis været en meget omfattende offentlig debat om dens virkninger,

Indenrigsminister H.C. Toft (kons.). Valgt som folketingsmand i Thisted-kredsen 1957-75, indenrigsminister 1969-71 efter Poul Sørensens død. Udfærdigede i februar 1970 bekendtgørelsen om landets fremtidige kommunale inddeling.

og specielt har mange naturligvis prøvet at tage stilling til, om den har været til gavn eller ej for indbyggerne i landets mange kommuner. Formålet med reformen var først og fremmest at skabe en kommuneinddeling, der gjorde, at kommunernes geografiske grænser kom til at svare til det område, der allerede forinden ved lovgivning på andre områder var skabt navnlig for skoler. Kommunernes grænser skulle afledes af kommunernes opgaver.

Men dernæst ønskede man især gennem kraftigere og bedre udstyrede kommuner at skabe mulighed for en øget udlægning af opgaver fra staten til kommunerne, hvad der i årene efter 1970 er blevet gennemført ved en lang række ændringer inden for navnlig den sociale lovgivning og sygehuslovgivningen. Dette synspunkt blev understreget ved de dengang hyppigt fremhævede ord »større og mere bærekraftige kommuner«, der fremhævede effektivitet som en vigtig målsætning.

I 1970'erne er meget af den offentlige debat gået i helt andre baner. Trivsel, miljø og størst muligt nærdemokrati med mindst mulig afstand mellem borger og den myndighed, der bestemmer over borgernes forhold, har været idealer, der er kommet meget mere frem i for-

grunden. De har gjort, at nogle sætter spørgsmålstegn ved det, der skete i 1970.

I folketinget er med bred politisk tilslutning gennemført en lov om kommuneplanlægning af 26. juli 1975, hvis helt gennemgående tema er en understregning af, at planen skal sigte mod en udvikling, der er »gunstig for befolkningens trivsel«, og hvor vigtigt det er at få så vidt muligt alle interesserede parter vækket til debat om kommunens planer.

Disse ideer har — tit til stor bekymring for dem, der i øvrigt er gået ind for nærdemokratiet — også givet vind i sejlene for mange grupper, der tænker i helt andre baner end det officielle Danmark. De har på en særdeles bevidst måde vendt ryggen til ideerne om effektivitet og vækst og forsøgt at trives under utraditionelle livsformer. Lige fra »Christiania« i København til Frøstruplejren i Viborg amt eksperimenteres der med små samfund, der allerede har eksisteret en årrække, og under meget vekslende former.

Denne trivselsdebat har naturligvis også i høj grad været ført på det kommunale område, hvor man har ønsket at vide, i hvor høj grad kommunalreformen er stemmende med disse idealer, og der er grund til at nævne, at den mest dybtgående af de videnskabelige undersøgelser, der er foretaget på dette område, har fundet sted i Langå kommune. Den ligger ganske vist nu i Århus amt, men størstedelen af dens befolkning kom fra det gamle Viborg amt, og den grænser stadig til det nye Viborg amt.

Det var en kommune, der opstod efter betydelige fødselsvanskeligheder, fordi der blandt de forskellige sognekommuner, der blev lagt sammen til Langå kommune, herskede vild uoverensstemmelse om, hvordan grænsedragningen skulle finde sted. Hertil kom den specielle vanskelighed, der skyldes, at Gudenåen deler den i 2 geografisk skarpt adskilte dele.

Byrådet i Langå, der følte de vanskeligheder, der fandtes i den nye kommune på grund af en manglende sammenhæng, bad derfor Institut for Statskundskab ved Århus universitet om at undersøge, i hvilken grad det var lykkedes at skabe sammenhæng i den nye kommune.

Undersøgelsen, der blev foretaget med bistand af professor, dr. jur. Poul Meyer og hans 2 medarbejdere, Ole Nørgaard Madsen og Søren Winter, koncentrerede sig om 4 hovedspørgsmålet:

- 1) I hvilken grad er det lykkedes at skabe sammenhæng i den nye Langå kommune efter kommunesammenlægningen i 1970?
- 2) Hvad forstås ved nærdemokrati, og hvad indebærer nærdemokrati for en kommune som Langå?
- 3) Hvordan er kontakten mellem borger og kommune, og hvordan kan den tænkes forbedret og forøget?
- 4) Hvordan påvirkes forholdet mellem borger og kommune af myndigheder uden for kommunen?

Materialet til undersøgelsen blev indsamlet i foråret 1975, og der er i 1976 og 1977 blevet publiceret en sammenfattende rapport og 4 del-rapporter på grundlag af materialet.

Undersøgelsen, der var meget dybtgående, omfattede 4 af 10 sogne i kommunen, hvor 201 borgere ved interview hver svarede på 144 spørgsmål.

Med hensyn til det spørgsmål, som måske i nærværende forbindelse er mest afgørende, nemlig om borgernes vurdering af kommunesammenlægningen, viste det sig, at reformen i Langå ganske overvejende blev bedømt negativt. Kun 16% af de adspurgte mente, at fordelene overvejede ulemperne, medens 37% mente, at ulemperne vejede mest, og 14% mente, at fordele og ulemper opvejede hinanden. Mindst var utilfredsheden i selve Langå sogn (procenterne var her 20, 31 og 8), men også her med betydelig overvægt til utilfredshed.

Byrådet havde altså ret i sin formodning om, at kommunens borgere fornemmede, at det har været besværligt i dette ganske vist specielt vanskelige tilfælde at skabe en rimelig fællesskabsfølelse i kommunen. Hovedkonklusionen af rapporten var, at det ikke var lykkedes at gøre Langå kommune til en harmonisk fungerende enhed og helhed i løbet af de første 5 år siden kommunesammenlægningen i 1970. Denne konklusion gjaldt, hvad enten man som mål for sammenhæng valgte 1) fællesskabsfølelsen i storkommunen, 2) følelsen af tilknytning til Langå kommune i forhold til eget sogn og den største by i nabokommunen, eller 3) vurderingen af fordele og ulemper ved kommunesammenlægningen.

Rapporterne kommer i øvrigt ind på en række midler til opnåelse af større kontakt imellem byråd og befolkning, såsom øget information, herunder borgermøder, og oprettelse af lokalråd.

Det må imidlertid understreges, at de ret mistrøstige resultater, man kom til i Langå kommune, formentlig næppe er repræsentative for landet som helhed — begyndelsvanskelighederne var exceptionelt store, og det man kunne kalde »den indre nødvendighed« af at oprette en kommune med netop den afgrænsning var lille.

Der kan i denne forbindelse nævnes, at der af Karl-Henrik Bentzon og Ole Nørgaard Madsen i første halvår af 1974 ved spørgeskemaer blev foretaget en landsmfattende kommunalpolitikerundersøgelse i provinskommunerne, hvor 987 af de i perioden 1970-74 virkende kommunalpolitikere fik stillet en lang række spørgsmål, der skulle belyse kommunalreformens virkninger på kommunalpolitikernes arbejdsforhold.

Den viser, at den nye administrative inddeling er blevet vel modtaget eller i hvert fald accepteret af de kommunalpolitikere, som blev valgt ind i de nye kommunalbestyrelser i 1970. 2/3 af de adspurgte fandt, at fordelene ved kommunesammenlægningerne i deres kommune var større end ulemperne, og mindre end 1/10 så ulemperne som større end fordelene. Hertil kan føjes, at det også i Langå var således, at kommunalpolitikere i 1975 vurderede forholdene i den nye kommune mere positivt end borgerne som helhed gjorde det.

Bilag

VIBORG AMTSKOMMUNE (17 kommuner) fra 1. april 1970.
Uddrag af: Kommuneinddelingen april 1970. Befolkning og areal.
Kommunallovkommissionens sekretariat i marts 1970.
Folketal pr. 1. januar 1969: 220.101. — Areal i ha: 411.940,7.

<i>Hidtidige kommune</i>	<i>Tidl. amtskomm.</i>	<i>Areal i ha</i>	<i>Folketal 1/1 1969</i>
<i>Bjerringbro kommune:</i>			
Skjern sogn	Viborg	2.625,0	641
Bjerringbro (÷ del til Tjele)	Viborg	6.129,7	6.391
Mammen (+ del til Tjele)	Viborg	1.716,6	653
Vindum	Viborg	3.810,0	2.035
Højbjerg-Elsborg	Viborg	2.905,0	1.230
Sahl-Gullev	Viborg	3.536,1	879
Del af Ørum-Viskum-Vejrum.	Viborg	...	...
Del af Hvorslev-Gerning	Viborg	140,0	48
		<hr/>	<hr/>
		20.862,4	11.877
<i>Fjends kommune:</i>			
Del af Kobberup-Feldingbjerg- Gammelstrup	Viborg	4.778,5	2.115
Vridsted-Fly	Viborg	4.001,6	1.172
Del af Vroue-Resen	Viborg	5.056,1	1.258
Daugbjerg-Mønsted-Smollerup	Viborg	8.188,9	1.792
Nr. Borris sogn	Viborg	1.645,4	698
		<hr/>	<hr/>
		23.670,5	7.035
<i>Hanstholm kommune:</i>			
Hanstholm (÷ del til Thisted)	Thisted	11.303,6	3.237
Tømmerby-Lild	Thisted	8.248,4	1.491
Del af Nors-Tved	Thisted	...	...
		<hr/>	<hr/>
		19.552,0	4.728
<i>Hvorslev kommune:</i>			
Del af Hvorslev-Gerning	Viborg	3.748,4	1.920
Sdr. Vinge sogn	Viborg	1.179,0	474
Vejerslev-Aidt-Thorsø	Viborg	3.513,4	2.129
Vellev (+ del til Langå)	Viborg	2.356,9	1.100
V. Velling sogn	Viborg	1.758,0	538
		<hr/>	<hr/>
		12.555,7	6.161

Karup kommune:

Del af Ravnsbjerg	Viborg	684,1	510
Frederiks	Viborg	6.948,4	2.258
Karup	Viborg	2.650,0	1.775
Del af Vroue-Resen	Viborg	1.960,0	216
Del af Grove	Ringkjøbing	3.882,9	1.711
		<hr/>	<hr/>
		16.125,4	6.470

Kjellerup Kommune:

Kjellerup	Viborg	1.330,1	3.503
Sjørslev	Viborg	2.722,1	1.262
Levring	Viborg	1.979,3	727
Hinge	Viborg	2.051,5	795
Grønbæk	Viborg	3.388,2	1.953
Vinderslev	Viborg	3.180,5	1.516
Vium	Viborg	2.145,1	877
Thorning	Viborg	8.831,1	2.459
		<hr/>	<hr/>
		25.627,9	13.092

Morsø kommune:

Nykøbing Mors	Thisted	987,0	8.793
Sejerslev-Ejerslev-Jørsby	Thisted	3.546,0	1.562
Flade-Sdr. Dråby	Thisted	1.870,0	941
Alsted-Bjergby	Thisted	1.555,0	671
Solbjerg-Sundby	Thisted	2.267,4	1.338
Dragstrup-Skallerup	Thisted	1.529,9	568
Galtrup-Øster Jølby	Thisted	1.749,9	1.039
Tødsø-Erslev	Thisted	2.517,4	1.560
Lødderup-Elsø	Thisted	3.098,6	1.451
Frøslev-Møllerup	Thisted	1.809,9	814
Tæbring-Outrup-Rakkeby	Thisted	2.674,2	973
Ljørslev-Ørding	Thisted	2.388,6	911
Vejerslev-Blistrup	Thisted	2.783,5	1.073
Ø. Assels-V. Assels	Thisted	2.607,0	1.265
Karby-Hvidbjerg-Redsted	Thisted	5.382,6	2.324
		<hr/>	<hr/>
		36.767,0	25.283

Møldrup kommune:

Ulbjerg-Lynderup	Viborg	5.991,4	1.296
Låstrup-Skals	Viborg	4.703,9	1.997
Tostrup-Roum	Viborg	4.772,1	1.774
Klejtrup	Viborg	2.833,1	1.005
Hersom-Bjerregrav	Viborg	2.899,1	836
		<hr/>	<hr/>
		21.199,6	6.908

Sallingsund kommune:

Nautrup-Sæby-Vile	Viborg	3.278,3	1.943
Durup-Tøndering	Viborg	1.638,8	1.477
Roslev	Viborg	820,8	1.269
Rybjerg	Viborg	1.462,2	324
Hjerk-Harre	Viborg	2.746,1	990
		<hr/>	<hr/>
		9.946,2	6.003

Skive kommune:

Skive	Viborg	3.160,4	17.531
Hem-Hindborg-Dølby	Viborg	3.016,5	1.129
Estvad-Rønbjerg	Ringkjøbing	5.387,4	1.004
Højslev-Dommerby-Lundø	Viborg	5.194,9	2.775
Ørslevkloster	Viborg	3.330,5	1.057
Ørum	Viborg	1.560,7	290
Del af Kobberup-Feldingbjerg- Gammelstrup	Viborg	1.370,0	751
		<hr/>	<hr/>
		23.020,4	24.537

Spøttrup kommune:

Rødding	Viborg	2.694,2	1.439
Krejbjerg	Viborg	1.938,8	496
Oddense-Otting	Viborg	2.458,4	804
Balling-Volling	Viborg	1.979,3	1.034
Brøndum-Hvidbjerg	Viborg	2.211,9	669
Håsum-Ramsing	Viborg	2.638,3	1.002
Lem-Vejby	Viborg	2.550,8	1.071
Lihme	Viborg	2.473,4	871
		<hr/>	<hr/>
		18.945,1	7.386

Sundsøre kommune:

Thise	Viborg	1.477,4	548
Fuur	Viborg	2.228,6	1.387
Selde-Åsted	Viborg	3.685,5	1.511
Junget-Thorum	Viborg	2.933,3	1.104
Grinderslev-Grønning	Viborg	3.920,4	1.458
Jebjerg-Lyby	Viborg	2.898,2	1.633
		<hr/>	
		17.143,4	7.641
		<hr/>	

Sydthy kommune:

Vestervig-Agger	Thisted	6.729,2	2.532
Visby-Heltborg	Thisted	2.362,0	696
Hvidbjerg-Ørum-Lodbjerg	Thisted	7.709,2	745
Bedsted-Grurup	Thisted	3.167,9	1.882
Hassing-Villerslev	Thisted	2.133,4	790
Skyum-Hørdum	Thisted	2.733,1	1.639
Hurup	Thisted	1.485,5	2.527
Helligsø-Gettrup	Thisted	1.758,7	642
Boddum-Ydby	Thisted	4.049,6	1.387
		<hr/>	
		32.128,6	12.840
		<hr/>	

Thisted kommune:

Østerild	Thisted	3.650,0	759
Øsløs-Vesløs-Arup	Thisted	5.181,4	1.574
Hunstrup	Thisted	1.947,8	507
Nors-Tved (+ del til Hanstholm)	Thisted	6.164,7	1.503
Thisted	Thisted	751,5	8.760
Vang-Tvorup	Thisted	6.339,0	567
V.Vandet-Ø.Vandet	Thisted	4.980,4	491
Skinnerup	Thisted	864,0	302
Hillerslev-Kaastrup	Thisted	4.018,5	1.302
Sennels	Thisted	2.244,9	887
Tilsted	Thisted	854,2	1.302
Sjørring-Torsted	Thisted	3.335,0	1.600
Skjoldborg-Kallerup	Thisted	2.017,4	860
Harring-Stagstrup	Thisted	2.164,2	1.443
Sønderhå-Hørsted	Thisted	2.533,0	600

Nørhå	} sml.pr. 1/4 1969	Thisted	3.401,4	624
Snedsted		Thisted	1.990,2	1.994
Hundborg-Jannerup		Thisted	5.040,3	1.972
Thisted landsogn		Thisted	936,4	1.926
Del af Hanstholm		Thisted	...	0
			<hr/>	<hr/>
			58.414,3	28.973

Tjele kommune:

Rødding-Løvel-Pederstrup	Viborg	7.271,6	1.616	
Vammen-Lindum-Bigum	Viborg	5.723,6	1.443	
Tjele-Nr. Vinge	Viborg	3.269,2	669	
Vorning-Kvorning-Hammershøj	Viborg	5.201,4	1.926	
Ørum-Viskum-Vejrum				
(+ del til Bjerringbro)	Viborg	5.634,3	2.185	
Del af Bjerringbro	Viborg	...		
Del af Mammen	Viborg	...	...	
			<hr/>	<hr/>
			27.100,1	7.839

Viborg kommune:

Viborg	Viborg	5.610,2	25.387	
Viborg-Gråbrødre landdistrikt	Viborg	324,6	55	
Del af Ravnsbjerg	Viborg	7.997,4	2.495	
Asmild-Tapdrup	Viborg	3.101,9	3.249	
Vinkel	Viborg	2.263,4	603	
Sdr. Rind	Viborg	1.479,3	600	
Almind	Viborg	2.151,6	688	
Vorde-Fiskbæk-Romlund	Viborg	5.004,2	1.902	
Tårup-Kvols sogne	Viborg	3.344,9	636	
			<hr/>	<hr/>
			31.277,5	35.615

Aalestrup kommune:

Aalestrup	Viborg	11.423,4	5.244	
Vesterbølle	Viborg	2.527,0	534	
Gedsted-Fjeldsø	Viborg	3.654,2	1.935	
			<hr/>	<hr/>
			17.604,6	7.713

Total		<hr/>	<hr/>
		411.940,7	220.101

LITTERATURFORTEGNELSE:

P. F. Schou: Landkommunernes Forfatning og Styrelse, København 1881

P. F. Schou: Købstædernes Forfatning og Styrelse, København 1901.

Hans H. Worsøe: De gamle amters tilblivelse. Arkiv, 3. bind nr. 2, 1970, p. 151

Kommunallovkommissionens og kommunalreformkommissionens betænkninger. navnlig:

Byer og kommunegrænser, Vejle by, 1962.

Amtskommuner og købstæder, Fyns-undersøgelsen, 1963.

Kommuner og kommunestyre. Betænkning afgivet af kommunallovkommissionen, København 1966.

Nye amtskommuner, kommunalreformkommissionen 1968.

Nye amtskommuner. Amtsrådenes møde med kommunalreformkommissionen den 15. august 1968 i Randers.

Amtskommuner — befolkning, opgaver, økonomi, oplande. Kommunalreformkommissionens sekretariat. Landsplanudvalgets sekretariat. København 1968.

Undersøgelser af de enkelte amtskommuner fra tiden inden 1970. Navnlig Holbæk-undersøgelsen 1962, Thisted-undersøgelsen 1965 og Viborg-undersøgelsen 1965, revideret 1968.

Langå-undersøgelsen, Rapporter udarbejdet ved Institut for Statskundskab, Århus Universitet. Navnlig: Poul Meyer, Ole Nørgaard Madsen og Søren Winter: Borger og kommune, Langå. Forlaget Politica, Århus, 1976.

Karl-Henrik Bentzon og Ole Nørgaard Madsen: En spørgeskemaundersøgelse af danske kommunalpolitikeres arbejdsvilkår 1970-74. Institut for samfundsfag, København. Forskningsrapport 1976/6.

PS. En tilsvarende artikel, der i højere grad tager sigte på det gamle Viborg amts forhold, findes i: »Fra Viborg amt 1978«, side 175.

Falske penge

Efter Hillerslev herreds tingbog 1681, 12. juli

VED TORSTEN BALLE

Borgmester Jørgen Hansen af Horsens har på sin fæstebonde Anders's vegne i Hjardemål ladet stævne Christen Pedersen Munkholm, søn af Peder Christensen Munkholm i Munkholm i Resen Sogn i Harsyssel. Der er også stævnet vidner.

Anders Niensens kone, Johanne Christensensdatter, vidnede at Christen Munkholm kom ind i deres hus og havde en rytter med sig. Han ville købe to grå hesteploge, men hendes mand lå i sengen, ganske udmattet efter langvarig svaghed, og han sagde, at han ikke kunne sælge dem før dagen efter. Så kunne han tilkalde en nabo, som kunne tage mod pengene, for hans kone kunne ikke på grund af alderdom og den mørke nat kende pengene.

Christen Munkholm svarede, at han ikke ville gå ud af huset, før han havde købt plagene, som han bød 36 daler for. Konen måtte give dem brændevin og øl og havre til hestene. Så sendte de bud til en nabo, Just Hansen, som boede tæt ved, og bad om han ville komme og se på pengene, men han svarede, at det var nat, og han var færdig til at gå i sin seng. Så gik Christen Munkholm og rytteren selv om til Just Hansen og bad ham følge med, hvor sent det så var, og det gjorde han. Da lyset blev tændt, talte Christen Munkholm 36 daler op på bordet. De 36 daler var i grov mønt, en-daler-stykker. Men selv om lyset var tændt, kunne Just Hansen ikke ret skønne på samme penge, men bar nogen tvivl om dem. Derfor bar han dem hen til Anders Nielsen i sengen og spurgte om pengene var onde, eller om der ikke var en ond skilling imellem.

Det kunne den gamle mand ikke afgøre, og derfor bar Just Hansen dem til bordet igen og spurgte Christen Munkholm, om der ikke var noget galt ved de penge. Han svor, at pengene var gode nok, og Anders Nielsen tog dem så til sig og gemte dem, men da de siden ville give dem ud, måtte de tage dem tilbage som falsk mønt. Pengene blev vist frem for retten, og vidnerne svarede, at de 36 daler var de samme, som Christen Munkholm havde givet Anders Nielsen. En seddel fra præsten i Hjardemål, hr. Peder Nielsen, blev nu lagt frem i retten. I den skrev præsten, at Christen Munkholm var kommet til

ham og ville købe heste og stude, men da han ikke havde nogen at sælge, var Christen Munkholm og rytteren redet om til Anders Nielsens. Da præsten nogle dage efter besøgte den syge Anders Munkholm, viste hans kone ham de penge, de havde fået, og da var der 36 daler i falsk mønt.

Niels Christensen i Arup kom nu frem i retten og viste nogle penge frem, som Christen Munkholm havde givet ham for nogle høveder. Også disse penge havde vist sig at være falske.

Parterne begærede, at retten ville tage de falske penge under forsegling, hvad der også skete.

Dialektforskeren Torsten Balle

Meddelsen om Torsten Balles pludselige død gjorde et dybt indtryk på os, hans venner på Institut for jysk sprog- og kulturforskning ved Aarhus Universitet.

Da vi i årene efter krigen prøvede at sætte gang i arbejdet med en grundig udforskning af de jyske dialekter, var vi klar over, at Thy var et af de forsømte områder. Jeg foretog i 1947 nogle undersøgelser i Sydthy og fortsatte i sommerferierne 1953 og 1954 på Hanstholm. Jeg slog mig ned i Ræhr og fandt her mange meget gamle og udmærkede meddelere, men trods al flid mærkede jeg, at jeg havde store vanskeligheder med det mærkelige fænomen, at thyboerne har fire selvlyde i de rækker, hvor rigssproget kun har tre: i, e, æ og u, o, å, man har med andre ord to slags e og to slags o, der tilmed bliver ændret efter lyde foran og bagefter. Her kom det mig nu meget tilpas, at lærer Torsten Balle i Torsted i 1953 meldte sig til professor Peter Skautrup og tilbød sin hjælp både med hensyn til stednavne og dialektord. Det viste sig, at vi her havde fundet en mand, der, foruden at han var indfødt og stadig talte dialekten, også var fuldt uddannet i lydskrift og istand til at høre de fine forskelle i dialektens lyde. Han var til daglig omgivet af dialekttalende. Både hans kone og hans tre døtre talte den, og svigermor, der boede i huset, repræsenterede den ældre dialektform. Det blev snart klart, at vi trygt kunne overlade hele arbejdet med thybomålet til ham.

Jeg traf ham første gang i 1954, da han opsøgte mig i Ræhr, og vi blev hurtigt venner. Han assisterede mig med optagelser på bånd, og jeg blev klar over, at den lille venlige og beskedne mand kendte til

alle enkeltheder i den gamle bondekultur, og at han var glimrende til at udsøge de gamle på deres eget sprog.

I de mange år, der fulgte, passede han støt arbejdet med at opbygge en alfabetisk seddelsamling over hele dialekten i Torsted og Sjørring, alle sedler bragte eksempler på ordenes brug i vendinger og oversættelser til rigssproget. Og efterhånden supplerede han også denne hovedsamling med ord eller udtaleformer fra andre dialekter i Thy.

Med stor omhu fandt han frem til gamle i forskellige egne, som sad inde med specialviden. Han skaffede sig introduction til dem og indfandt sig så hos dem med sin båndoptager og spurgte ud. Derefter sad han hjemme og lyttede tålmodigt til båndene og skrev det sagte ud i lydskrift og lavede på andre maskinskrevne ark oversættelser til rigssproget med kommentarer. Det blev til et omfattende arbejde på mange sider. Et lille udvalg af disse tekster blev fra 1965 trykt i Historisk Årbog for Thisted amt under titlen »Tybosnak«.

Men samtidig udvidede Torsten Balle stadig sine interesseområder. Fra 1957 indeholdt næsten hvert bind af årbogen et eller flere lokalhistoriske eller personalhistoriske bidrag fra ham. Hans alsidige kendskab til ældre folkeliv og hans skarpsindighed førte her til mange lødige resultater. Og ved siden af alt dette overkom han også at grundlægge og lede Thisted byhistoriske Arkiv og i de senere år at være redaktør af årbogen.

Den dag i sommer, da underretningen om Torsten Balles død nåede os i Århus, forsøgte vi at danne os et foreløbigt overblik over alt det, som Instituttet i tidens løb havde modtaget fra ham. Hans ordsamling fra Thy rummer ca. 20.000 store tæt beskrevne sedler. Og fra hans udskrift af båndoptagelserne fra ca. 20 sogne har vi selv fået udskrevet over 23.000 sedler. Det var den dag bevægende at stå med en særskilt bunke sedler i hånden, modtaget med den sidste sending fra ham. Den omfattede særlige forhold i Thydialekten vedrørende grammatik og ordføjning, fine iagttagelser gjort gennem mange år. Torsten Balle havde hermed øjensynligt beskikket sit bo. Den bunke var en sidste hilsen til os.

Blandt alle de tusinder af meddelere, vi har haft rundt om i Jylland igennem de sidste 25 år, ragede han op som den flittigste, den mest perfekte. Hans mage finder vi aldrig igen.

*Niels Åge Nielsen,
professor.*

Ved Torsten Balles død

Den 24. maj døde Torsten Balle i en alder af 78 år. Han havde i over er halvt århundrede været organist ved Thorsted Kirke — i en årrække tillige kirkesanger. Han havde virket ved gudstjenesten Kristi himmelfartsdag, var oplagt og glad. Om aftenen blev han dårlig, en læge blev tilkaldt, men der var intet at stille op. Den hjertesygdom, han havde mærket til nogle år tidligere, gjorde ende på hans liv.

Meget nåede han at udrette — ikke blot i kirke og skole. I 1937 kom han i bestyrelsen for Museet for Thy og Vester Han Herred og for Historisk Samfund efter overretssagfører Billeskov Jansen (fader til professor F. J. Billeskov Jansen.) I 1942 kom han i redaktionen for Historisk Årbog.

Da Thorsted Skole blev nedlagt, valgte Torsten Balle at sige lærergerningen farvel for helt at hellige sig det lokalhistoriske arbejde. Han tog i 1966 initiativ til oprettelse af Byhistorisk Arkiv i Thisted og ledede det til sin død.

Hans bidrag til Historisk Årbog var af høj karat. På Dansk historisk Fællesforenings årsmøde i Helsingør i august 1977 opnåede han den ære at få tildelt årbogsprisen for en treårig periode. Prisen blev delt mellem to fra Thy, Torsten Balle og Mette Fastrup. Under en omtale af Torsten Balles virke sagde formanden for Dansk historisk Fællesforening, dr. phil. Vagn Skovgaard-Pedersen, at Balle — som ikke var til stede — var en trofast og flittig medarbejder inden for lokalhistorien. En del af hans artikler kunne ligefrem samles til en føljeton over Thisted Bys historie. Endvidere nævntes Torsten Balles indsats med at samle ord på thymbomål.

I 42 år høstede museet i Thisted gavn af Torsten Balles indsats. Hans omfattende kendskab til den lokale kulturhistorie, til personer og genstande, var af stor værdi for skiftende bestyrelser og for personalet på museet. Han havde blandt andet et indgående kendskab til ure og urmagere fra vor landsdel og blev altid taget med på råd, når der forelå tilbud på en »Bornholmer« fra Thy.

Torsten Balles indsats blev til gavn for mange. Museumsbestyrelsen mindes ham i taknemlighed.

Jørgen Miltersen

Museet for Thy og Vester Hanherred

Museet åbnede 30. maj en ny museumsafdeling i Hanstholm, indrettet i bygningerne omkring fyret samt i en af de gamle kanonstillinger. I udstillingerne på fyret er der lagt vægt på at fortælle dels om naturen, dels om fiskeriet, samt det gamle og det nye Hanstholm. Tanken bag udstillingen har været at give såvel fastboende som gæster et indblik i og forståelse for det fantastiske naturområde, der udgør ikke bare en stor del af Hanstholm kommune, men det meste af Thy.

I østfløjen er der indrettet en afdeling om vejlerne og reservatet, der bl. a. skal give baggrunden for deres opståen, og hvorfor netop de dyr og planter vokser der. I vestfløjen fortælleres om områdets geologi og det gamle kystfiskeri. I hovedbygningen vises det gamle og det nye Hanstholm. Der fortælleres om havnebyggeriet og om den nye by, der er opstået som følge af havnen. En anden vigtig begivenhed i Danmarks og ikke mindre i Hanstholms historie var den tyske besættelse fra 1940-45. Hele Hanstholms befolkning blev tvangsforflyttet og den tyske værnemagt anlagde et stort befæstningsanlæg, hvis spor stadig ses i og omkring Hanstholm.

Begrundelsen for at indrette en af kanonstillingerne til museum og at påbegynde indsamling af effekter og dokumentationsmateriale over perioden er bl. a. som ovenfor nævnt, at besættelsen greb så dybt

Træskål, fundet i Kollerup-koggens last.

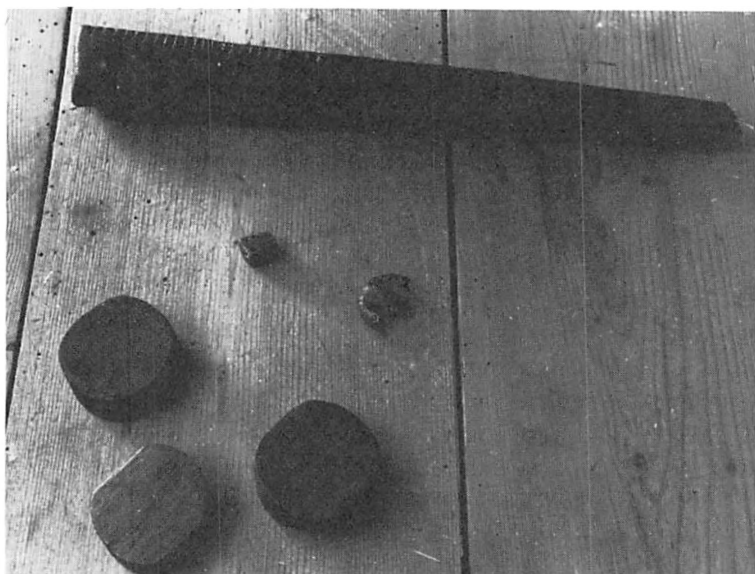
ind i Hanstholms historie og samtidig, da det ikke er gjort tidligere, at prøve at give en nøgtern redegørelse for, hvordan dette byggeri fra den ene ende af Europa til den anden var muligt, og hvilken brik Hanstholm var i tyskerne store spil.

Der er til supplerung af udstillingerne i Hanstholm udarbejdet forskellige foldere.

Udover åbningen af de store udstillinger i Hanstholm, har der ikke fundet nogen speciel udstillingsvirksomhed sted. Der er med støtte af Sparekassen Thy udgivet en bog om Thisted: »Bybevaring i Thisted«. Museumspædagogen har med støtte fra Sparekassen lavet drejebog til en film om gamle landbrugsmetoder »Da hestekraft var heste« og har sammen med Teknisk Skole lavet et lærerhæfte og en lysbilledserie om smedehåndværk. Han er nu igang med en lignende serie om kurvefletning.

Museet har indledt et godt samarbejde med foreløbig Vang-Tvorup og Sønderhå Borgerforening om indsamling af gamle billeder.

Museet fik 1. august en ny arkæologisk medarbejder, som har foretaget en række besigtigelser og tre større undersøgelser. Der er udgravet en stor frigivet høj hos gårdejer Holger Poulsen, Skjoldborg. Højen indeholdt to stensatte grave over hinanden fra enkeltgravskulturen ca. 2.000 år f. Kr. Der er formodentlig tale om kvindegave, da gravgodset består af ravperler. Hos gårdejer Ole Høegh, Tilsted, er der undersøgt en stor og meget kompliceret overløjet høj ca. 25 m i diameter og ca. 1 m høj. Højen har rummet flere begravelser. Der er tidligere udgravet et par små stenkister, og ved museets undersøgelse kom der, udover centralgraven, yderligere 3 grave: en stor mandslang stenkiste, en mindre stenkiste og en urnebegravelse. Urnegraven og centralgravens indhold er taget op som præparat og overdraget konservatorerne, så indholdet kendes endnu ikke. Den lille stenkiste var tom, hvorimod den mandslange kiste var ganske rig. Gravgodset bestod her af en gulds spiraløring, et bronzearmbånd, en bronzedolk samt lidt bronzerester. Selve højen har også haft en ganske særlig konstruktion. Højen har været brugt som gravplads gennem flere hundrede år. Den ældste grav er fra begyndelsen af ældre bronzealder, d.v.s. godt 3.000 gammel. Endelig er der foretaget en prøvegravning på en velbevaret boplads fra romersk jernalder hos gårdejer Laurits Vestergård, Sjørring.

Terning, beslag og spillebrikker, der fortæller om tidsfordriv i Kollerup-koggen. Øverst en stællepind, hvorpå man med hak i træet muligvis har holdt tal på skibets dage til søs.

Der er fortsat blevet arbejdet med Kollerupkoggen. Alle løsfundene er færdigt konserverede og alle skibsdelene er nu tegnet op i 1:1. Tegningerne beløber sig til alt i alt 500 løbende meter. Der arbejdes nu med forskellige muligheder for at få skibet konserveret — metoden findes — og få bygget et hus til det.

Der arbejdes stadig på at bringe de forskellige registre a jour. Registreringen af sølvsamlingen er netop afsluttet, og der arbejdes nu på tekstilsamlingen.

Da vi nu regner med at have fået blivende magasin på det gamle uldspinderi, er der påbegyndt en meget tiltrængt nykonservering og revision af hele nyere tids samlingen. Tre flytninger er ikke gået sporeløst hen over tingene.

Museets samlinger er også i år blevet suppleret og forbedret med en lang række gaver — én af dem, et meget interessant ur fremstillet af Bertel Andersen, Bedsted, er nærmere beskrevet andet steds i årbogen.

Museets samlede besøgstal kommer i år til at ligge på ca. 40.000.

Jette Kjær.

Morslands historiske Museum

Dueholm Kloster

Med udgangen af 1978 måtte museet sige farvel til sin trofaste kusto-
depar gennem mange år, Mary og Jens Chr. Jensen, Nykøbing. Som
afløser ansattes Frits Jensen, Ejerslev, og Joan Hansen, Fredsø, som
faste kustoder. Samtidigt udvidedes åbningstiden til seks timer året
rundt.

Ansættelserne kom i stand ved samarbejde med Morsø Kommune
omkring »Loven om langtidsløst arbejde«.

I samme forbindelse ansattes endnu en medarbejder, Børge Ve-
ster, Ørding, som registrator. Dermed skulle museets ønske om åb-
ningstider og fast mandskab på de vigtige publikumsmæssige poster
være tilgodeset — forudsat at man fra kommunalt hold vil følge
»jobtilbudslovens« intentioner om varigt arbejde udover de lovbudne
ni måneder.

Igen i år vil antallet af særudstillinger nå op på ti, hvoraf de to stør-
ste og vigtigste var »Nykøbing og Jante«, der sammenstillede det Ny-
købing, som vi ud fra lokalhistorien kender, og den by, »Jante«, som
forfatteren Aksel Sandemose brugte i sine bøger. I den anden udstil-
ling vises Chr. Fr. Bayers kunstneriske indtryk fra Sydmons fra hans
ophold her i tiden 1900-1909.

Den faste tradition — foredragsrækken »Aftener på Dueholm« —
har igen i år budt på en lang række meget spændende tilbud. Ræk-
ken omfatter i år tolv foredrag med emner fra arkæologien, historien,
naturvidenskaben, kunsten og religionen.

Der er foretaget en lang række større og mindre undersøgelser og
besigtigelser over hele øen. I forsommeren udgravedes dele af en
langhøj, som viste sig at indeholde bl.a. en jættestuetomt samt nogle
sekundære dolkgravbegravelser. I øjeblikket foretager museet en un-
dersøgelse af tomten under »Kæretmagerens Hus« i Nykøbing Mors.
Foreløbig er der påvist et garveri fra omkring 1850, tomten fra et
1600-talshus samt de første rester af den middelalderlige Sct. Jørgens
vandmølle.

Museet har i årets løb modtaget en lang række gaver, bl.a. fra
Skarregård, kæretmager Sørensen, snedker Knud Kristensen og mø-
belsnedker Henry Rasmussen.

Med støtte fra Statens Museumsnavn er museets to »julestjerner«

blevet konserveret på Konserveringsværkstedet i Grønbæk. I samlingerne har forvalteren forsat det daglige vedligeholdelses- og konserveringsarbejde. Besøgstallet i 1979 forventes at blive ca. 8.000. Iøvrigt er museet engageret i en lang række projekter indenfor Morsø Kommune, bl.a. Bevaringsplanen for Mors, Kulturelt Samvirke, Skarregårds anvendelse og mulige beskæftigelsesarbejder for unge arbejdsløse og langtidsledige.

Per Noe

Thisted byhistoriske Arkiv

På grund af de meget anstrengte pladsforhold på Thisted Bibliotek blev det i efteråret 1978 besluttet at flytte arkivet fra det snævre kælderlokale på biblioteket til J.P. Jacobsens Hus. Flytningen fandt sted i december måned, og i januar 1979 åbnede arkivet i nye lokaler ved en lille reception.

Uden at glemme de gener, som denne forandring betyder for det daglige arbejde, (hvor afstanden til bibliotekets håndbogsamling, til den ældre historiske litteratur og til lokalsamlingen — med det trykte materiale om Thisted by og omegn — gør arbejdet noget usmidigt), har placeringen i J. P. Jacobsens Hus givet væsentligt forbedrede pladsforhold til gavn og glæde for såvel arkivets benyttere som for arkivets interne arbejde.

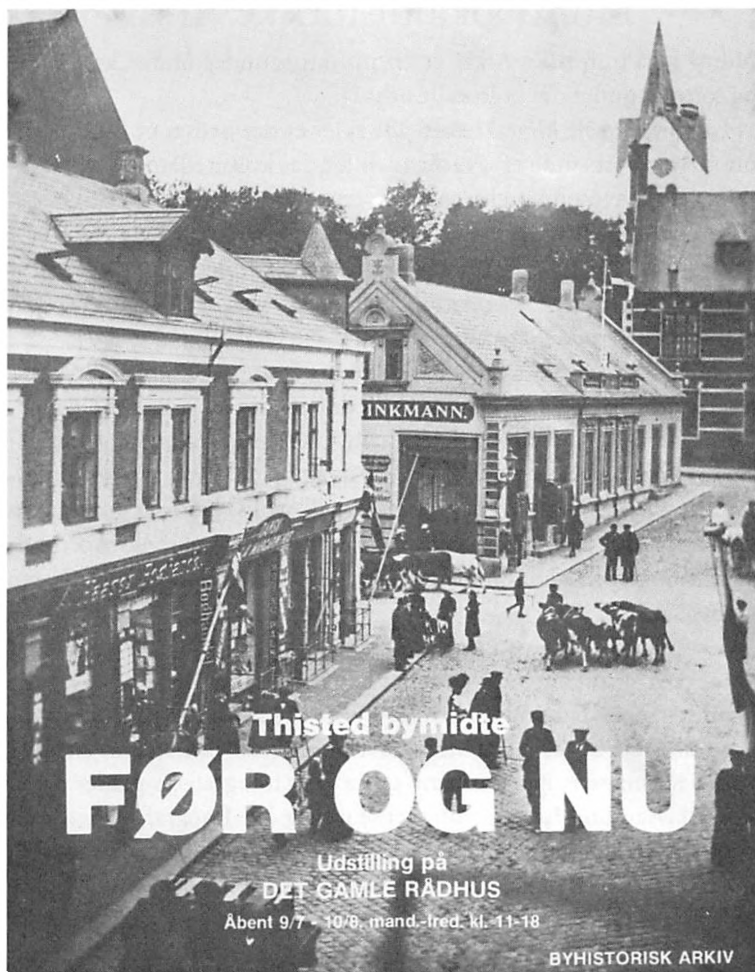
Det har været muligt at lave en overskuelig registrering og placering af arkivalierne, at gøre arkivet mere åbent for afleveringer og bedre end før at kunne modtage grupper af benyttere eller flere enkeltpersoner ad gangen.

Den anden begivenhed, som smerteligt præger dette år, er Torsten Balles pludselige bortgang den 24. maj. Torsten Balle har siden arkivet blev oprettet i 1966 været dets daglige leder. Med sin meget betydelige lokalhistoriske viden har han ydet uvurdelig stor hjælp til arkivets benyttere. Som forsker har han arbejdet med umådelig grundighed. Han har udarbejdet meget omhyggelige personregistre til områdets kirkebøger, folketællingslister, og i de senere år udarbejdede han ekstrakter af Tingbøgerne fra Thisted, Hundborg og Hillerslev, ca. 1000 maskinskrevne sider. Begge dele findes som et godt fundament og arbejdsredskab i arkivet.

— — —
Udstillingen »THISTED BYMIDTE« i den gamle rådhusal var

bygget over billeder fra omkring århundredeskiftet sammenholdt med samme motiver i 1979-versionen. Den blev besøgt af 1028 gæster, og den gav arkivet kontakter til personer, som kunne komme med supplerende oplysninger, som havde kendskab til private samlinger af billeder, og til en del som ikke før havde været bekendt med arkivet og dets samlinger.

Besøgstallet i arkivet fra januar til september har været 275. Der er i det forløbne år indgået arkivalier, billeder, lydbånd, film og kopier

Plakaten, som indbød til Byhistorisk Arkivs udstilling om det centrale Thisted.

af materiale fra Landsarkivet i Viborg. Arkivet administreres efter en midlertidig ordning i 1979. Der udarbejdes et forslag til arkivets drift fra januar 1980.

*Birgit Høyrup,
foreløbig leder af Byhistorisk Arkiv.*

Morsø lokalhistoriske Arkiv

Morsø lokalhistoriske Arkiv er en institution under Morsø kommune og sorterer under det kulturelle udvalg.

For at formidle kontakten til alle sider er der nedsat et koordinationsudvalg bestående af: Formanden for det kulturelle udvalg, skoledirektøren, overbibliotekaren og en repræsentant for Morslands historiske Samfund, samt for Morslands historiske Museum.

Arkivets faste medarbejder er pedel Holch Andersen og fhv. rektor Brudsig (daglig leder) samt fru Holch Andersen med båndoptagelser og billedmateriale som særligt område.

Efter en pause p.g.a. andet arbejde er båndoptagelserne igen kommet godt igang og arkivets store billedmateriale på 3-4000 billeder er nu omarkiveret, så det er lettere tilgængeligt. Det er billeder, der spørges mest efter, og den lettere adgang til dem har forøget publikumsinteressen for arkivet væsentligt, hvilket også har vist sig i et stærkt stigende besøgsantal. Til hjælp ved det meget store arbejde med billedsamlingen har kommunen midlertidigt ansat kontorassistent fru Hedegaard.

Som nævnt har der været stærkt stigende besøg på arkivet, og også antallet af skriftelige henvendelser har været stort. En glædelig følge heraf har været, at arkivet har modtaget det største antal indleveringer i arkivets historie. Af store gaver har arkivet modtaget snedker Knud Kristensens pladesamling på ca. 550 fotografiske plader og en stor arkivsamling fra Jernstøberiet. Endelig har fotograf Nedergaard skænket sit arkiv af negativer, dog således, at billeder fra samlingen ikke kan benyttes uden fotograf Nedergaards samtykke.

Sammen med Morslands historiske Museum har arkiveret i februar 1979 arrangeret en lokalhistorisk udstilling i Tødsø Skole og i juli 1979 en udstilling om Vestergade i anledning af gågadeindvielsen.

På initiativ af AOF. er der i »Skovparken« påbegyndt en lokalhistorisk studiekreds under ledelse af hr. og fru Holch Andersen. Til denne studiekreds benyttes materiale fra arkivet, og foruden den glæde, deltagerne forhåbentlig vil få, håber arkivet også ad denne vej, at indhente supplerende oplysninger.

Arkivet håber på fortsat støtte til sit arbejde, således at man i stedet for at tilintetgøre materiale, der kan fortælle om Mors før og nu, afleverer det til eller testamenter. det til arkivet. Vil man af personlige grunde undgå en for tidlig anvendelse af arkivalierne, kan de klausuleres, så de ikke åbnes før om 25 eller 50 år.

*1. oktober 1979,
Brudsig.*

Hanstholm lokalhistoriske Arkiv

Det er med stor glæde, at der tænkes tilbage på året, som er gået, for der har været megen interesse for slægtsforskning, og hvad der hørte til fæstningsområdet.

Da vi har kopier af alle kirkebøger indtil ca. 1875 i hele Hanstholm kommune, kan vi yde stor hjælp i slægtsforskningen. Enkelte bøger er borte. Foreløbig er bøgerne ikke indbundet, men delt op i afsnit, som f.eks.: Kvinder, født i tidsrummet 1793 - 1814 i Ræhr eller et andet sogn. Ved hjælp af klemmer danner bladene en helhed, og de samles i mapper med tydelig tilkendegivelse af indhold. Mapperne lånes med hjem, og vi bliver, som en sagde, meget lånervenlige. Det går fint med at passe på bladene.

I sommer kom efterkommere af familien Vestergaard, som stammer fra Hansted, men nu er bosiddende i Syditalien. De manglede enkelte navne og år. Vi fandt det ønskede, men måtte støtte os til gamle gravsten på Hansted kirkegård, og de stemte med kirkebøgerne. Fiskeriet og fæstningsværkerne har stadig skolernes store interesse, og det er skoler fra hele Danmark. En ny film om fæstningsværkerne og med lokale fortællere fra besættelsestiden er under udarbejdelse af familien Ernst Christoffersen, Silkeborg, og vi ser hen til dens færdiggørelse med stor spænding.

Hans Hansen.

Egnshistorisk Arkiv for Thyholm og Jegindø

Efter at skoleinspektør J. J. Lind sidste sommer fratrådte som arkivar, har jeg efter ringe evne forsøgt at videreføre det arbejde, som han startede for fire år siden, og som jeg ikke havde turdet påtage mig uden hans råd og vejledning.

Ligesom tidligere år har vi gennem xerokampagnen fået kopier bl.a. registre til skifteprotokollerne vedr. Thyholm.

I 1978 modtog vi via Sydthy egnshistoriske Arkiv en stor samling notater og udklip efterladt af afd. viceskoleinspektør A. C. Tandrup, Virum. Tandrup, der stammede fra Uglev, bevarede livet igennem stor kærlighed til og interesse for sin fødeegn, Dette medførte, at han samlede og nedskrev alt nyt og gammelt, som han i bøger, aviser på arkiver og andre steder stødte på om Thyholm.

Disse notater er næsten alle forsynede med kildeangivelse, og samlingen er blevet et vægtigt bidrag til de arkivalier, som slægtsforskere benytter i arkivet.

Denne udlevering fra et andet arkiv er et eksempel på det samarbejde, der eksisterer arkiverne imellem med udveksling af ting, som rettelig hører hjemme andre steder, og som gør det enkelte arkivs arbejde landsdækkende.

Her i vort område har vi en trofast flok, som bestandig har snøren ude efter billeder, dokumenter o. lign. Det skyldes for en stor del disse mennseker, at arkivet vokser støt dag for dag. Arkivet er fra 1. april flyttet til bedre og større lokaler i administrationsbygningen, Østergade 1, Hvidbjerg.

Cora Christoffersen.

Egnshistorisk Forening for Thyholm og Jegindø

Foreningen indledte sæsonen 1978-79 i august med en egnstur, dvs. en vandretur til den gamle del af Lyngs sogn, beliggende omkring den lille romanske kirke. Man fornemmede de gamle gårdes og slægters historie, ikke mindst ved synet af en samling gamle redskaber og brugsting.

I vinterens løb har der været afholdt foredrag om digteren Thøger Larsen og hans baggrund, ved lærer Thøger Jensen, Lemvig, som er en slægtning af Thøger Larsen. Museumsinspektør Ellen Damgaard, Lemvig, gav os en interessant aften om fiskeriet i Limfjorden.

Til generalforsamlingen i maj var museumsinspektør Torben Skov på programmet med sit foredrag om Tvis Kloster og udgravningerne der. En studiegruppe har i vinter arbejdet med egnhistorie. Der er stadig jævn tilgang af nye medlemmer til foreningen.

Anna Overgaard.

Til medlemmerne

Medens den årlige udflugt i 1978 gik til Øster Han Herred med besøg i Øland Kirke og på den tidligere herregård Kokkedal, besøgte vi i 1979 Hanstholm, hvor vi så det nyoprettede museum i fyrets bygninger samt en af tyskerne opført bunker fra sidste verdenskrig. Ved begge udflugter var deltagertallet ca. 100, og det ser ud til, at deltagerne kommer fra hele foreningsområdet.

På generalforsamlingen den 12. juni på Vildsund Strand vedtoges en kontingentforhøjelse til 35 kr. Vi har længe vidst, at de stigende omkostninger ville tvinge os til en sådan forhøjelse, men der er grund til at fremhæve, at vi stadig har et af landets laveste kontingenter for amtshistoriske samfund.

Som meddelt andetsteds i årbogen er årbogens mangeårige redaktør Torsten Balle afgået ved døden den 24. maj d.å. Som redaktør af årbogen har Torsten Balle efterladt sig en arv, der er tung at løfte. I håb om forsat at kunne udgive en god og læseværdig årbog, og dermed leve op til formålet med Historisk Samfund, har bestyrelsen nedsat et foreløbigt redaktionsudvalg.

Vi takker alle, private som offentlige myndigheder, der i det forløbne år har støttet vort arbejde.

P. b. v.

H. A. Lund-Sørensen.

Regnskab for Historisk Samfund

1. april 1978 — 31. marts 1979

Beholdning fra forrige år 17.480,90

INDTÆGT:

Indg. kontingent: 1022 medlemmer	25.550,00	
Indg. restancer	325,00	
Bidrag fra Thisted kommune	500,00	
Bidrag fra Viborg amt	1.300,00	
Tilskud fra staten	2.100,00	
Salg af årbøger	3.050,00	
Salg af særtryk	87,00	
Indvundne renter	955,21	33.867,21
		<hr/>
		51.348,11

UDGIFT:

Trykning af årbogen	26.414,95	
Trykning af særtryk	863,80	
Tryksager	911,06	
Farfatterhonorarer	2.220,00	
Udgifter ved udsendelsen	500,00	
Regnskabsmæssig medhjælp	200,00	
Pressefotos	156,33	
Honorar til Thisted Museum	1.000,00	
Sammensl. af lokalhist. Foreninger	1.015,00	
Dansk hist. Fællesforening	197,88	
Udgifter i anledn. af jubilæum	962,07	
Annoncer, udflugt, møder og repræsentation	595,85	
Porto m.v.	1.932,00	36.968,94
		<hr/>

Beholdning til næste år 14.379,17

51.348,11

STATUS:

Beholdning af gamle årbøger 3.600,00
Beholdning iflg. driftsregnskab 14.379,17

17.979,17

Thisted, den 12. april 1979

Chr. Jensen,
kasserer.

Regnskabet revideret, bøger og bilag gennemgået. Beholdningen fundet tilstede. Intet at bemærke.

Thisted, den 3. maj 1979.

Tage Rasmussen

Cai Winther

Historisk Samfund

Formand: H. A. Lund-Sørensen, 7770 Vestervig, tlf. (07) 94 11 17, i kontortiden 95 17 22. Kasserer: forretningsfører Chr. Jensen, Tingstrupvej 78, 7700 Thisted, tlf. (07) 92 03 74. I bestyrelsen toldinspektør Robert Svalgaard, Thisted, redaktionschef Jørgen Miltersen, Tved, museumsinspektør Jette Kjær, Tvorup, planteskoleejer P.C.O. Nørgaard, Sundby Mors, museumsinspektør Per Noe, Bjergby, skoleinspektør Gustav Nordentoft, Stagstrup, lærer Svend Andersen, Outrup, og redaktør E. Damsgaard, Fjerritslev.

Thisted Museum

Formand: Jørgen Miltersen, Tved, næstformand og sekretær: skoleinspektør Bjarne Søndberg, Thisted, kasserer: sparekassedirektør Gunde Linvald, Thisted. I bestyrelsen fhv. kriminalassistent Helge Hald, Thisted, arkitekt O. Brusck, Vesløs, gårdejer Jens Tølbøll, Skyumgård, og Thisted Kommunes repræsentant gårdejer Svend Thorup, Hillerslev.

Morslands historiske Museum

Formand: direktør Arly Borved Christensen, Nykøbing. I bestyrelsen fhv. direktør Olaf Hilden, Nykøbing, arkitekt Edvin Ravn, Nykøbing, lærer Jens Molbæk, Rakkeby, lærer Poul Thomsen, Ø. Jølby. Repræsentanter for Morsø Kommune: A. P. Brændstrup, Nykøbing (formanden for skole- og kulturudvalget) og Martin Riis, Sejerslev (medlem af skole- og kulturudvalget).